

BONO MATO VRDOLJAK

STAROKRŠĆANSKA BAZILIKA I RANOSREDNJOVJEKOVNA NEKROPOLA NA REŠETARICI KOD LIVNA

UDK 904.726.54:726.591:781(497.15),653¹

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

Primljeno: 11. IX. 1989.

Received:

Dr. Bono Mato Vrdoljak
YU — 80101 Livno
Samostan Gorica

Autor objavljuje rezultate istraživanja s Rešetarice kod Livna, u povijesnim vrelima nepoznata lokaliteta. Istraživanje je pokazalo da je riječ o kompleksnom nalazištu čiji se nalazi protežu od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka. Uz ostatke rimskoga razdoblja (villa rustica i dr.) došlo se i do ostataka kasnoantičke bazilike kompleksnog tipa koja se sastoji od broda s apsidom i narteksom, zida oltarne pregrade i sporednih prostorija što zatvaraju apsidu. Kompleksnost građevine i bogatstvo kamene plastike svrstavaju baziliku među sakralne objekte salonitansko-naronitanskog područja i njihova zaleđa od 4. do 6. stoljeća. U prostoru bazilike i oko nje su srednjovjekovni grobovi. Među grobovima otkriveni su i oni koji posjeduju izuzetno značajne nalaze kao što su karolinški mač i ostruge, noževi itd. Na nekropoli se ukopavanja mogu pratiti od 8. pa sve do druge polovice 15. st., kada Rešetarica postaje zapušteno selište i pusto područje.

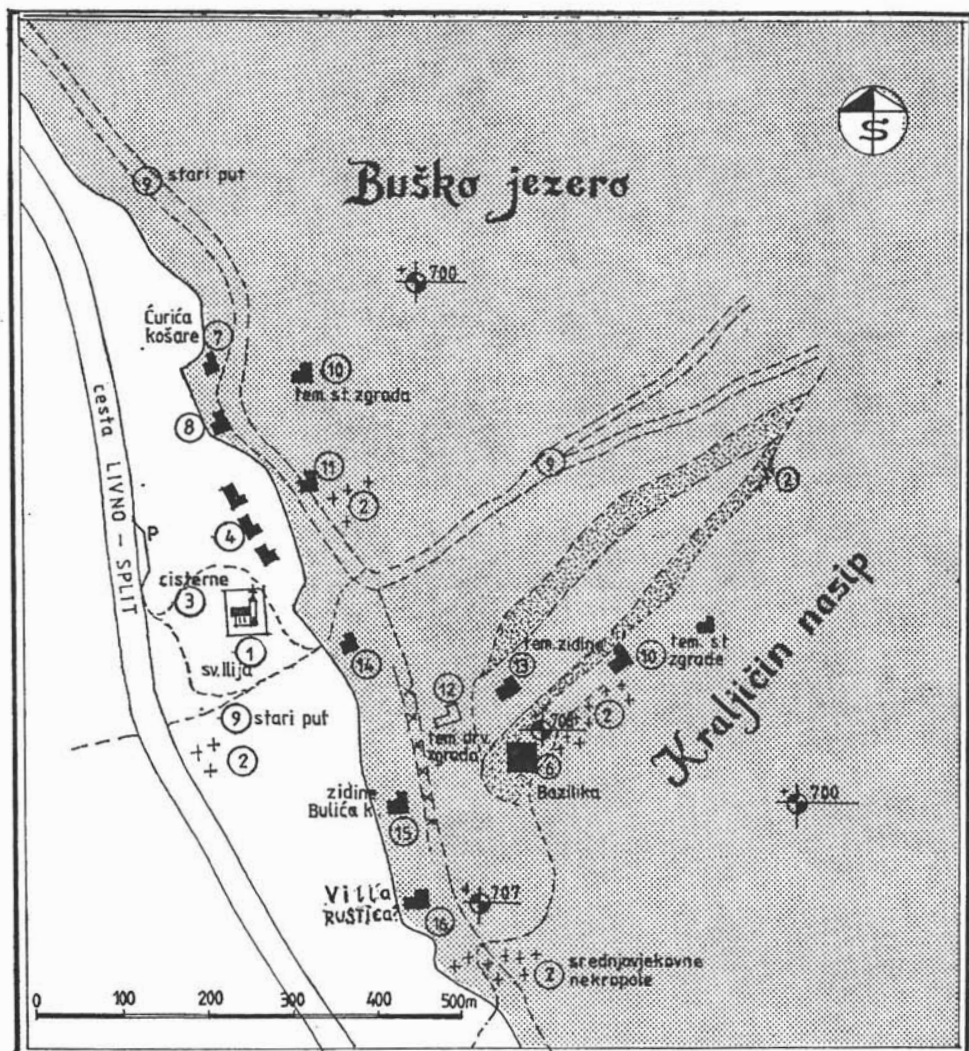
UVOD

Na istočnim obroncima Kamešnice, točnije na 22. kilometru magistralne ceste Livno — Split, nalazi se pusto područje od nekoliko stotina četvornih metara, sada jednim dijelom pod vodom Buškog jezera. U katastarskim knjigama općine Livno ono je označeno imenom Rešetarice (sl. 1). Nekoć se zvalo Rešetar,¹ a narod ga danas zove Rešetarica.

Na ovom su području označeni kao uži lokaliteti: »Fratrova glavi-

¹ Opširan defer za kliški sandžak iz 1604. god. Original: Ankara, TAPU VE KADASTRO N° 475; fotokopije, Orijentalni institut u Sarajevu, br. 211. Tamo stoji u prijevodu Spahe Fehima, znanstvenog suradnika u OI Sarajevo: »Rešetar mezra u blizini sela Vržerale u posjedu Mehmeda s. Muse, sada u ruci Selima, njegova sina i Hasana s. Bešira, pripada Livnu, sada u posjedu Derviša i ostale braće, sinovi Selima«. Hvala g. Fehimu na informaciji!

arheološki lokalitet REŠETARICA kod Livna

Sl. 1. Arheološki lokalitet Rešetarica kod Livna. Karta napravljena na temelju kopije katastarskog plana katastarske općine Podhum, općinska uprava Livno, i višemjesečnog istraživanja lokaliteta. Brojevi: 1—3, 6, 7, 9 i 15 su točnije ubicirani arheološki lokaliteti. Brojevi 4, 8 i 10—14 su pretpostavljeni arheološki lokaliteti na temelju površinskih nalaza. — *Archaeological site Rešetarica by Livno. Map was composed on the basis of cadaster plan of Cadaster Area Podhum, County Geodetical Administration Livno, and of several months' investigation of site. Numbers 1—3, 6, 7, 9 and 15 are exact locations of archaeological sites. Numbers 4, 8 and 10—14 are supposed sites, on basis of surface finds*

ca»,² gdje je godine 1928. sagrađena na »starim temeljima«³ crkvice Sv. Ilije Proroka. Zapadno od crkvice u uvali bila je do stvaranja akumulacijskog jezera Čurića košara. Nekih dvjesto metara istočno od crkvice su ostaci Bulića kuće,⁴ dok su nešto istočnije ostaci antičke građevine i početak Kraljičina nasipa, koji se od podnožja Kamešnice pruža duboko u Buško Blato — sada Buško jezero,⁵ a na kojem je prije jezera bilo vidljivo desetak srednjovjekovnih grobova sa stećcima.⁶

U povijesnim izvorima ne nalazimo nikakvih spomena o Rešetarici kao ni o cijelom ovom području. Ali su se zato u narodu okolnih mjesta sačuvale mnoge legende vezane upravo za ovo područje. Tako npr.: »Tu su se dvije vojske sudarile«. Tu je »u borbi s Turcima poginuo hrvatski vojskovođa«. »Turci su na Božić zapalili crkvu i poubijali puk s trojicom fratara«. »U nekom su bunaru zvana s crkve zakopana«. »Svećenik je krišom dolazio iz Dalmacije i tu misu govorio«.⁷

Sve te legende, zatim tvrdnja fra Ante Šakića, župnika u Podhumu u vrijeme gradnje crkve Sv. Ilije, da je crkvicu sagrađio »na starim temeljima« i tom prilikom otkrio »važne starine« naše povijesti,⁸ kao i sondažna istraživanja »srednjovjekovne« (?) nekropole na Kraljičinom nasipu N. Miletić, višeg kustosa Zemaljskog muzeja u Sarajevu,⁹ te tom prilikom njezino otkriće »praistorijskog objekta nedeterminirane funkcije«¹⁰ i »obilje sitnih ulomaka praistorijske keramike na Bulića njivi«¹¹ nisu uspjeli pobuditi barem radoznalnost arheologa za to područje. Istu sudbinu doživjela su zapažanja i nalazi A. Zelenike, stručnog suradnika u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Mostaru. On je, posjetivši Rešetaricu godine 1978. na Kraljičinom nasipu zapazio ostatke »kamenih temeljnih zidova nekog starog, vjerojatno, sa-

² U sudskim knjigama općine Livno, mjesto na kojem se nalazi sadašnja crkvice Sv. Ilije olovkom je ubilježeno »Fratrova glavica«, mještanima je danas to ime nepoznato.

³ Župni arhiv, Podhum, fasc. 1927—1928.

⁴ Bulići su godine 1937. napravili kuću na Rešetarici i u njoj stanovali sve do stvaranja akumulacijskog jezera.

⁵ Kraljičin nasip, u narodu zvan i Prisap, koji se od obronaka Kamešnice pružao duboko u Buško blato prema selu Mišima, bio je pješčana uzvisina i do desetak metara iznad razine polja. Vjerojatno je nastao od pijeska sa zapadnih padina Tušnice nanesenim vodama Mandeka i utjecajem južnih valova vode Buškoga jezera. Danas se na Rešetarici uočljivo mogu pratiti sudari dviju struja. To znači da je Kraljičin nasip prirodna tvorevina i nemaju mjesta legende o njegovu nastajanju.

⁶ A. Škobalj, Obredne gomile, Sveti križ na Čiovu 1979, 250, slika na str. 192. — N. Miletić, Izveštaj o iskopavanjima srednjovjekovnih nekropola u Buškom blatu, *GZM* (A), NS, 37, Sarajevo 1982, 124 i sl. (dalje: Nekropole u Buškom blatu). N. Miletić kaže da ih ima 19.

⁷ Usp. cirkularna pisma fra Ante Šakića, pisana 5. XI. 1928. i 6. VII. 1929. Kopije tih pisama u župnom arhivu — Podhum, fascikuli, 1927—1928, i 1929—1930. Te su legende i danas prisutne kod katoličkog i muslimanskog svijeta.

⁸ Župni arhiv, Podhum, fasc. 1929—1930.

⁹ N. Miletić, Nekropole u Buškom blatu, 123—165.

¹⁰ Isto, 144. — Isto, Ranosrednjovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna, (dalje: Nekropola u Koritima), *GZM* (A), NS, 33/1978, Sarajevo 1979, 175.

¹¹ N. Miletić, Nekropole u Buškom blatu, 144.

kralnog objekta.¹² Tu je tada našao i »dva kamena dekorativna ulomka u plitkom reljefu«.¹³ U svojem Izvještaju na temelju zapažanja i nalaza g. Zelenika zaključuje: »da je tu postojala neka crkva. Zbog imena lokaliteta i crkve novijeg datuma«, misli na crkvicu Sv. Ilije, »vjerojatno je na ovom lokalitetu bio stariji objekat«.¹⁴

Deset godina kasnije, točnije u listopadu 1987. godine, zbog loših atmosferilija dolazi do nagloga pražnjenja Buškog jezera. Na Kraljičinom nasipu, iza vode ostaje gomila kamenja u kojoj nije bilo teško primijetiti konture stare građevine, zidane u jakom vapnenom malteru. Kako je među kamenjem u pijesku i na pijesku ležalo vrlo mnogo sitnih ornamentiranih kamenih ulomaka, ulomaka keramike i stakla, te željeznih predmeta, nije bilo teško u ruševinama prepoznati ostatke starokršćanske bazilike.

Kod obilježavanja zidova bazilike i njezinih otvora, ispostavilo se, da se na istom lokalitetu nalazi nekropola. Grobni prilozi iz grobova, kao i željezni predmeti iz razrušenih grobova s ulomcima keramike upućuju na rani srednji vijek, i upućuju da je riječ o starohrvatskoj nekropoli lociranoj na ruševinama starokršćanske bazilike.

Isto tako razne vrste željeznih predmeta, ulomci keramičkih zdjela, zdjelica i vrčeva, te ulomci srednjovjekovnog stakla pronađeni u zemlji ili u pijesku na padinama Kamešnice ispod crkvice Sv. Ilije, govore o naseljenosti Rešetarice sve do pred kraj 15. stoljeća.

Dakle, ostaci iz prapovijesti: keramička bikonična posuda¹⁵ i brončani mač,^{15a} kulturni sloj ispod temelja bazilike, nekropole od ranoga do kasnoga srednjeg vijeka, obilje keramike i lijepa po svemu lokalitetu govore o kontinuitetu života na području Rešetarice, i to više od jednog milenija. Te činjenice zaslužuju izuzetnu pozornost i traže sustavno istraživanje lokaliteta, vrednovanje svih pronađenih predmeta i konačno postavljanje Rešetarice u okvire povijesti.

I. D I O

KATALOG

Ovim su katalogom obuhvaćeni predmeti arheološke vrijednosti s lokaliteta Rešetarice kod Livna. Njih većina pokupljena je na lokalitetu ostataka starokršćanske bazilike ili u njezinoj neposrednoj blizini, dok je manji dio sa šireg područja Rešetarice. Vremenski oni sežu od pra-

¹² Usp. Izvještaj A. Zelenike koji se nalazi u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Mostaru, Spomenici kulture i prirode za područje općine Livno, Mostar 1981.

¹³ Sada su deponirana u Regionalnom zavodu u Mostaru.

¹⁴ A. Zelenika, Spomenici kulture i prirode za područje općine Livno, Mostar 1981 (strojopis).

¹⁵ N. Miletić, n. dj., 125.

^{15a} Brončani mač (str. 157, Tab. XXIII, 1, inv. br. 315). Veličine: duž. 43,6 cm; duž. trna 6 cm; šir. oštrice 5, 2,3 i 3,3 cm, deb. ± 0,6 cm. Mač je s jezičastim trnom i blago profiliranom oštricom; načinjen je lijevanjem. Sada mu nedostaje vrh, koji je nakon nalaza odlomljen i izgubljen. Na trnu su sačuvane s obje strane

povijesti pa do pred kraj 15. stoljeća kad organizirani život prestaje na Rešetarici. U opisu svakog predmeta mjesto njegova nalaza bilježeno je prema karti Arheološki lokalitet Rešetarica kod Livna, koju smo napravili po kopiji katastarskog plana općine Livno, te u nju unijeli sva značajnija mjesta. (Sl. 1)

A. PREDMETI OD KREMENA I KOSTI

1. Fragment slomljenog noža (Tab. I, 1, inv. br. 252¹⁶). Materijal: kremen; dimenzije: duž. 3,8 cm, šir. 2,5—3,3 cm. Mjesto nalaza: među kamenjem ispod zemlje u blizini lokaliteta 4.

2. Strugalo (Tab. I, 2, inv. br. 252). Materijal: kremen; dimenzije: duž. 4 cm, šir. 2 cm i deb. do 0,5 cm. Mjesto nalaza: kao kod broja 1.

3. Strugalo (Tab. I, 10). Materijal: kamen; dimenzije: 4,5 cm, šir. 1,8 cm i deb. do 0,4 cm. Po izgledu bismo ga mogli uvrstiti u nakit. Mjesto nalaza: površinski nalaz kod lokaliteta 8.

4. Koštano šilo s okrnjenim vrhom (Tab. I, 4, inv. br. 252). Dimenzije: duž. 7,4 cm. Tu valja ubrojiti i dva fragmentarna šila (Tab. I, 5 i 6). Dimenzije: 4,4 cm i 2,7 cm. Mjesto nalaza: kao gore kod broja 1.

5. Ulomak drške noža (Tab. I, 9). Materijal: kost; dimenzije: duž. 5,7 cm. Mjesto nalaza: kao gore kod broja 1.

6. Očnjaci od vepra (Tab. I, 7 i 8). Vrhovi obrađeni. Mjesto nalaza: u blizini lokaliteta 4.

7. Komadi kamenih brusova raznih veličina i oblika; među njima ima i komada od žrvanja. Mjesto nalaza: pokupljeni ili iskopani iz pijeska ili zemlje od lok. 4 do lokaliteta 8.

8. Komadi željezne troske raznih veličina i težina (inv. br. 254); među njima je i jedan komad željezne rudače. Mjesto nalaza: od lokaliteta 8 do 14, nekoliko ih je pronađeno i kod bazilike.

B. KAMENI SPOMENICI

Ovdje opisani predmeti vezani su uz lokalitet bazilike, bilo to kao dijelovi namještaja bazilike, građevinski ili neki drugi način.

a) Pilastr i oltarne pregrade

1. Fragment četvrtastog pilastra s bazom stupa; oštećen po vertikali (Tab. II, 1, inv. br. 28). Materijal: muljika;¹⁷ dimenzije: vis. 21 cm, šir. 16,5 cm. Na čeonj

po tri zakovice duž. 0,3 do 0,6 cm. Po analogiji najbliži je maču iz Iga; inače je standardno oružje kasnog brončanog doba (usp. B. Čović, Prelazna zona, Prastorija jugoslavenskih naroda, IV, Bronzano doba, Sarajevo 1983, 399, Tab. II, 8). Mjesto nalaza: na vrhu Ogledala u blizini spajanja nekadašnjega miškog i goli-njevskog puta u Buškom blatu.

¹⁶ Inventarski broj je redni broj knjige Inventara svih predmeta s Rešetarice pohranjenih u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana Gorica — Livno.

¹⁷ Većina obrađenih kamenih predmeta s bazilike su od muljike — lapora (la marne, der Mergel). O upotrebi muljike u izradi namještaja bazilike usp. Đ. Basler, Arhitektura u kasnoantičko doba u Bosni i Hercegovini, Veselin Masleša, Sarajevo 1972 (dalje: Arhitektura . . .), str. 141. — Na Rešetarici je riječ o dvije vrste mekog kamena: jedan je otporan na atmosferilije, stoljećima je izložen velikim promjenama bez posljedica (usp. S. Manderalo, Groblje u Zastinju kod Livna, GZM (A) NS, 39, Sarajevo 1984), dok je druga vrsta neotporna

je stranici geometrijski¹⁸ ornament u obliku dvoprutaste vrpce s okulusom u sredini, dok su uz okvirnu letvu sa strane stilizirani listovi akanta.¹⁹ Ornament je uokviren vrpcom (šir. 2,5 cm) i profiliranom ravnom letvom (šir. 2,5 cm).²⁰ Na desnoj je strani pilastra ornament uništen, dok lijeve uopće nema. Elementi baze stupa razdvojeni su dubljim ili plićim vodoravnim udubljenjima, a sami su profilirani s po više tankih vodoravnih crta. Na vrhu baze stupa nalazi se udubljenje 3 x 7 cm. Baza stupa je rađena na tokarskom kolu. Mjesto nalaza: sredina prostorije G, 80 cm iznad poda bazilike.

Ornamentirani ulomak Tab. II, 2, inv. br. 104, pripada istom pilastru. Dimenzije: vis. 5 cm, šir. 7 i 7,4 cm. Motiv ornamenta je dio dvoprutaste vrpce koja okružuje šesterolatičnu rozetu. U slobodnom prostoru između dvoprutaste vrpce i rubne letve prikazan je dio akantovta lista. Mjesto nalaza: u pijesku sjeverno od bazilike.

Ornamentirani ulomak (Tab. II, 3, inv. br. 38) pripada istom pilastru. Dimenzije: vis. 4,8 cm, šir. 5 cm. Mjesto nalaza: naos u blizini septuma.

Ornamentirani fragment (Tab. II, 4, inv. br. 41) pripada istom pilastru. Dimenzije: vis. 10 cm, šir. 7 cm i deb. 7,5 cm. Ornament je dvoprutasta vrpca koja ovijava šesterolatičnu rozetu i okulus. List akanta popunjava prostor između profilirane letve i dvoprutaste vrpce. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

Ornamentirani ulomak (Tab. IX, 4, inv. br. 12) vjerojatno od istoga pilastra. Dimenzije: 4,5 x 6 cm i deb. 1 cm. U vanjskom zavoju dvoprutaste vrpce dio je šesterolatične rozete; u nutarnjem okulus. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

Ornamentirani fragment (inv. br. 325) istog pilastra. Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 4,5 cm i deb. 8 cm. Ornament su dva dijela dvoprutaste vrpce i stilizirani list akanta smješten između dvoprutaste vrpce i rubne letve, koje sada na ulomku nema. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

2. Fragmentarni donji dio četvrtastoga pilastra, sastavljen od tri ulomka (Tab. II, 5, inv. br. 29 a-c). Dimenzije: vis. 18 cm, šir. 14,5 cm. Ceona strana je imala ornament, ali na temelju djelića sačuvanog ornamenta teško je odrediti njegov oblik, iako pokazuje sličnost s ulomkom ploče ornamentirane koja se našla u njegovoj blizini.²¹ Ornament je sličan s ornamentom na pilastru u Potocima.²² Na desnoj strani je utor širine 6,4 cm i dub. 2 cm. Druge su dvije stranice ravne

i kod smrzavanja se raspada. Na obroncima Tribnja i Tušnice ima i jedne i druge vrste kamena. Kad se on izvadi iz kamenoloma vrlo je pogodan za obradu. Židari razlikuju: a) meki »adjektaš«, lako obradiv i otporan na atmosferilija, i b) tvrdi »adjektaš«, lako obradiv, ali ima plave vene i neotporan je na atmosferilije. Budući da je većina kamenih predmeta od toga kamena, u obradi nećemo stavljati od koje vrste kamena, osim gdje je to posebno potrebno.

¹⁸ O geometrijskim figurama i pleternoj ornamentici usp. D. Sergejevski, Iz problematike ilirske umjetnosti, *Godišnjak*, III, Centar za balkanološka ispitivanja ND BiH Sarajevo 1955 (dalje: Iz problematike ilirske). Isti, Japodske urne, *GZM* (A), NS 1950, Sarajevo 1950, 56. — Đ. Basler, Kasnoantičko doba, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, Veselin Masleša Sarajevo 1984,² (dalje: Kasnoantičko doba), 339. — Isti, Arhitektura, 77, sl. 64. T. Anđelić, Kasnoantička bazilika u Cimur kod Mostara, *GZM* (A), NS XXIX/1974, Sarajevo 1976, (dalje: Bazilika u Cimur), 194, br. 19, Tab. V, 6.

¹⁹ Stilizacija listova je izrazito slična sa stilizacijom akantova lista u bazilici u Cimur. (Usp. T. Anđelić, n. dj., 213 i 214. Tab. IV, 6, Tab. V, 1, 2, 13, 14 i 15. — Đ. Basler, Arhitektura, 101—103. Isto je i u Mokrom. Isti, sl. 102.

²⁰ Na ornamentiranim predmetima namještaja bazilike postoji više vrsta profilacija.

²¹ Usp. Tab. IX, 3.

²² Đ. Basler, Arhitektura, 110, sl. 115.

(Tab. XI, 2). Sve četiri su imale vertikalnu profilaciju. Mjesto nalaza: u šutu na vanjskom ulazu u prostoriju D, 15 cm iznad poda bazilike.

Ornamentirani fragment pilastra (Tab. XI, 1 i 4, inv. br. 34). Vjerojatno, središnji dio gornjeg pilastra. Veličine: duž. 21 cm, šir. 14 x 13,5 cm. Na čeonj strani je ornament lozice akanta; listovi naizmjenično tvore kružne elemente s okulusom: kružno ispupčenje u sredini listova. Ornament je rađen u kosom rezu; ornament je optočen sa strana dvjema profiliranim rubnim letvama koje izlaze izvan ornamenta 1 cm. Šir. letava je 2,5 cm. Na susljednoj strani je utor dubine 2 cm i šir. 6 cm. Druge dvije stranice su ravne, a rubovi profilirani uobičajenim profilacijama. Mjesto nalaza: u prostoriji D, desno od otvora između D i E na 20 cm iznad poda bazilike.

3. Ornamentirani fragment pilastra. (Tab. III, 4, inv. br. 31). Dimenzije: vis. 15 cm, šir. 12 cm; druga strana: vis. 9 cm, šir. 8,5 cm. Ornament su šesteroliste rozete u obliku cvijeta obrubljene vrpcom (šir. 1,2 cm) profiliranom cikcak-vijugom. U središtu rozeta je okulus. U trokutu kojega oblikuju rubni krugovi rozeta s rubnom letvom je stiliziran list i kružno ispupčenje promjera 1,6 cm. Na susjednoj strani ulomka, uz rubnu letvu sačuvan je dio lista u kosom rezu dubine i do 1,5 cm. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

Ornamentirani rubni dio istoga pilastra (inv. br. 323). Dimenzije: a) 8 x 7 cm i b) 5 x 8 cm. Ornament su dijelovi dviju šesterokrakih rozeta s profiliranom cikcak-vijugom. Prostor između rozeta i okvirne profilirane letve popunjavaju kružno ispupčenje i stilizirani list akanta. Na lijevoj je strani sačuvan dio lista. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

Ornamentirani fragment istog pilastra (inv. br. 326). Dimenzije: duž. 5,2 cm, šir. 3,8 cm i deb. do 6 cm. Ornament čine dvije vrpce profilirane cikcak-vijugom. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

Ornamentirani fragment, vjerojatno, od istog pilastra. (inv. br. 36). Dimenzije: duž. 9,5 cm, šir. 5 cm i deb. 2—3 cm. Ornament je šesterolisna rozeta u obliku cvijeta s okulusom u sredini. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

Ornamentirani ulomak, vjerojatno, od istoga pilastra. (inv. br. 126). Veličine: 7,5 x 6 cm i deb. 4 cm. Okulus samo djelomično sačuvan. Gorio. Mjesto nalaza: u garevini na podu naosa u blizini temeljnog zida septuma.

Ornamentirani fragment rubnog dijela, vjerojatno, od istoga pilastra. (Tab. V, 3, inv. br. 299). Dimenzije: duž. 8 cm, šir. 4,5 cm (samo ornamentirani dio) i deb. 6 cm. Oštećen sa svih strana. Ornament predstavlja dio stiliziranog lista. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

Ornamentirani ulomak, vjerojatno, istoga pilastra (Inv. br. 32). Veličine: vis. 6,4 cm, šir. 5 cm; ravna strana 4—7 cm. Ornament predstavlja list akanta u kosom rezu dubine do 1 cm. Rubni dio je obijen; svojom ravninom na lijevoj strani upućuje na mjesto utora. Ako je to točno, onda je ovaj pilastar bio na desnoj strani oltarne pregrade gledajući iz naosa. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od apside.

Ornamentirani ulomak istoga pilastra (Tab. VII, 3, inv. br. 320). Veličina ornamentiranog dijela: 5 x 3,5 cm. Ornament je dio stiliziranog lista. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od apside.

Ornamentirani ulomak, vjerojatno, od istog pilastra. (Tab. VI, 4, inv. br. 17). Dimenzije: 3 x 5 cm i deb. do 3,5 cm. Ornament je lijepo stiliziran list akanta. Gorio. Mjesto nalaza: u garevini na podu naosa jedan metar od temeljnog zida septuma.

Ornamentirani fragmenat, vjerojatno, od istoga pilastra rađenog u dubokom rezu (Tab. VI, 7, inv. br. 20). Dimenzije: 3,5 x 5,2 cm (samo ornamentiranog dijela) i deb. do 2 cm. Mjesto nalaza: u garevini na podu naosa jedan metar od temeljnoga zida septuma.

4. Fragment gornjeg dijela pilastra, oštećen sa svih strana. (Tab. II, 6, inv. br. 45). Veličine: 9,5 x 3 cm i 4 x 5 cm (vidne sačuvane površine). Na jednoj je strani dio ornamenta trokutova,²³ a na drugoj ravnoj dio užljebljenja (3,5 x 3 cm i dub. 2,5 cm). Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

5. Gornji dio pilastra s oštećenim lijevim rubom ornamentirane stranice. (Tab. XI, 3, inv. br. 321). Veličine: 16 x 16 cm, vis. 2 do 6,5 cm. Čeona stranica je ornamentirana; nju prati profilirana rubna letva. Uz udubljenje šir. jednog centimetra, tu je i dio dvoprutaste vrpce, koja završava u desnom kutu, te jedan stilizirani list i dio drugoga. Jedna stranica je s utorom šir. 7,5 cm i dub. 1,5 cm, dok su druge dvije ravne s rubnim profiliranim letvama; rub iza parapetne ploče je bez profilacije. Mjesto nalaza: narteks 80 cm iznad poda bazilike.

6. Fragment gornjega dijela pilastra koji prelazi u kapitel. (Tab. V, 9, inv. br. 312). Dimenzije: očuvan dio torusa u dužini 13 cm, šir. 2 cm, zatim dio gornjeg rubnog dijela duž 6 cm i šir. 2 cm. Inače zbog oštećenosti amorfno je izgleda. Mjesto nalaza: u pijesku desetak metara istočno od apside.

7. Fragment donjeg dijela neodređenog pilastra (inv. br. 90). Dimenzije: a) 10 x 9 cm, b) 8,5 x 4 cm i c) 9 x 4 cm. Dvije su stranice ravno obrađene i na njima je napravljeno ostrim predmetom nekoliko ureza, dok su na donjoj stranici epigrafski, vjerojatno, znakovi majstora. Mjesto nalaza: površinski nalaz istočno od bazilike.

8. Fragment gornjeg dijela pilastra (inv. br. 37). Veličine: šir. 16 cm, vis. 10,8 cm. Na ravnom dijelu je crta ordinacije po vertikali; ispod baze stupa i po vertikali. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

9. Fragment donjeg ugla pilastra (inv. br. 33). Dimenzije: a) šir. 9 cm, vis. 6,8 cm; b) šir. 10 cm, vis. 9 cm. Jedna strana je obrađena ravno, na drugoj je uništen ornament. Rub s jedne i druge strane ima vertikalnu profilaciju. S donje strane ulomka ostao je trag za užljebljenje šir. 1,7 cm i dub. 6 cm. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

10. Ulomak donjeg dijela pilastra s rubnom profilacijom (Tab. VII, 1, inv. br. 278). Veličine: a) šir. 10 cm, vis. 12 cm, b) šir. 5,3 cm, vis. 12 cm. Na stranici a) nalazi se ostatak mjesta utora. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

11. Ornamentirani ulomak pilastra (inv. br. 325). Dimenzije: duž. 9 cm, šir. 4 cm i deb. ulomka 7,5 cm. Dio ornamenta su dva isječka dvoprutaste vrpce, dio okulusa i cijeli dobro očuvani list akanta. Ulomak pripada pilastru pod br. 4. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

b) Pilastr i sa segmentima polukugle:

1. Fragment pilastra sa segmentom polukugle (inv. br. 64). Materijal: tvrda muljika, razlikuje se od kamena kojim su izrađeni gornji pilastr i. Dimenzije: pilastra 5,5 x 4 cm; segmenta polukugle 12 x 5 cm. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

2. Fragment pilastra sa segmentom polukugle (inv. br. 65). Materijal: tvrda muljika; dimenzije: pilastra 10,5 cm x 6 cm; segmenta 16 cm x 10 cm. Polukugla je obrađena samo s čeone strane, to upućuje da je pilastar bio uza zid. Mjesto nalaza: pronađen među kamenjem istočno od bazilike.

²³ Analogiju ovom ornamentu možemo tražiti na Kapitelu u Klobuku. Usp. D. Sergejevski, Starokršćanska bazilika u Klobuku, *GZM (A)*, NS IX, Sarajevo 1954 (dalje: *Bazilika u Klobuku*), 126, Tab. II, 2 i VIII, 1 i 2. Zatim na kapitelima u Dikovači (čuva se u Narodnom sveučilištu — Imotski — Sekcija za muzejsku djelatnost) i stupu iz bazilike Nisko kod Brestana (čuva se u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana u Sinju). Oba su kapitela neobjavljena. Kapitel s ornamentom sastavni je dio stupa, a rađen je na tokarskom kolu.

c) *Pilastri s otvora bazilike:*

1. Fragmentarni pilastar (Tab. VIII, 4; XII, 3; inv. br. 46a-c), horizontalno prebijen na dva jednaka dijela; gornji dio i uzdužno prebijen. Sada svi dijelovi slijepljeni. Na čeonj je strani latinski križ — *crux capitata* — s proširenim krajevima krakova. Gornji se krajevi krakova u obliku slova S spuštaju niz patibul.²⁴ Na presjeku antene i patibula je četvorno ispupčenje veličine jednoga četvornog centimetra. Pilastar je obrađen zubačom²⁵ s tim što čeonja strana prelazi u ravnu površinu. Mjesto nalaza: gornji dio pronađen u naosu u blizini septuma, a donji u narteksu blizu zapadnog zida, jedan metar iznad poda bazilike.

Veličine: 58,5 x 10,5 x 11,5 cm. Križ na pilastru: 55 x 9 cm s tim što se patibul produžuje ispod donjeg kraka za 6 cm.

2. Fragment pilastra (Tab. XII, 4; inv. br. 47). Donji dio s dijelom križa s raširenim krakovima. Veličine: 21 x 11,5 x 14,5 cm. Mjesto nalaza: narteks u blizini zapadnog zida jedan metar iznad poda bazilike.²⁶

3. Fragment pilastra (inv. br. 48). Dimenzije: duž. 6,5 cm, šir. 9 x 10 cm. Tri stranice su ravno obrađene, na četvrtoj se primjećuju tragovi dljeteta. Mjesto nalaza: u pijesku izvan bazilike.

4. Fragment pilastra (inv. br. 49). Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 8,5 x 10 cm. Na stranicama se primjećuju tragovi dljeteta. Mjesto nalaza: u pijesku sjeverno od bazilike.

d) *Stupići oltarske pregrade:*

1. Fragment stupića promjera 17 cm (Tab. XIII, 4; inv. br. 50). Dimenzije: vis. 8,5 cm, r_1 ²⁷ 7 cm, opseg 16 cm. Rađen na tokarskom kolu. Površina je razdijeljena vodoravnim crtama; na vrhu ulomka su dvije, a nešto niže četiri. Na njemu je i nekoliko epigrafskih znakova. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

2. Fragment stupića promjera 17 cm (Tab. XIII, 1, inv. br. 51). Dimenzije: vis. 16,5 cm, r_1 13 cm i o. 32 cm. Uzdužno oštećen. Na izbočini (entazis) stupa nalaze se dvije vodoravne crte međusobno udaljene 2 cm; njih siječe uzdužna crta ordinacije. Profilirani torus izlazi izvan stupa 1 cm. Rađene na tokarskom kolu. Mjesto nalaza: nekoliko metara istočno od apside.

3. Ulomci stupića promjera 17 cm (inv. br. 56 a, b, c i d). Veličina: a) vis. 17 cm, o 3 cm; b) vis. 15,5 cm; o. 3—5 cm; c) vis. 9 cm i o. 2,5 cm; d) vis. 17,3 cm, 2r 13,8 cm i o. 1,5—2 cm, na suprotnoj strani ovaj isječak ima oko 2 četvorna centimetra obrađene površine. Svi su isječci s vodoravnim frizovima, i pripadaju istom stupiću koji je rađen na tokarskom kolu. Mjesto nalaza: na pijesku sjeverno od bazilike.

4. Fragment stupića promjera 17 cm (Tab. XIII, 2, inv. br. 345). Veličina: vis. 32 cm, o. 20 cm. Profiliran je vodoravnim crtama u određenim razmacima. Rađen

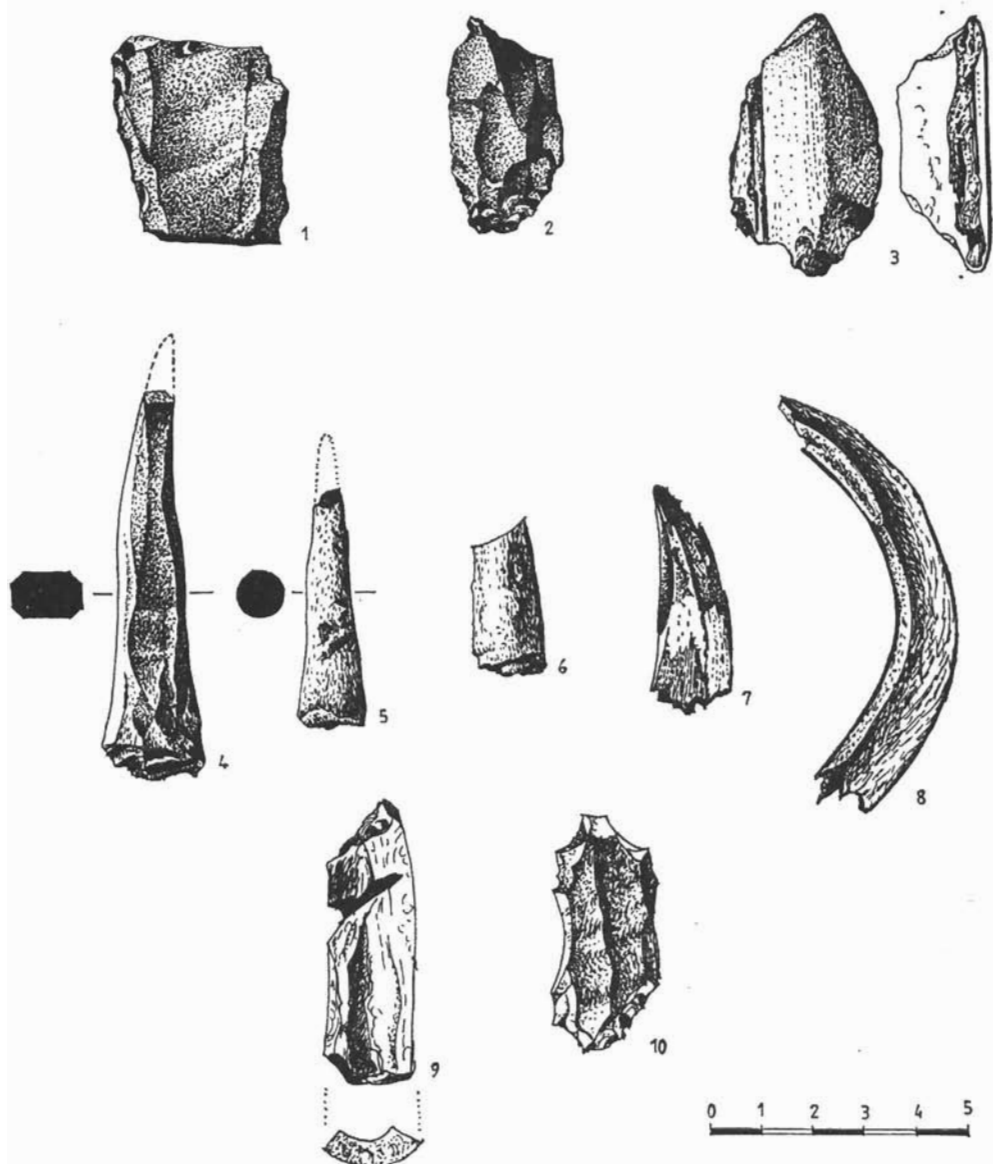
²⁴ Sličan je križ na jednom impostu u bazilici u Mokrom. Križ je na gornjem kraku urešen pogrešno okrenutim grčkim slovom RHO. Takvo je tumačenje D. Sergejevskog koji misli da je to utjecaj Afrike preko Galijske. Usp. D. Sergejevski, *Bazilika u Mokrom, posebni otisak iz GZM u Sarajevu 1960—1961*, 219. i sl. te bilj. 19. Gledajući križ s Rešetarice, premda je evidentna sličnost, to je samo ukras.

²⁵ Na fragmentima kamenog namještaja bazilike na Rešetarici primjećuju se četiri vrste zubače (*ferrum dentatum*): 0,3 x 0,1 cm, 0,4 x 0,1 cm, 0,5 x 0,2 cm i 0,6 x 0,2 cm. O raznim tipovima zubače usp. D. Sergejevski, *Bazilika u Klobuku*, 201—202, i Đ. Basler, *Arhitektura*, 31.

²⁶ Gornji dio pilastra pronađen je na podu bazilike u naosu, u vrijeme iskapanja 1989. Sada se nalazi u Zavodu za zaštitu spomenika u Sarajevu.

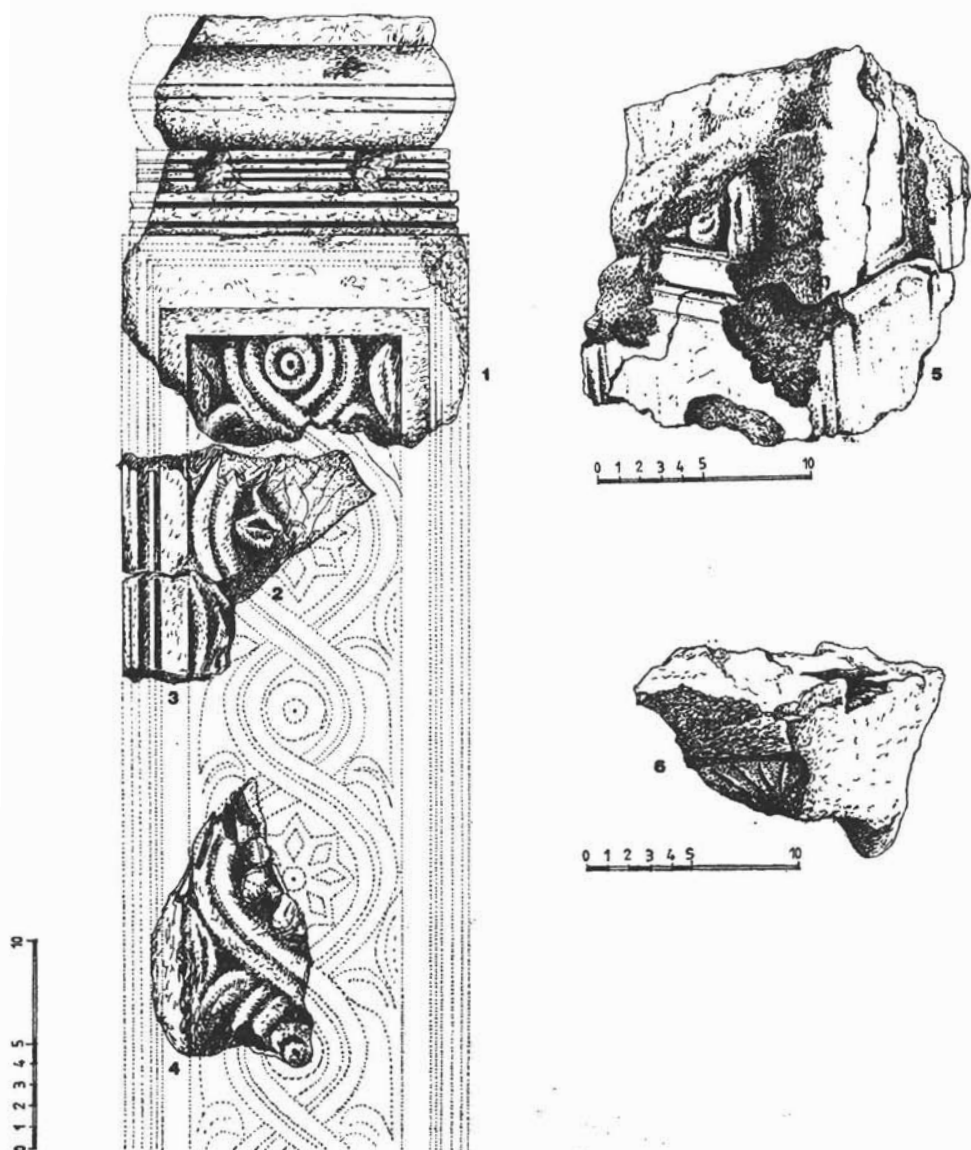
²⁷ r_1 označava promjer postojećeg dijela stupića.

Tab. I.

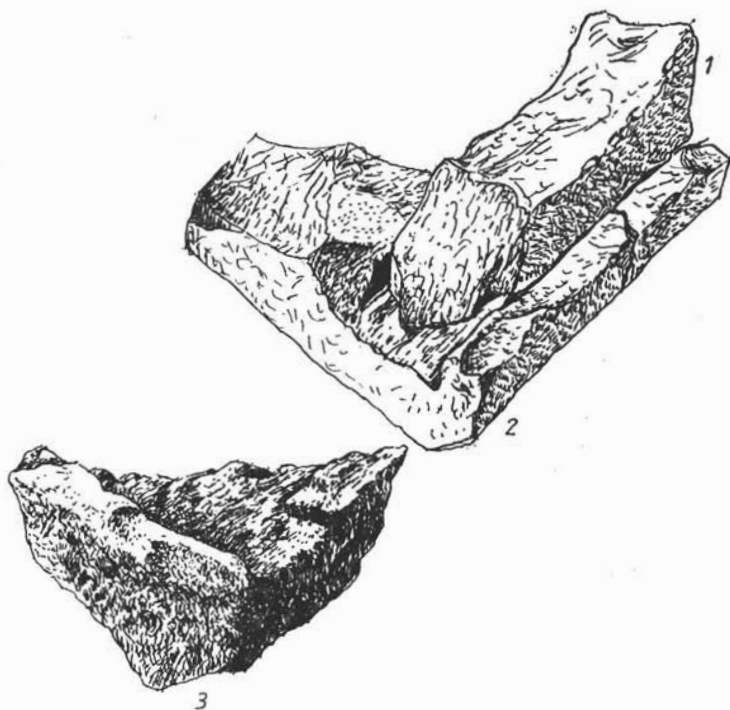
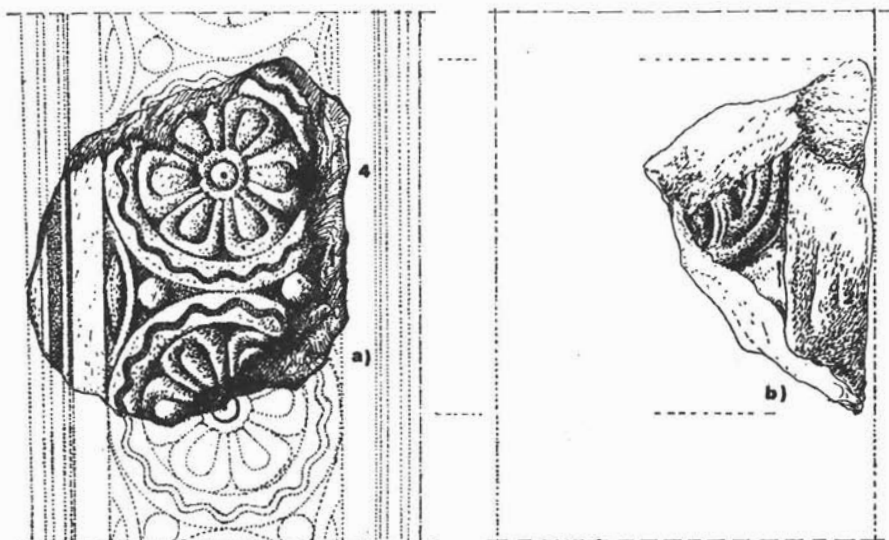
Kremeni i koštani predmeti s padina ispod srednjovjekovne crkvice. — *Flint and bone objects from the hillsides beneath the mediaeval church*

Tab. II.

Ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of the early Christian church furniture*

Tab. III.

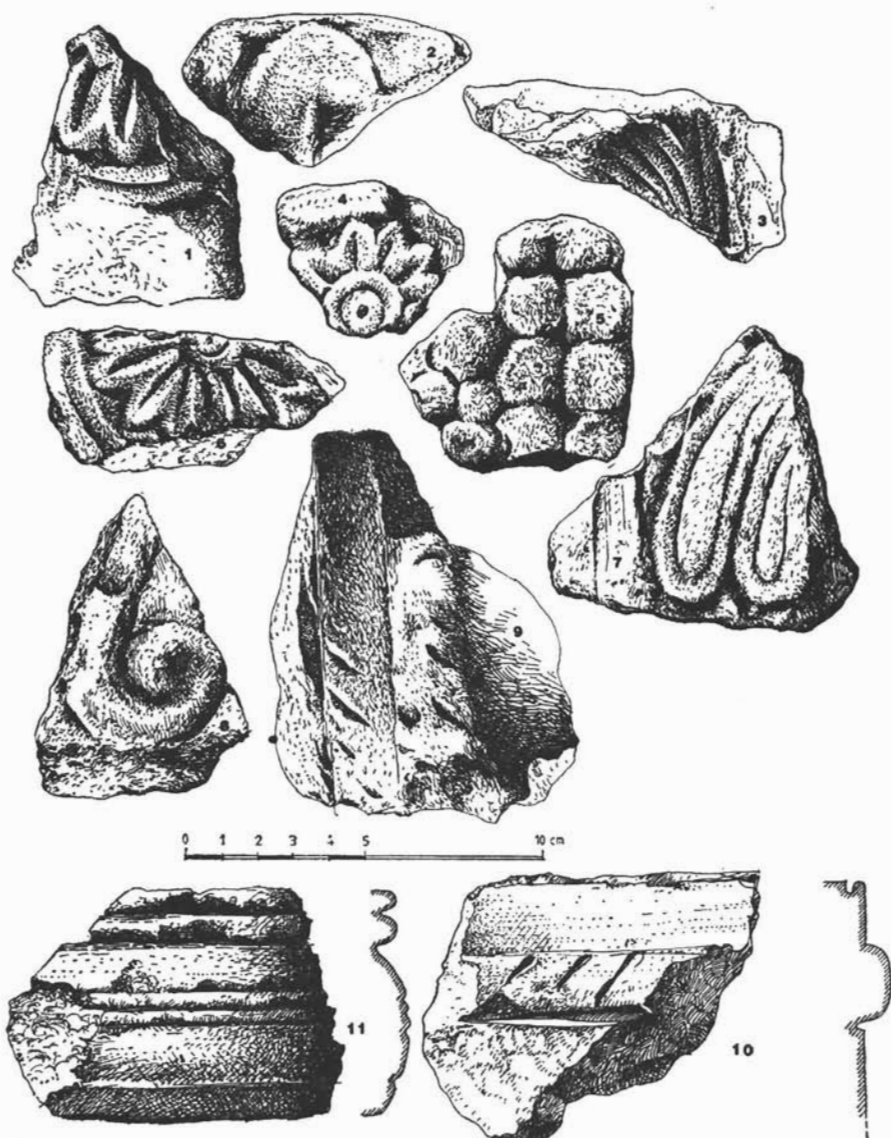
Ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja i grobnih sanduka. — *Fragments of the early Christian church furniture and sarcophagi*

Tab. IV.

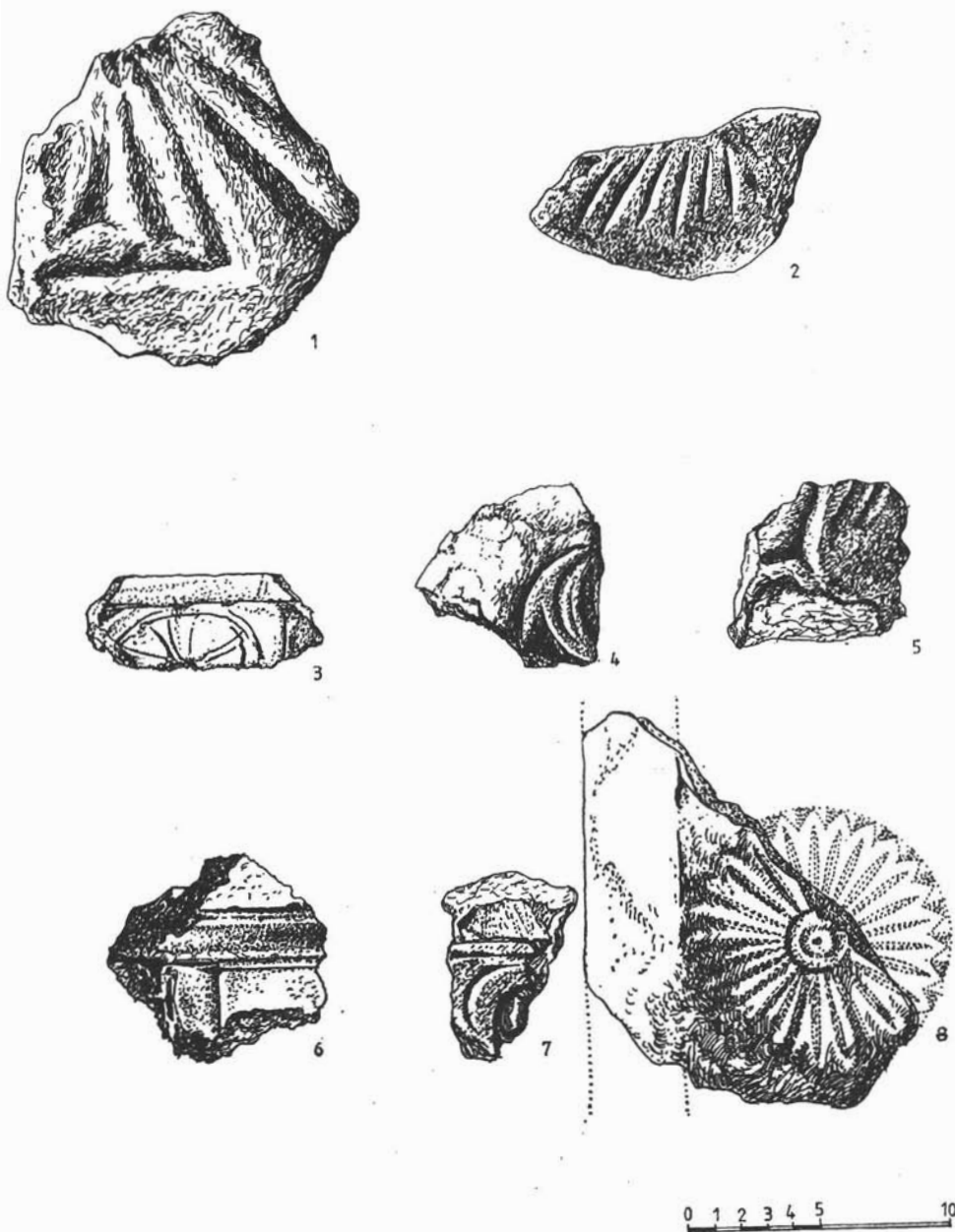
0 1 2 3 4 5 10

Ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of early Christian church furniture*

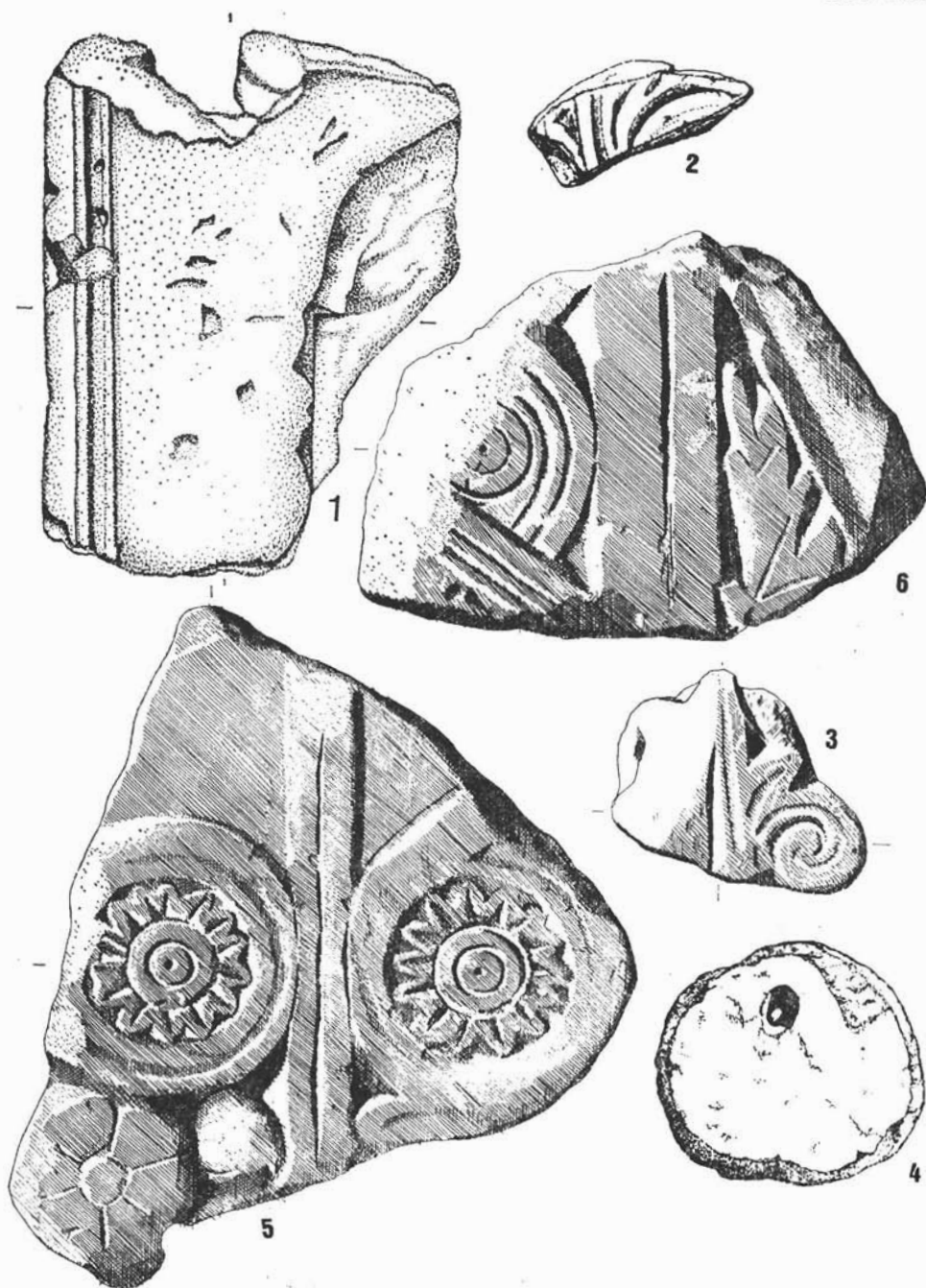

Ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of early Christian church furniture*

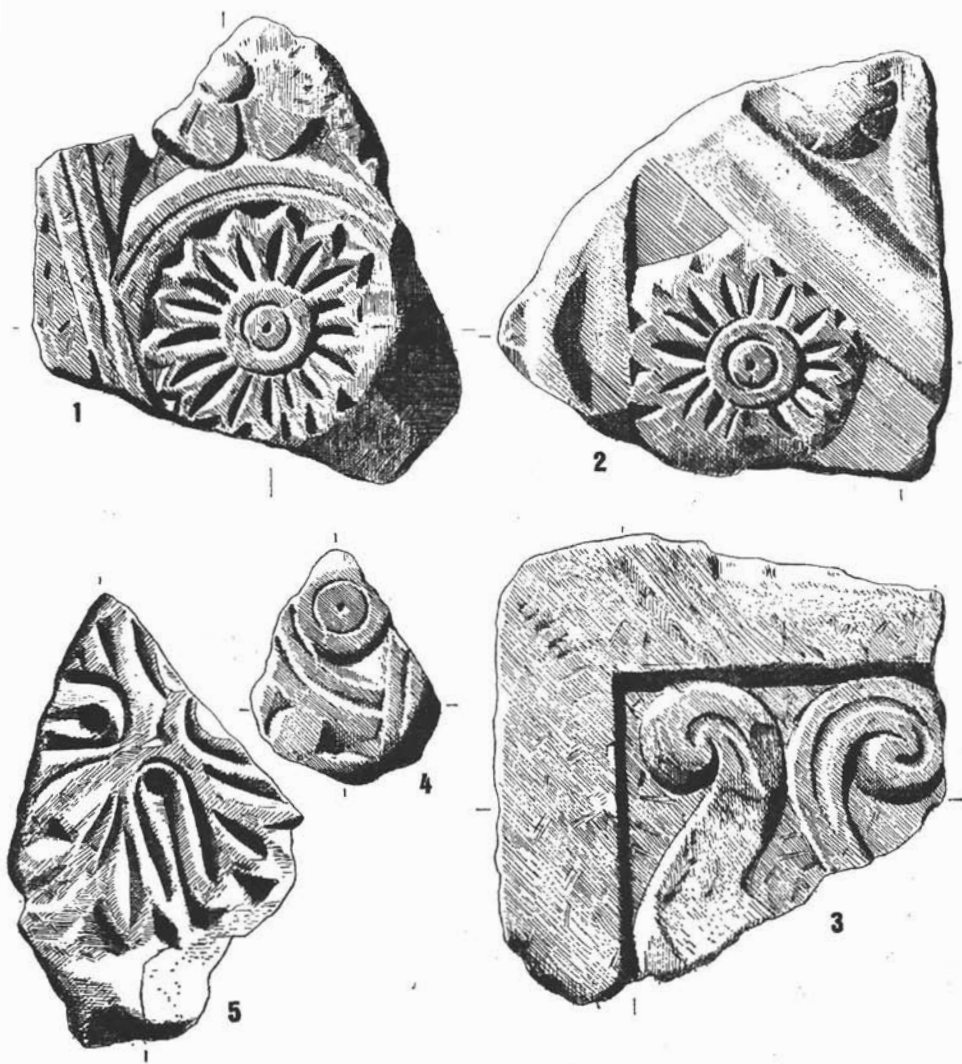
Tab. VI.

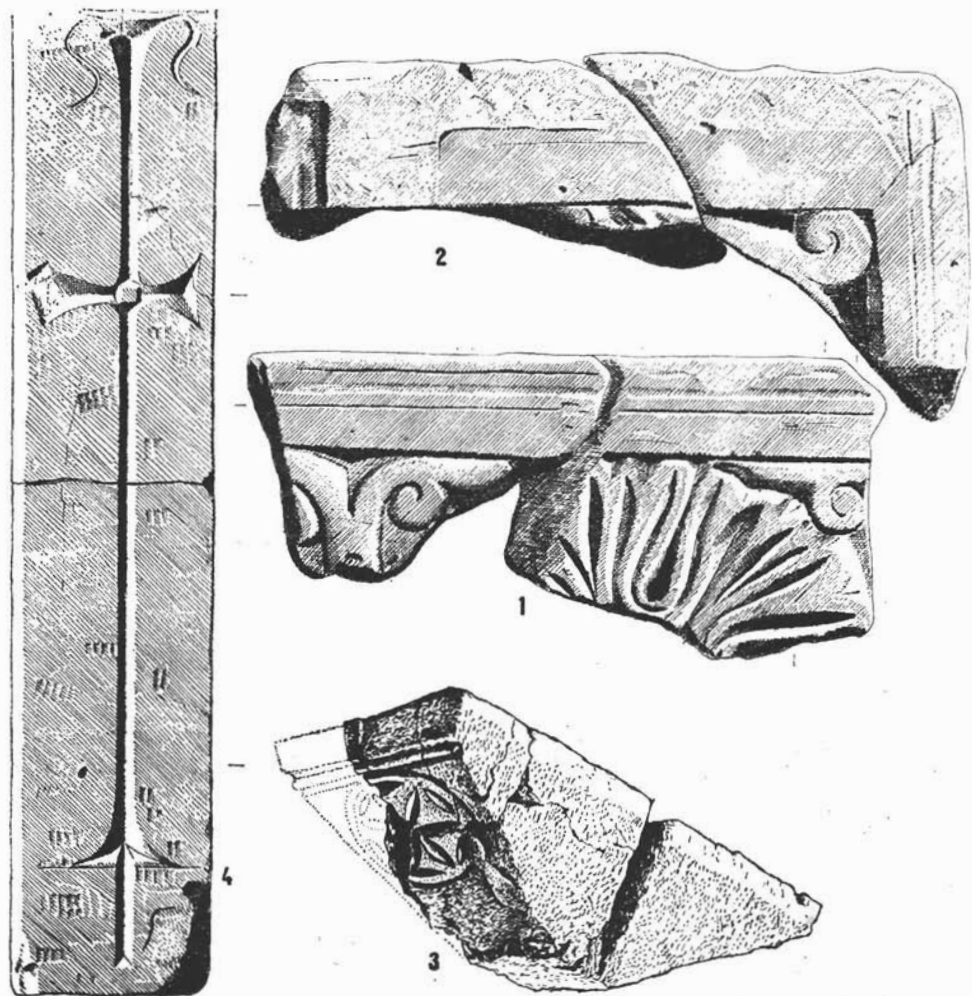
Ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of early Christian church furniture*

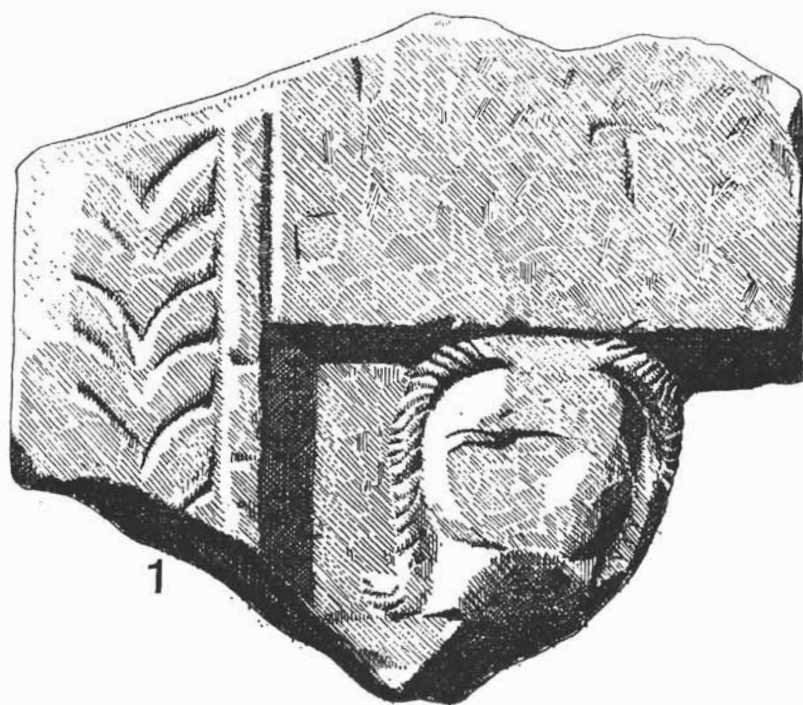
Ulomci strokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of early Christian church furniture*

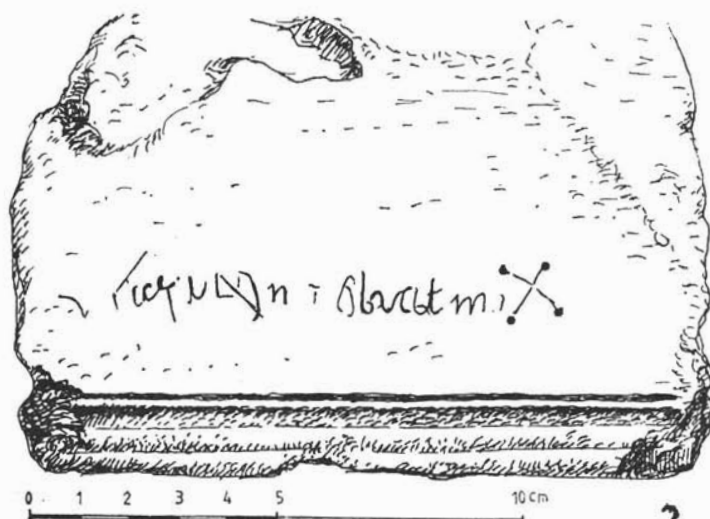
Ulomci strokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of early Christian church furniture*

Ulomci strokršćanskog crkvenog namještaja. — *Fragments of early Christian church furniture*

1

2

Ulomak rimske stele; ulomak starokršćanskog crkvenog namještaja sa sačuvanim grafitom. — *Fragment of a Roman stele; fragment of early Christian church furniture with graffito*

na tokarskom kolu. Pripada skupini stupova oltarne pregrade. Mjesto nalaza: Pronađen na lokalitetu bazilike god. 1978.²⁸

5. Fragment stupa promjera 15 cm (inv. br. 54). Dimenzije: vis. 7 cm, r_1 6 cm i o. 14 cm. Pojednostavljeni kapitel uvučen i profiliran vodoravnim crtama. Rađen na tokarskom kolu. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

6. Ulomak stupa promjera 15 cm (inv. br. 55). Dimenzije: vis. 8 cm, r_1 5 cm i o. 16 cm. Pripada, vjerojatno, istom stupu. Mjesto nalaza: na pijesku sjeverno od bazilike.

7. Fragment stupa (inv. br. 58). Dimenzije: vis. 7 cm, r_1 8 cm i o. 6,5 cm. Na njemu su dvije duboke i debele bordure i tri manje s plitkim crtama. Rađene na tokarskom kolu. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

8. Isječak gornjeg dijela stupa (Tab. V, 11; inv. br. 310) s profiliranim torusom i tri veća udubljenja. Veličine: r_1 5,5 cm i o. 8,5 cm. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od apsida.

9. Fragment gornjeg dijela stupa (Tab. XIII, 3; inv. br. 53). Dimenzije: vis. 8 cm, promjer 11 cm. Pri samom su vrhu tri vodoravne crte u razmaku do 0,4 cm, 5 cm, niže je još jedna. Rađen na tokarskom kolu. Mjesto nalaza: u pijesku sjeverno od bazilike.

10. Dva ulomka jednog stupa (inv. br. 52 a i b), promjera 11 cm. Jednom i drugom ulomku nedostaje dio po dužini. Jedan je podnožje stupa, a drugi je završni dio na kojem se primjećuje žlijeb i početak kapitela. Mjesto nalaza: u pijesku sjeverno od bazilike.

e) Pluteji oltarske pregrade i druge ornamentirane ploče:

1. Fragment pluteja (Tab. IV, 4, XIV, 1; inv. br. 1 i 287). Materijal: meka nuljika; dimenzije: a) duž. 12 cm, šir. 11,5 cm i deb. 5,5 cm,²⁹ b) duž. 9 cm, šir. 6 cm i deb. 5,5 cm. Ornament je stilizirana rozeta promjera 8,2 cm, koju okružuje profilirana vrpca šir. 2 cm; u sredini rozete je okulus. Druga rozeta djelomično sačuvana. U međuprostoru rozeta su dijelovi šesterolatične rozete. Ulomci se spajaju. Mjesto nalaza: a) u prostoriji G blizu ulaznih vrata 90 cm iznad poda bazilike; b) u pijesku zapadno od bazilike.

2. Ornamentirani fragment pluteja (Tab. V, 1; inv. br. 276). Veličina: 7,5 x 3,5 cm, deb. 5,5 cm. Ornament je dio stilizirane rozete s profiliranom vrpcom. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

Ornamentirani fragment istog pluteja (Tab. V, 6, inv. br. 301). Veličina ornamentiranog dijela: 3,7 x 6,7 cm i deb. 5,5 cm. Ornament je dio rozete s dijelom okulusa u sredini. Suprotna strana je ravna (3,5 x 6 cm). Mjesto nalaza: lokalitet bazilike.

3. Ornamentirani ulomak pluteja (Tab. VIII, 1; inv. br. 319). Veličina: 10 x 9 cm. Debljina 4 cm. Ornament je stilizirana rozeta koju ovija dvoprutasta pletenica; u slobodnom je prostoru dio šesteroliste rozete. Mjesto nalaza: lokalitet bazilike.

4. Ornamentirani ulomak ploče (Tab. VIII, 2; inv. br. 324). Veličine: 12,5 x 10 cm i deb. 3—3,5 cm. Ornament su dvije profilirane vrpce (šir. 2 cm), koje se u produžetku sijeku; u međuprostoru je rozeta promjera 5,8 cm s okulusom u sredini; tu je i dio, vjerojatno, šesteroliste rozete. Suprotna strana ravna. Mjesto nalaza: u naosu 70 cm iznad poda bazilike.

5. Ornamentirani fragment pluteja (Tab. V, 4, inv. br. 288). Veličina 4 x 3,5 cm i deb. od 5,5 do 6 cm. Mjesto nalaza: na pijesku sjeverozapadno od bazilike.

²⁸ Usp. bilj. 13. Hvala A. Zeleniki na ustupljenim fotosima a i nalazima.

²⁹ Prema Đ. Basleru u tzv. »bosanskim bazilikama« obična debljina parapetnih ploča iznosila je oko 8,5 cm. Na bazilici u Rešetarici većina utora na pilastrima je široka ispod 7 cm. A ploče pluteja su između 5 i 6 cm.

6. Ornamentirani fragment pluteja (Tab. IV, 5, inv. br. 3). Veličina: 14 x 8,5 cm i deb. 5,5 — 7 cm. Na ulomku je ornament, vjerojatno ptice koja zoblje grožđe;³⁰ optočen je kružnom vrpcom, vrpca je profilirana. Mjesto nalaza: na pijesku dva metra izvan apside.

7. Ornamentirani ulomak, vjerojatno, pluteja (Tab. VIII, 5; inv. br. 122). Dimenzije: duž. 6 cm i šir. 2 cm. Sa svih drugih strana zbog oštećenosti amorfno izgleda. Inače, ornamentat je dio lista vinove loze s jako naglašenom nervaturom i jedna bobica grožđa.³¹ Na mjestima razdvajanja lista rupice su vjerojatno rađene svrdlom dubine do 1 cm. To je duboki kosi rez. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od prostorije D.

8. Ornamentirani fragment pluteja (Tab. V, 5; inv. br. 286 i 21). Dimenzije: a) 6,5 x 6 cm, deb. do 5 cm; b) 4 x 6 cm i deb. 5,5—6 cm. Sada su ulomci spojeni. Ornament su bobice grožđa, druga strana je ravna. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

9. Fragment kutnog dijela ornamentirane ploče (Tab. VIII, 3; inv. br. 6). U kutu su ostaci dviju suprotno okrenutih vitica (kuka).³² Veličine: 11,5 x 11 cm i deb. 5 cm. Okvirna letva šir. 3 cm. Mjesto nalaza: u štu na ulazu u prostoriju D na dvadesetak cm iznad nivoa poda bazilike.

10. Fragment, vjerojatno, gornjeg dijela pluteja (Tab. IV, 1; inv. br. 5). Veličina: duž. 11,5 cm, šir. 8,5 cm i deb. 3,5 cm (odlomljen). Ornament je troprutasta pletenica,³³ u sredini troprutastog dvopleta su okulusi. Rubni pojas profiliran. Mjesto nalaza: u nartekstu jedan metar iznad poda bazilike.

11. Fragment okvirnog dijela pluteja (Tab. IV, 3, inv. br. 4), vjerojatno, istog pluteja kao i br. 10. Veličine: šir. 8 cm, duž. 9 cm i deb. do 6 cm. Ornament je troprutasta pletenica s okulusima u sredini. Na troputu i okulusima se opaža crta ordinacije. Sa strane je rubna letva (šir. 1,5 cm) i dio ruba koji je najvjerojatnije ulazio u utor pilastra. Mjesto nalaza: u nartekstu, jedan metar iznad poda bazilike.

12. Ornamentirani fragment, vjerojatno, pluteja (Tab. IV, 6; IX, 1 i Tab. XV, 1; inv. br. 7 i inv. br. 322). Veličina: a) 6,5 x 10 cm i deb. 2,5 cm; b) 9,5 x 8,5 cm i deb. 2,7 cm. Ornament je, uz profiliranu okvirnu letvu, stilizirani akantov list i palmeta, vjerojatno list loze s jako naglašenom nervaturom i dubokom rupicom načinjenom svrdlom. Ulomci se spajaju. Mjesto nalaza: a) u pijesku zapadno od bazilike, a b) u naosu 75 — 80 cm iznad poda bazilike.

13. Ornamentirani fragment ploče (Tab. IV, 2; inv. br. 15). Veličine: 8,5 x 3 cm i deb. 6 cm. Ornament je dio okulusa s djelićem neprepoznatljiva ornamenta. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

14. Isječak, vjerojatno, pluteja (Tab. VI, 6; inv. br. 81). Veličina: 6 x 5 cm i deb. do 2 cm. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

15. Fragment desnog kuta ornamentirane ploče (inv. br. 22). Dimenzije: duž. 20 cm, šir. 16 cm i deb. 5 cm. U kutu je početak ornamenta s motivom kukice,

³⁰ Usp. Đ. Basler, *Arhitektura*, 100 i 101, sl. 9. Motiv ptice koja zoblje grožđe nalazi se na bazilici u Mogorjelu; Potoci, 103, sl. 111.

³¹ Tehnička izrada lista je gotovo istovjetna s listovima na oltarskoj pregradi u Potocima. Usp. Đ. Basler, n. dj., 108, sl. 111.

³² Isti, n. dj., 110, sl. 115. Evidentna je sličnost motiva i izrade s ornamentom u Potocima.

³³ Naš motiv troprutaste pletenice najbliži je troputu, ako čak nije i identičan, onomu iz Čarakova (Usp. Đ. Basler, n. dj., 77, sl. 4). Blizak je i motivu iz Cima, v. T. Anđelić, *Bazilika u Cimu*, 194, br. 19, Tab. VI, 6 i Žitomisljima; isti, *Kasnoantička dvojna bazilika (Basilica gemina) u Žitomisljima kod Mostara*, GZM (A) NS XXXII, 1977, Sarajevo 1978, (dalje: *Bazilika u Žitomisljima*), 203, Tab. XI, 1, 2 i 3.

možda i akantova lista. Ornament je optočen s dvije manje vrpce (šir. 1,8 cm) i okvirnom rubnom letvom. Donji rub obrađen dlijetom.³⁴ Mjesto nalaza: u pijesku i kamenju sjeverno od bazilike.

16) Ornamentirani fragment ploče (Tab. V, 10; inv. br. 277). Oštećen sa svih strana. Dimenzije: a) 7 x 8 cm i b) 1,5 x 7,8 cm. Na čeonj strani je rubna letva šir. 2 cm uz koju se pruža izbočena vrpca (šir. 1,8 cm) ispresijecana kosim crtama u razmacima od jednog centimetra. Suprotna strana ima rubnu profilaciju. Mjesto nalaza: na podu prostorije E.

17. Fragment gornjeg dijela ornamentirane ploče (Tab. IX, 2; inv. br. 11). Sa- dašnji dio sastavljen od dva dijela. U lijevom kutu je stilizirani list, u sredini je početak ornamenta, ali neprepoznatljiva. Donji dio ploče kao i pozadina obra- đeni dlijetom. Veličine: duž. 10 cm, šir. 20 cm, deb. 5—6 cm. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

Ornamentirani fragment iste ploče (Tab. XV, 2; inv. br. 346).³⁵ Veličine: šir. 20,3 cm, duž. 15,5 cm i deb. 6,3 cm. Ornament su palmete ovijene profiliranom stab- ljikom iz koje se odvajaju stilizirani listovi; oni kao da ovijaju palmete. Rubne letve imaju uobičajenu profilaciju. Ornament je rađen u dubokom kosom rezu; dno ornamenta dotjerano dlijetom. Mjesto nalaza: lokalitet bazilike. Pronađen go- dine 1978.

f) Dijelovi oltara:

1. Fragmenti mramorne ploče (Tab. XV, 4; inv. br. 99 a-m). Većina je složena i slijepljena. Kod krajnjih ulomaka gornji rub je zaobljen. Na rubu je debljina 3,5 cm, prema sredini debljina se povećava i preko jednog centimetra. Dužina plo- če je iznosila preko 110 cm. Mjesto nalaza: samo nekoliko ulomaka pronađeno je na prostoru bazilike, svi drugi sjeverno i istočno od bazilike.

2. Ulomak menze (Tab. XV, 5; inv. br. 106). Materijal: mogao bi biti brački kamen?! Veličine: a) duž. 11 cm, šir. 13 cm i deb. 5,5 cm; b) duž. 12,5 cm, šir. 5,5 cm. Na stranici b, tj. gornjem dijelu fragmenta rubna letva (šir. 2,3 cm) izlazi iznad površine za 0,8 cm. Između letve i ravne plohe profilirana je vrpca (šir. 2 cm). Suprotna strana ima istu profilaciju i obrađena je zubačom.³⁶ Mjesto nalaza: na pijesku sjeverno od bazilike.

g) Konstruktivni elementi:

1. Fragmentarni impost, sastavljen od sedam ulomaka (Tab. IX, 3 i XII, 1 a,b; inv. br. 78 a—g). Dimenzije: a) donja površina 10,5 x 12 cm; gornja površina 25 x 58 cm, vis. 18 cm. Na jednoj čeonj strani je *crux capitata* (duž 19 cm, šir. 10,5 cm) s proširenim krajevima krakova i do 5 cm. Na ukrštenju antene i pati- bula je ukrasni kvadratić (1,5 x 1,5 cm).³⁷ Na drugoj čeonj strani sačuvan je dio

³⁴ Izrada okvirnih letvi slična je jednom fragmentu kutnog dijela stele s Glamočkog polja. Usp. D. Sergejevski, Kamene spomenici s Glamočkog polja, *GZM, XXXIX/1927*, Sarajevo 1927, 127 (separatni otisak).

³⁵ Usp. bilješku 12 i 13.

³⁶ Na fragmentima kamenog namještaja bazilike na Rešetarici primjećuju se četiri vrste zubače (*ferrum dentatum*): 0,3 x 0,1 cm, 0,4 x 0,1 cm, 0,5 x 0,2 cm i 0,6 x 0,2 cm.

³⁷ Oblik križa istovjetan križu s pilastra (usp. Pilastru br. 1). Po obliku je bliz s onim iz Vrbe s Glamočkog polja. (Usp. I. Bojanovski, Kasnoantička bazi- lika u Vrbi, *GZM (A)*, NS 35/36 Sarajevo, 1981 (dalje: Bazilika u Vrbi), 202. Tab. I, 1, zatim u Potocima (usp. N. Miletić, Izvještaj o zaštitnom iskopavanju u Potocima kod Mostara, *GZM (A)*, NS 1962, 154, Tab. II, 1 i 3, i Đ. Basler, n. dj., 110, sl. 113).

Tab. XI.

1

4

3

2

Ulomci starokršćanskih pilastara. — *Fragments of early Christian pilasters*

stiliziranog krizmona promjera 16 cm s ukrasnim (?) crtežom u obliku prsta.³⁸ Čeone se stranice završavaju vrpcom. One se razlikuju po obradi. Impost završava plintom deb. 4 cm s jednim flosom u sredini.³⁹ Obraden je zubačom ali su čeone stranice ravne; žljebovi su rađeni oštricom širine do 2 cm. Uz žljebove su ostaci vapnenog maltera. Mjesto nalaza: u naosu u blizini južnog zida nedaleko septuma.

2. Fragmentarni impost, sastavljen od šest ulomaka (Tab. XII, 2; inv. br. 79 a-f) i dalje nekompletan. Dimenzije: a) donja površina 10,5 x 11 cm; b) gornja površina 25 x 47 cm (dužina cijeloga bi iznosila oko 58 cm), vis. 25 cm. Na sačuvanoj čeonoj strani je latinski križ — *crux capitata* (17,5 i 10 cm) s proširenim krajevima krakova i do 4 cm koji se u luku savijaju prema van. Križ je izrađen u kosom rezu dubine do 1 cm. Stranice su konveksne i čine oblinu. Na suprotnoj strani sačuvao se samo donji dio proširenog kraka križa; vjerojatno je bio isti križ kao i na čeonoj strani. Čeona strana se završava plintom deb. 4 cm. Obraden zubačom. Sačuvani žlijeb (4 x 4,5 x 25 cm) obrađen dlijetom oštrice 2,5 cm; drugi žlijeb samo djelomično sačuvan. Mjesto nalaza: na podu naosa u blizini septuma.

3. Fragment, vjerojatno, kapitela (inv. br. 39). Veličine: 24 x 20 x 15 cm; ravni dio — duž. 21 cm, šir. 7,5 cm; oštećenog dijela vis. 8 cm, duž. 10,5 cm. Ispod abaka primjećuje se ostatak volute. Između ovalne letve i još dvije manje vrpce veliko je udubljenje. Gornji ravni dio obrađen zubačom. Mjesto nalaza: među kamenjem istočno od bazilike.

4. Fragment kamenog praga (Tab. XIV, 3; inv. br. 102). Veličine: duž. 70 cm, šir. 75 cm, deb. 18 cm. Šir. okvira 15 cm. Okvirna ploha deb. 5 cm. Obraden ravno i bez ukrasa. U kutu ravne plohe je rupa s promjerom 5 cm za cardo (za ugrađivanje vrata).^{39a} Mjesto nalaza: na južnom zidu narteksa kod ulaznih vrata, jedan metar iznad poda bazilike.

5. Dio kamenog dovratnika, vjerojatno, od glavnih ulaznih vrata (Tab. XIV, 4; inv. br. 101). Veličine: duž. 70 cm, šir. 43 cm, deb. 18 cm. Šir. utora 10 cm i dub. 8 cm. Oštećen. Nađen na južnom zidu narteksa u blizini ulaznih vrata oko 1 metar iznad poda bazilike.

h) Predmeti neodređene namjene:

1. Fragmenti kamene ploče s utorom (Tab. III, 2, inv. br. 92 a i b); sada spojeni. Veličine: a) a i b 23 cm, šir. 22,5 cm. Rubnjak utora šir. 2,5 cm, dub. 2 cm. Na gornjoj površini očuvano oko 5 četvornih centimetara obrađene površine, suprotna strana lomljena; prednji dio ravno obrađen. Mjesto nalaza: na pijesku iza apside.

2. Kutni fragment kamene ploče (Tab. III, 3; inv. br. 93). Dimenzije: a) 15 x 16,5 cm, b) 9 x 16,5 cm i c) 5 x 14 cm. Stranice ploče kao i dno utora obrađeni

³⁸ Takav se krizmon susreće na svakom koraku u Siriji i u nas. Upotrebljavao se i kao ukras na kruhovima za prikazne darove. Usp. Dictionnaire d'archéologie Chrétienne et Liturgie, fasc. XXII-II, col. 1500—1503 i col. 1507. Letouzey et Ané, Paris 1911. — Dom H. Leclercq, Manuel d'archéologie chrétienne, I, Letouzey et Ané, Paris 1907, 528, sl. 152. Đ. Basler, n. dj., 116, sl. 122. Usp. I. Čremošnik, Rimski spomenici u okolici Bihaća, GZM (A), NS XII, Sarajevo 1957, 170—171, Tab. III, 5. Ista, Rimski simbolika na rimskim spomenicima u našim krajevima, GZM (A), NS XII, Sarajevo 1957, 221—223.

³⁹ Ovdje je flos jednostavniji od onog u Založju II. Usp. Đ. Basler, n. dj., 125, sl. 136.

^{39a} O »rimskom načinu« ugrađivanja vrata, usp. Đ. Basler, Bazilike na Mgorjelu, Naše starine, V, Sarajevo 1958, 49.

zubačom. Ulomak pripada istom predmetu kao i br. 1. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od apsida.

3. Fragmenti kamene ploče (Tab. III, 1; inv. br. 94 a i b). Veličine: duž. 19 cm, šir. 5,5 cm i deb. 6—7 cm; b) duž. 18 cm, šir. 3,8 cm i deb. 6—7 cm. Rubovi su ploča konusno obrađeni i prilagođeni utorima. Bili su pod utjecajem vatre; na jednoj su ostali tragovi vapnenog maltera. Mjesto nalaza: na pijesku sjeverno od bazilike.

4. Kutni fragment kamene ploče (Tab. XIV, 2; inv. br. 96). Dimenzije: duž. 24 cm, šir. 21,5 cm, deb. 9 cm, okvirna levta šir. 6,5 do 11 cm. Prednja stranica obrađena zubačom (0,3 x 0,1 cm); ima početke slova. Elipsastog je oblika i uokviren letvom i dvjema vrpcama. Suprotna strana obrađena dljetom i mjestimično zubačom. Vjerojatno dio nadgrobnog spomenika. Mjesto nalaza: među kamenjem 16 metara od južnog zida bazilike.

5. Fragment kamene ploče (inv. br. 97) s jednom urezanom linijom koja se savija prema sredini, možda dio slova. Prednja stranica obrađena zubačom (0,3 x 0,1 cm) i dljetom, suprotna lomljena pod utjecajem atmosferilija. Veličine: duž. 25 cm, šir. 26 cm i deb. 7—13 cm. Mjesto nalaza: na pijesku desetak metara jugoistočno od prostorije F.

6. Kameni fragment (inv. br. 110) s usjeklinošću na gornjoj strani. Dimenzije: duž. 18 cm, šir. 16 cm i deb. 11 cm. Usjeklina načinjena dljetom. Mjesto nalaza: među kamenjem uz zapadni zid bazilike.

7. Kameni fragment sarkofaga, sanduka ili doprozornika (Tab. X, 2; inv. br. 30). Veličine: a) duž. 14,5 cm, šir. 8 cm, b) duž. 14,5 cm i šir. 12 cm. S obje strane rubni dio ima uzdužnu profilaciju. Stranica je ravna i na njoj je epigraf. Tu je oštrim predmetom upisano kurzivnim majuskulom nekoliko riječi. Pismo je bilo u upotrebi do konca 6. stoljeća.⁴⁰ Ovo je, vjerojatno, završni dio teksta. Možda ga treba čitati: »... a fecit. Julian. . salv. erit in . X. Mjesto nalaza: među kamenjem iza prostorije D, sjever.

8. Ornamentirani fragment (Tab. VI, 3; inv. br. 14). Veličine: duž. 7 cm, šir. 3,5 cm i deb. do 1,5 cm. Na njemu se nalazi urezana polovica *crux capitata* u mandorli. Ornament načinjen oštrim predmetom. Mjesto nalaza: u pijesku zapadno od bazilike.

9. Ornamentirani fragment, vjerojatno ploče. (Tab. VI, 2; inv. br. 9). Od ornamenta sačuvano samo nekoliko lepezasto poredanih crta u kosom rezu. Dimenzije: duž. 10 cm, šir. 5 cm i deb. do 3 cm. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

10. Ornamentirani fragment (Tab. IV, 7; inv. br. 10) s ornamentom u obliku slova S s uskom profilacijom.⁴¹ Veličina: duž. 10 cm, šir. 4 cm i deb. do 3 cm. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

11. Ornamentirani fragment, vjerojatno, pluteja (Tab. VI, 1; inv. br. 2) Veličina: duž. 13 cm, šir. 13 cm, deb. do 1,5 cm, jer je suprotna strana obje strane. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

12. Ornamentirani fragment (Tab. VI, 5; inv. br. 18). Veličine: duž. 5 cm, šir. 4,2 cm i deb. 4 cm. Gorio. Na njemu dio križa s raširenim krakovima. Mjesto nalaza: u garevini na podu, u naosu u blizini septuma.

13. Ornamentirani fragment kamene ploče ili grede (Tab. VI, 8, inv. br. 306). Dimenzije: 11 x 12 cm (ornamentirana strana) i deb. 10 cm. Ornament je rozeta koje se očuvale više od polovice; rađena u dubokom kosom rezu; za razliku od drugih rozeta s bazilike (Tab. IV, 4; Tab. V, 1, 6 i 4) ona je bez profilirane vrpce

⁴⁰ V. Novak, Latinska paleografija, Beograd 1952, 88.

⁴¹ Sličan motivu s ploče iz bazilike u Cimcu. Usp. T. Anđelić, Bazilika u Cimcu, 199, Tab. X, 5.

Profilirana rubna letva oštećena. Suprotna strana također profilirana. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

14. Fragment pluteja (?) s ornamentom istrošene kuke (Tab. V, 2; inv. br. 297). Dimenzije: 6,5 x 4 cm (samo ornamentirani dio). Mjesto nalaza: istočno od bazilike.

15. Ornamentirani fragment pluteja (?) (Tab. V, 8, inv. br. 289). Dimenzije: duž. 7 cm, šir. 5,5 cm i deb. 6 cm. Ornament je kuka u dubokom kosom rezu. Mjesto nalaza: u pijesku iza apside.

15. Ornamentirani fragment možda ploče pluteja (?) (Tab. V, 7; inv. br. 311). Veličina: 8,5 cm x 7,5 cm i deb. 4,5 cm. Ornament su dva izdužena elipsoidna kruga; vjerojatno se radi o nekom liku, možda su pera neke ptice. Sačuvan je i dio okvirne vrpce s djelićem rubne letve. Mjesto nalaza: u pijesku sjeverno od bazilike.

ANTIČKI SPOMENICI

1. Fragment kamene stele (Tab. X, 1; inv. br. 95). Veličine: duž. 32 cm, šir. 27 cm; deb. oko 5 cm (pozadina je uništena). Tu je lice žene dijelom oštećeno, uvijena kosa se spušta niz krajeve lica. Reljef je rađen u dubokom reljefu do 4 cm. S lijeve strane je okvirna letva (šir. 8 cm) s ornamentiranim ljljanom. Između okvirne letve i reljefa nalazi se vrpca (šir. 2 cm). Na ravnoj plohi polukružnog oblika (duž. 21 cm, šir. 12 cm) primjećuju se tragovi istrošenih slova; vjerojatno je bio natpis! Međutim, zbog istrošenosti teško je što određenije reći.⁴² Mjesto nalaza: dva metra jugoistočno od ugla prostorije F.

2. Okrugla kamena pločica, ekscentrično perforirana (Tab. VII, 4; inv. br. 98). Veličina: promjer 6 cm, deb. do 2 cm.⁴³ Mjesto nalaza: na pijesku izvan prostora H.

Drugi kameni ulomci pilastara, stupića, pluteja, kamenih ploča i drugog kamenoga namještaja s lokaliteta bazilike nisu uzeti u obzir u ovom katalogu. Razlog je njihova brojnost, negdje neprepoznatljivost ornamenta i, što je najglavnije, bez njih se lako rekonstruirala slika bazilike, bogatstvo i ljepota kamenog namještaja, umiješnost majstora te cjelokupna vrijednost cjelokupnog lokaliteta.

C. KOVINSKI NALAZI

a) Željezni predmeti

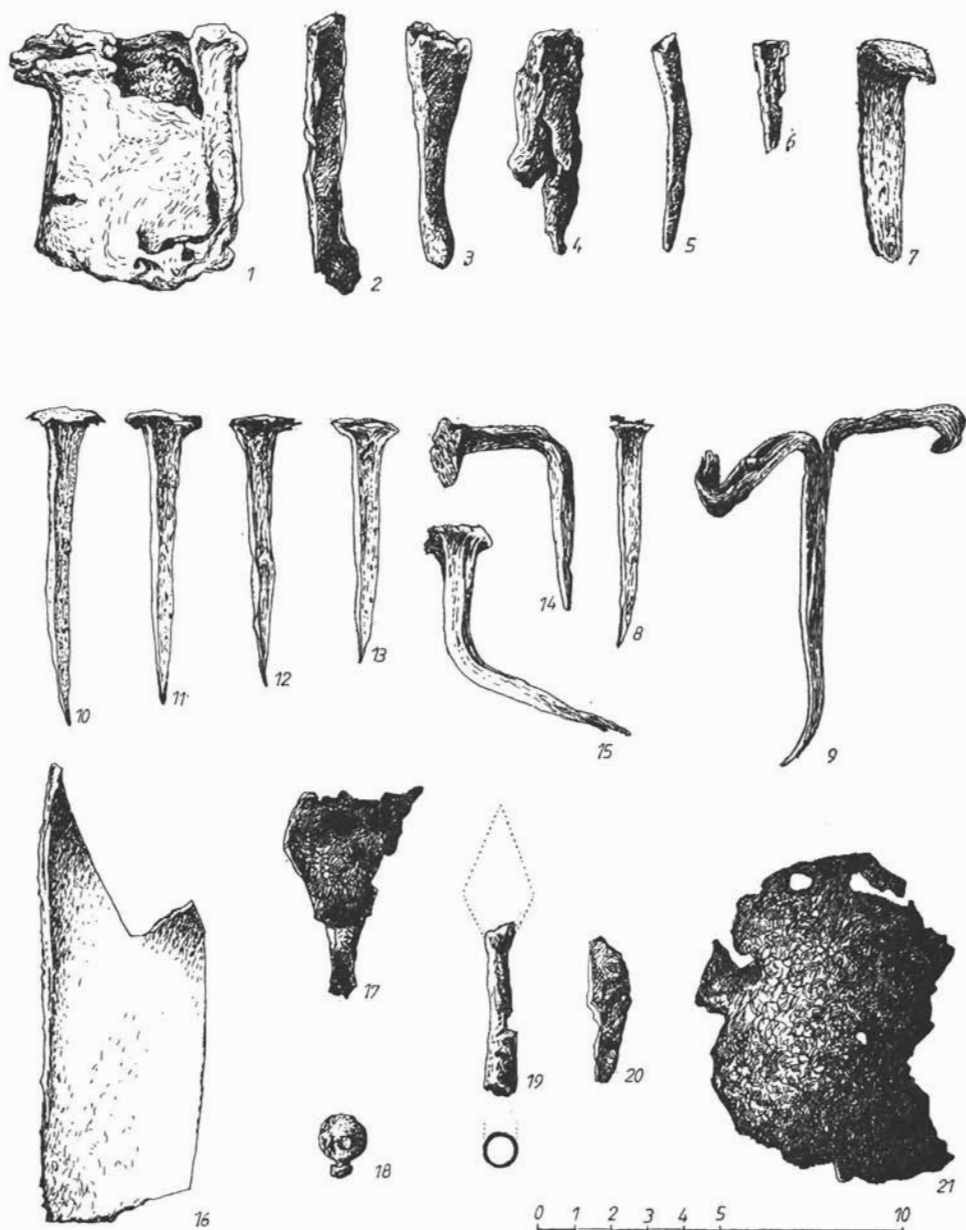
1. Kvadratična željezna šipka (Tab. XVI, 4; inv. br. 161). Dimenzije: duž. 6 cm, presjek 1,5 cm. Načinjena kovanjem, služila za povezivanje kamenih blokova. Mjesto nalaza: u garevini na podu lađe u blizini temeljnog zida septuma.

2. Željezna kvadratična šipka (Tab. XVI, 2; inv. br. 159). Dimenzija: duž. 7,7 cm, presjek 1,2 cm. Načinjena kovanjem, služila je za povezivanje kamenih blokova. Mjesto nalaza: u garevini na podu naosa u blizini septuma.

⁴² Izradom i reljefnošću približuje se steli koja se čuva u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana u Imotskom. Neobjavljena. Okvirni dio s ornamentom na njemu upućuje na sličnost s onim iz Karlova Hana kod Duvna. Usp. V. Paškvalin, Arheološki nalazi iz Karlova Hana kod Duvna, *GZM (A)*, NS XIX, Sarajevo 1964, 212—216. — E. Pašalić, Period rimske vladavine do kraja III vijeka n. e., *Kulturna istorije Bosne i Hercegovine, Veselin Masleša, Sarajevo 1984*², 288. — D. Sergejevski, *Iz problematike ilirske*, 138—139.

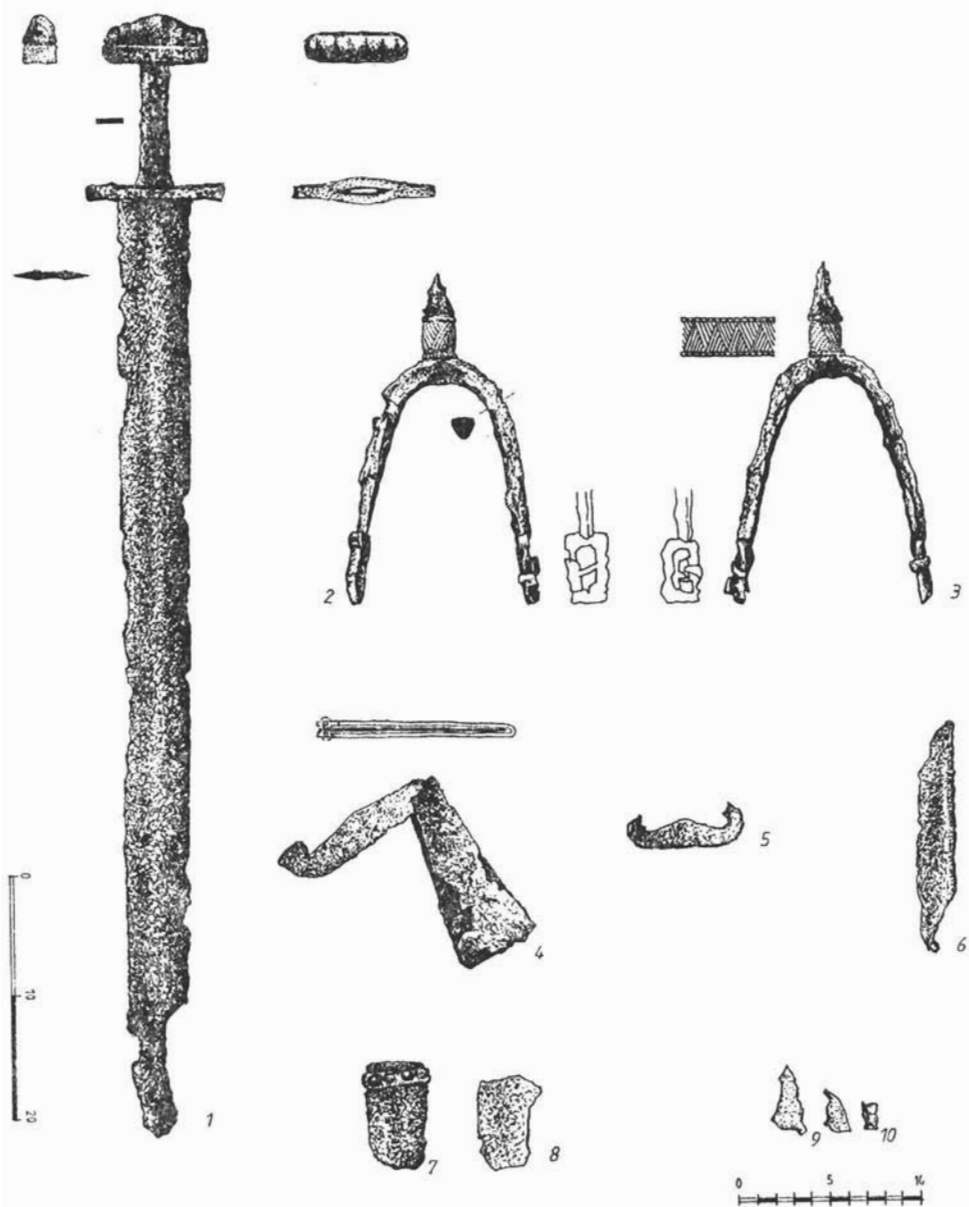
⁴³ Predmet je sličan primjerku pronađenom na Varvari, onaj je od keramike. Usp. B. Čović, Velika gradina na Varvari, *GZM (A)*, NS XXXII/1977, Sarajevo 1977, 25. Tab. XIV, 11.

Tab. XVI.

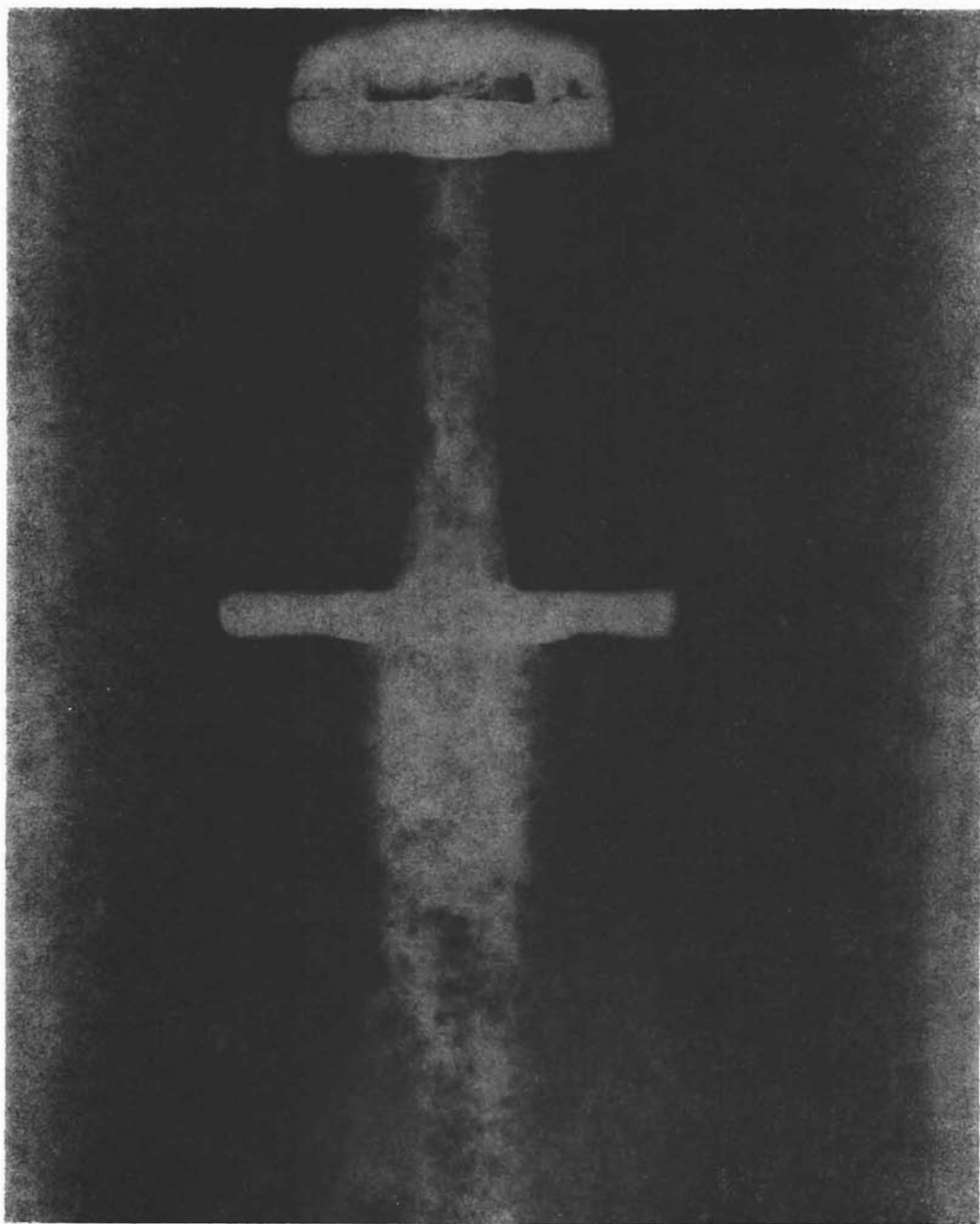

Željezni predmeti s položaja starokršćanske bazilike. — Iron objects from the site of the early Christian basilica

Tab. XVII.

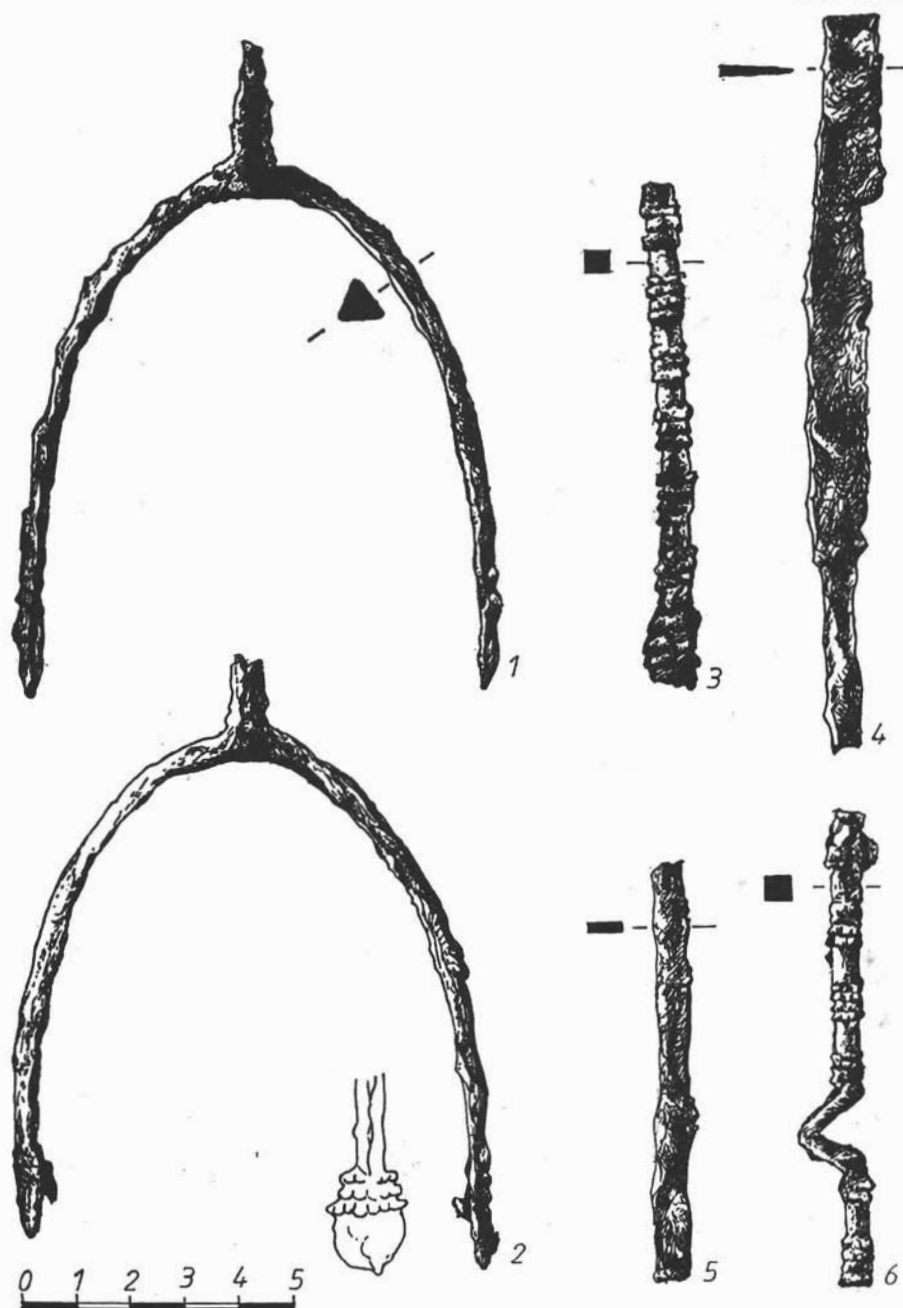

Zeljezni predmeti iz starohrvatske nekropole, grob. br. 4. — Iron objects from early Croatian cemetery, grave no. 4

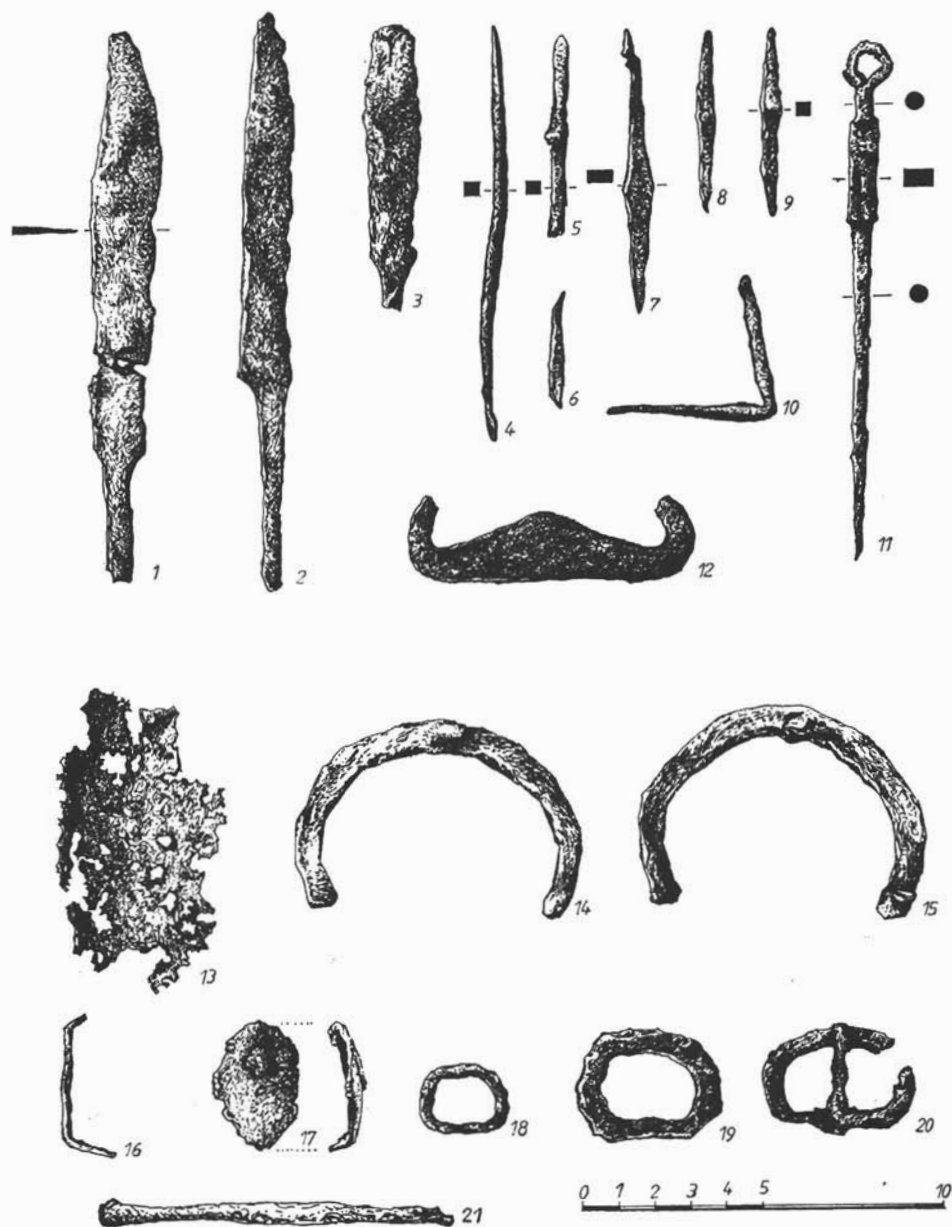
a. Rendgenski snimak željeznog mača iz starohrvatskog groba br. 4. — a. X-ray photograph of sword from early Croatian grave no. 4

Tab. XVIII.

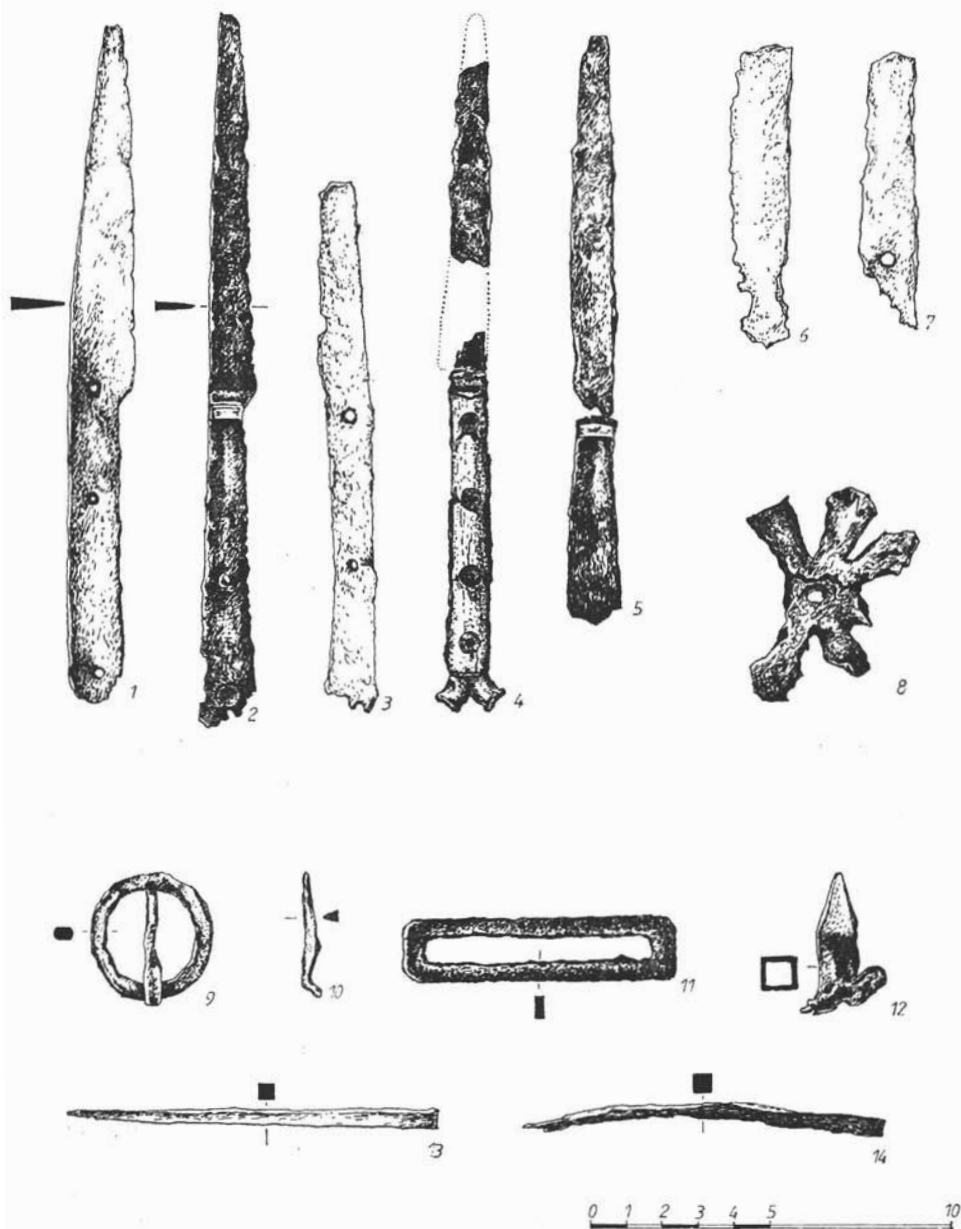
Zeljezni predmeti iz starohrvatske nekropole, grob. br. 3. — *Iron objects from early Croatian cemetery, grave no. 3*

Tab. XIX.

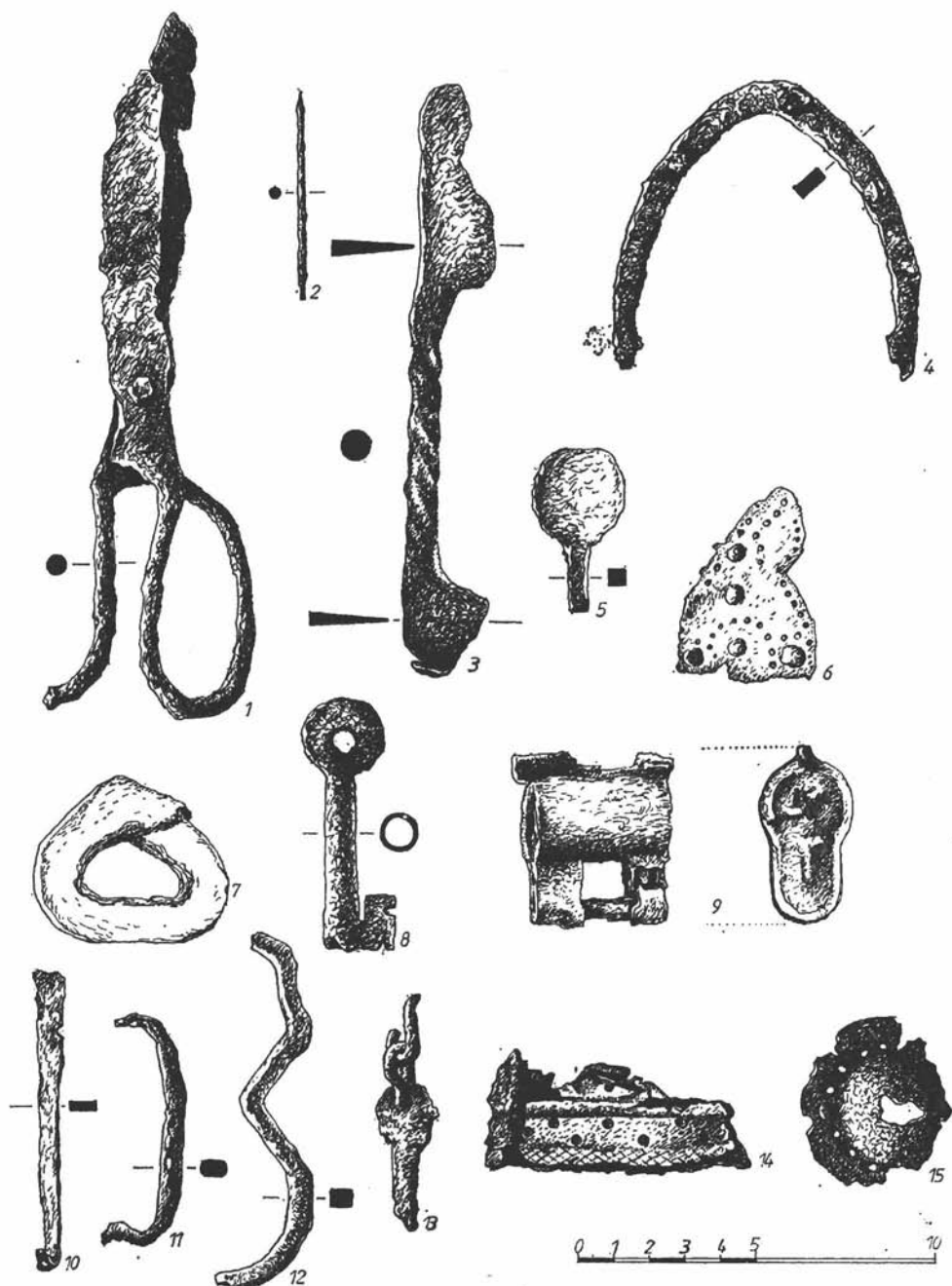
Zeljezni predmeti iz razrušenih grobova starohrvatske nekropole. — Iron objects from destroyed graves of the early Croatian cemetery

Tab. XX.

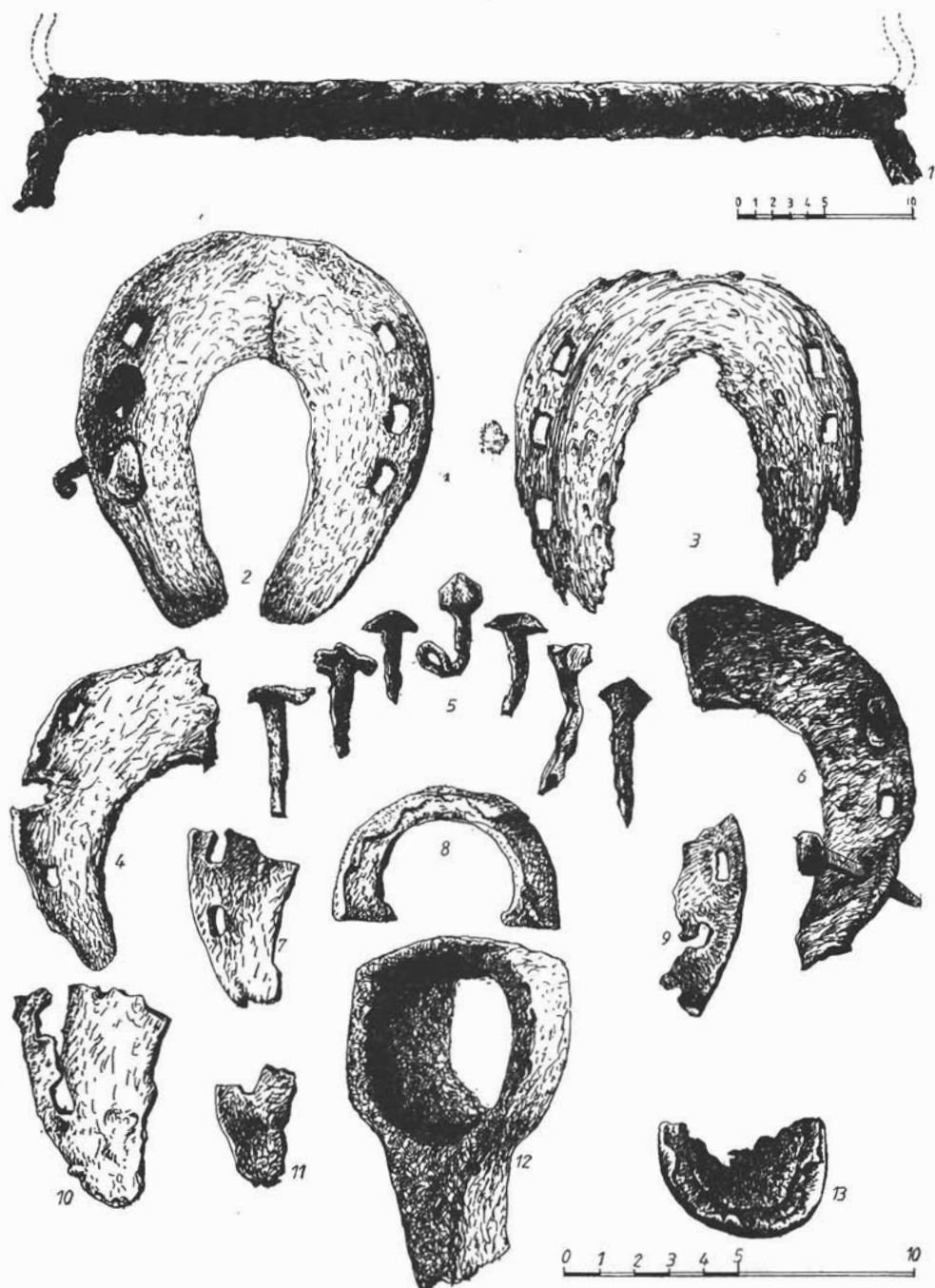

Zeljezni predmeti s padine ispod srednjovjekovne crkve. — *Iron objects from hillsides beneath the mediaeval church*

Tab. XXI.

Željezni predmeti s padina ispod srednjovjekovne crkve. — Iron objects from hillsides beneath the mediaeval church

Željezni predmeti s lokaliteta Rešetarice. — Iron objects from the site of Rešetarice

3. Blok olova kvadratičnog oblika s fragmentom kvadratične željezne šipke (Tab. XVI, 1; inv. br. 160). Dimenzije: duž. 7,2 cm, šir. 5,4 cm, deb. 3,5 cm; presjek željezne šipke 2,5 cm. Služila za povezivanje kamenih blokova. Jedan kraj olova zavrtačen i stučen, a željezo slomljeno. Mjesto nalaza: u pijesku na prostoru apside.

4. Fragment željeznog klina piramidalnog oblika (Tab. XVI, 3; inv. br. 162) načinjen kovanjem. Veličine: duž. 6,7 presjek na mjestu loma 1,7 cm. Mjesto nalaza: na pijesku iza temeljnog zida apside.

5. Vršak željeznog klina kvadratičnog oblika (Tab. XVI, 6; inv. br. 163). Veličine: duž. 3 cm. Mjesto nalaza: u pijesku iza apside.

6. Željezni klin (Tab. XVI, 9; inv. br. 179). Veličine: duž. 10 cm, raspon kuka 7,5 cm, presjek 0,6 cm. Klin je s dvostrukom kukom kvadratičnog oblika, načinjen kovanjem. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

7. Željezni klin (Tab. XVI, 7; inv. br. 178) plosnatog oblika sa zavintom glavom. Veličine: duž. 6 cm, duž. glave 0,8 cm. Načinjen kovanjem. Mjesto nalaza: na kaldrimi prostorije E.

8. Željezni klin (Tab. XVI, 8; inv. br. 184) sa zavintom glavom četvrtastog presjeka. Veličine: duž. 6,2 cm, presjek 0,6 cm. Glava oštećena, načinjen kovanjem. Mjesto nalaza: u garevini na podu lađe bazilike.

9. Željezni čavli (Tab. XVI, 12; inv. br. 181). Veličine: duž. 7,8 cm, presjek 0,6 cm; kom. 8. Čavli su s kružnom glavom, četvrtastog presjeka; 3 komada sada presavijena. Načinjeni kovanjem. Mjesto nalaza: u garevini po podu bazilike, i u pijesku oko bazilike.

10. Željezni kovani čavli (Tab. XVI, 10; inv. br. 180). Veličina: duž. 8 cm, presjek 0,7 cm. Komada 4, jedan savijen. Čavli su s kružnom glavom i četvrtastog presjeka. Mjesto nalaza: po lokalitetu bazilike.

11. Željezni kovani čavao (Tab. XVI, 5; inv. br. 183). Veličina: duž. 5,8 cm i presjek 0,6 cm. Bez glave, četvrtastog oblika i načinjen kovanjem. Mjesto nalaza: lađa bazilike.

12. Fragment željezne ploče pačetvorinasta oblika (Tab. XVI, 16; inv. br. 155). Dimenzije: duž. 12,5 cm, šir. 4,4 cm i deb. 0,5 cm. Na jednoj su strani napravljeni krakovi u obliku lastina repa s tim što je jedan kraći i uvijen u pravcu ravne plohe. Na drugom kraju se primjećuje lom. Načinjen kovanjem. Mjesto nalaza: u malternom šutu uz zapadni zid narteksa izvan bazilike.

13. Željezni mač (Tab. XVII, 1, XVIIa; inv. br. 135). Dimenzije: duž. mača 92,5 cm; duž. balčaka 15,2 cm; duž. oštrice 77,5 cm, šir. \pm 5,5 cm, deb. \pm 0,6 cm. Duž. nakrsnice 11 cm, šir. \pm 1,32 cm, deb. 2,3 cm. Duž. rukohvata 10,2 cm, šir. \pm 3,2 cm i deb. 0,5 cm. Duž. jabučice 7,5 do 7,9 cm, vis. od 2,8 do 3,7 cm i deb. 2,2 cm. Mač je s dvosjeklom oštricom, kratkom nakrsnicom i jabučicom ukrašenom sa sedam slabo izraženih režnjeva i s obje strane pravokutnim vodoravnim užljebljenjem. Ukrasne kovinske žice koja je dijelila režnjeve više nema. Oštrica mača je djelomično oštećena od prevelike oksidacije. Sječivo je od damasciranog čelika. Nema nikakvih oznaka. Mjesto nalaza: mač je pronađen u dijelom načetu grobu (br. 4); voda je raznijela dio rake. Raka se nalazila uz temeljni zid apside u prostoriji F bazilike. On je bio položen na pokojnika; balčak je ležao većim dijelom iznad sredine karlice i spuštao se među noge pokojnika.

14. Par masivnih željeznih ostruga (Tab. XVII, 2 i 3; inv. br. 140). Dimenzije: duž. ostruga po osnovi vrha šiljaka do sredine dijametralnog luka je 18 cm, na lučni otvor otpada 12 cm; raspon luka je 5,7 cm, a na vrhu krakova 10 cm. Duž. šiljka 4,6 cm s presjekom 1,6 cm. Duž. mjedenog ovoja 2 cm. Ostruge s ušicama načinjene su lijevanjem i kovanjem. Ostružni lukovi su trokutastog presjeka i ravni u osi sa šiljkom ostruga. Ušice su naborano ukrašene, a baze šiljaka mjedenim limom, graviran geometrijskim ornamentom u obliku trokutova i obrubljen s

gornje i donje strane prstenastim okvirom. Ostruge su oštećene: kod jedne je prelomljen jedan ostružni krak, a kod druge slomljena ušica na ostružnom kraku. Sada su slijepjeni. Na jednoj ušici nema trna, dok je na drugoj presavijen i deformiran. Mjesto nalaza: kod nogu pokojnika u grobu br. 4. Mjesto groba kao gore br. 13.

15. Par željeznih ostruga (Tab. XVIII, 1 i 2; inv. br. 144). Dimenzije: Dužina ostruga po osnovi vrha i šiljaka do sredine dijametralnog luka je 12 cm; na lučni otvor otpada 9,5 cm. Raspon vrhova krakova je 8 cm. Kod jedne ostruge jedan je krak kraći za 0,7 cm, a kod druge 0,4 cm. Duž. šiljaka: a) 2,5 cm, b) 1,5 cm (oštećen). Ostruge su s kalotastim proširenjem, načinjene lijevanjem i kovanjem. Ostružni lukovi i krakovi su trokutastog presjeka. Po vanjskim stranama okružnih lukova i pri krajevima krakova primjećuje se da su one bile ukrašene nizom dvostruko urezanih žljebića, a baze šiljaka trostrukim plastičnim prstenovima; to vrijedi i za kalotaste površine na krajevima krakova. Zbog oksidacije teško je pratiti na njima žljebiće. Mjesto nalaza: u grobu br. 3 na južnom zidu bazilike, 10—15 cm iznad razine poda bazilike kao prilog.

16. Dvije željezne šipke (Tab. XVIII, 3 i 5). Veličine: a) duž. 9,1 cm, šir. 0,7 cm i deb. 0,5 cm; b) duž. 7,5 cm, previše oksidirala. Pripadaju ostrugama gore br. 15. Povijene su u blagom luku. Načinjene lijevanjem; s jedne strane su ravne, a s druge ukrašene nizom trostrukih plastičnih zrnastih prstenova; zrnasti niz se pruža i dužinom šipke. Jasno je da se motiv ponavlja s ostruga. Mjesto nalaza: Prilog u grobu br. 3.

17. Željezna kvadratična šipka (Tab. XVIII, 6; inv. br. 143). Veličina: duž. 8,6 cm, presjek 0,6 cm. Šipka je načinjena lijevanjem; desni kraj šipke je povijen u obliku velikog slova V tako da je lijevi kraj kraći i malo viši u odnosu na desni. Na oba su kraja po jedna zakovica. Ukrašni motiv trostrukih i četverostrukih prstenova reda se na čeonj strani. Možda pripadala torbici?! Mjesto nalaza: uz desnu bedrenu kost pokojnika u grobu br. 3.

18. Britva s fragmentarnim željeznim koricama (Tab. XVII, 4; inv. br. 136). Veličine: duž. oštrice 8,2 cm (manjka dio oštrice koji se s pomoću zakovice pričvršćivao za korice). Šir. 1,8 cm i deb. 0,3 cm; zavrnuti vrh je 2 x 1,3 cm. Duž. korica do zakovice 9,2 cm, šir. od 1,5 do 4 cm; deb. stijenke lima 0,3 cm. Tip oštrice je s unazad savijenim vrhom sječiva. Korice su od savijenog željeznog lima unutar kojih je na užoj strani s pomoću zakovice bila pričvršćena oštrica. Sječivo oštećeno, korice izlomljene na tri dijela i oštećene. Mjesto nalaza: britva je prilog u grobu br. 4.

19. Željezni nož (Tab. XVII, 6; inv. br. 137). Nož je s ravnim hrptom i blago savijenom oštricom prema vrhu noža; trn za nasađivanje kratak, na njemu se primjećuje zakovica za učvršćivanje drška. Načinjen kovanjem. Mjesto nalaza: uz desni bok pokojnika, kao prilog u grobu br. 4.

20. Fragment željeznoga kovanog noža (Tab. XVIII, 4; inv. br. 143). Dimenzije: duž. 13,2 cm; duž. oštrice 9,9 cm, šir. 1,2 cm, deb. hrpta 0,3 cm. Nož je s ravnom oštricom, hrbat se od svoje polovice blago spušta prema vrhu kojega više nema. Vrh trna odlomljen, zakovica se primjećuje. Oštrica oštećena. Mjesto nalaza: uz bedrenu kost pokojnika kao prilog u grobu br. 3.

21. Željezni nož (Tab. XIX, 1; inv. br. 156). Veličine: duž. 15,4 cm. Duž. oštrice 12 cm, šir. 2 cm i deb. hrpta 0,3 cm. Nož napravljen kovanjem; vrh je oštrice u osi trna i prema njemu se u luku spuštaju hrbat i oštrica. Nedostaju vrh oštrice, vjerojatno i dio trna. Mjesto nalaza: u pijesku sjeverozapadno od bazilike.

22. Fragment željeznoga noža (Tab. XIX, 2; inv. br. 157). Dimenzije: duž. 16,3 cm; duž. oštrice 10,5 cm, šir. 1,4 cm. Tipološki se približuje nožu gore br. 20. Mjesto nalaza: na pijesku jugoistočno od bazilike.

23. Fragment željeznog noža (Tab. XIX, 3; inv. br. 158). Dimenzije: duž. 7,9 cm; duž. oštrice 6,7 cm, šir. 1,5 cm. Vrh oštrice odlomljen. Mjesto nalaza: na pijesku sjeverozapadno od bazilike.

24. Fragment oštrice noža (inv. br. 261). Dimenzije: duž. 5,4 cm; šir. oštrice 1,2 cm. Mjesto nalaza: 12 metara na pijesku južno od bazilike.

25. Željezni kovani nož (Inv. br. 267). Dimenzije: duž. 15 cm; duž. oštrice 10,5 cm, šir. 1,4 cm, deb. hrpta do 0,3 cm. Oštrica noža ravna; hrpat se blago spušta prema vrhu noža. Oštrica oštećena. Mjesto nalaza: 30 m jugozapadno od bazilike.

26. Željezni jezičac (Tab. XVII, 7; inv. br. 138). Dimenzije: duž. 6 cm, šir. 3,2 cm. Obrisi jezičca ima izgled izduženog slova U s ojačanim hrptom. Na gornjem kraju su četiri zakovice ispod kojih se primjećuju ostaci vrpce brončanog lima. Mjesto nalaza: uz lijevu bedrenu kost kao prilog u grobu br. 4.

27. Željezni jezičac (Tab. XVII, 8; inv. br. 139). Dimenzije: duž. 5 cm, šir. 2 do 2,7 cm. Oštećen, primjećuju se ostaci jedne brončane zakovice. Dio pojasne garniture. Mjesto nalaza: kao prilog uz pokojnika u grobu br. 4.

28. Željezno kresivo (Tab. XVII, 5; inv. br. 141). Dimenzije: duž. 5,9 cm, šir. 1,6 cm. Načinjeno je kovanjem; ovalnog je oblika. Krakovi malo savijeni; zbog oštećenosti velikim dijelom ih nema. Mjesto nalaza: na lijevoj strani pokojnika, kao prilog u grobu br. 4.

29. Željezno kresivo (Tab. XIX, 12, inv. br. 171). Načinjeno kovanjem; ovalnog je oblika. Krakovi su savijeni i dijelom odlomljeni. Veličine: duž. 8 cm, šir. u sredini 2 cm. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

30. Željezno šilo (Tab. XIX, 11; inv. br. 147). Veličine: duž. 14,5 cm; pravokutnog dijela: duž. 2,8 cm, šir. 0,9 cm i deb. 0,5 cm. Dijametar ušica 1,3 cm. Načinjeno je kovanjem i lijevanjem. Gornji pravokutni dio prelazi u okrugli, te se splošnjen povija u ušicu. Mjesto nalaza: u pijesku petnaestak metara jugoistočno od bazilike.

31. Željezna šipka (Tab. XIX, 4; inv. br. 148). Dimenzije: duž. 11,5 cm, u sredini presjek 0,5 x 0,4 cm. Šipka je načinjena kovanjem; valovitog je oblika s plosnatim šiljkom elipsoidnog oblika, sredina je kvadratična. Suprotna strana prelazi u oštri vrh sa slomljenim ušicama ili perajama. Vjerojatno spada u priručna pomagala. Mjesto nalaza: u pijesku u blizini apsida.

32. Željezna šipka (Tab. XIX, 5; inv. br. 149). Veličine: duž. 5,9 cm, presjek 0,4 cm. Kvadratičnog oblika kovanjem oblikovana; na jednom vrhu oštrica je elipsasta oblika; u sredini malo zadebljanje. Vjerojatno spada u alatke. Mjesto nalaza: u blizini prostora H, sjeverozapadno od bazilike.

33. Željezna šipka (Tab. XIX, 21; inv. br. 305). Veličine: duž. 9,7 cm s najvećim presjekom 0,6 cm. Okruglog je oblika, načinjena kovanjem. S jednog kraja je elipsasta oštrica, drugi kraj je lomljen. Mjesto nalaza: petnaestak metara istočno od apsida.

34. Željezna šipka (Tab. XIX, 10; inv. br. 150). Veličine: duž. 8,5 cm s nejednakim presjekom. Načinjena je kovanjem, na jednom kraju ima plosnatu oštricu; presavijena. Mjesto nalaza: istočno od bazilike.

35. Željezni dvopiramidalni šiljak (Tab. XIX, 7; inv. br. 151). Kvadratičnog je presjeka po sredini; duži vrh malo povijen, vjerojatno, od udara. Načinjen kovanjem. Veličine: duž. 7,9 cm s presjekom na sredini 0,7 cm. Mjesto nalaza: u pijesku istočno od bazilike.

36. Željezni dvopiramidalni šiljak (Tab. XIX, 8; inv. br. 152). Veličine: duž. 5,1 cm s presjekom u sredini 0,5 cm. Kvadratičnog je presjeka po sredini, napravljena kovanjem. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

37. Željezni dvopiramidalni šiljak (Tab. XIX, 9; inv. br. 153). Veličina: duž. 5,3 cm s presjekom 0,4 cm. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

38. Željezni piramidalni šiljak (Tab. XIX, 6, inv. br. 154). Dimenzije: duž. 3,3 cm s presjekom 0,4 cm. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

39. Željezna predica (Tab. XIX, 20; inv. br. 165). Veličina: duž. 4,3 cm, šir. 2,9 cm; duž. trna 3 cm. Predica je poluovalnog oblika (obrnuto slova D) s nekoliko plastičnih prstenova. Oštećena. Ima trn. Mjesto nalaza: na pijesku istočno od bazilike.

40. Željezna predica (Tab. XIX, 19; inv. br. 166). Veličine: duž. 3,9 cm, šir. 3,1 cm. Predica je poluovalnog oblika (obrnuto slova D) načinjena kovanjem. Bez trna. Mjesto nalaza: na pijesku u neposrednoj blizini groba br. 4.

41. Željezna predica (Tab. XIX, 18; inv. br. 167). Veličine: duž. 2,5 cm, šir. 2 cm. Predica je načinjena lijevanjem; bez trna je. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

42. Željezna predica (Inv. br. 296) poluovalnog oblika, obrnutog slova D, s oštećenim trnom; načinjena kovanjem. Dimenzije: duž. 4,2 cm, šir. 2,6 cm, duž. trna 1,6 cm. Mjesto nalaza: desetak metara južno od bazilike.

43. Željezni fragment zakovice petlje (Tab. XIX, 16; inv. br. 168). Veličine: duž. 3,4 cm, šir. 0,6 cm. Duž. jednog kraka 1,3 cm, drugog 0,3 cm. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

44. Željezna petlja (Tab. XIX, 17; inv. br. 164). Veličine: duž. 3,5 cm, šir. 2,4 cm. Petlja je kvadratična oblika s ovalnim proširenjem na prednjoj strani. Zakovice samo djelomično očuvane. Mjesto nalaza: na pijesku u blizini groba br. 4.

45. Željezni tulac (Inv. br. 295) načinjen od željeznog lima. Veličine: duž. 6,8 cm s presjekom od 0,3 do 0,8 cm. Mjesto nalaza: nekoliko metara južno od bazilike.

46. Željezne potpetice (Tab. XIX, 14 i 15; inv. br. 169). Veličine: duž. 5,7 cm, šir. 7 cm. Nutarnji razmak krakova 5,5 cm; šir. šipke od 0,5 do 0,7 cm, deb. 0,3 cm. Potpetice su polukružne, napravljene kovanjem. Na vrhovima krakova i na sredini su zakovice; oksidirale. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike u blizini razrušena groba.

47. Dva željezna ulomka (Tab. XVII, 9; inv. br. 142). Veličine 3,5 x 2,5 cm. Jedan ulomak ima ovalni oblik. Zbog sitnosti neodređenog oblika i namjene. Mjesto nalaza: u grobu br. 4; možda bi mogli biti dijelovi od nekih korica?

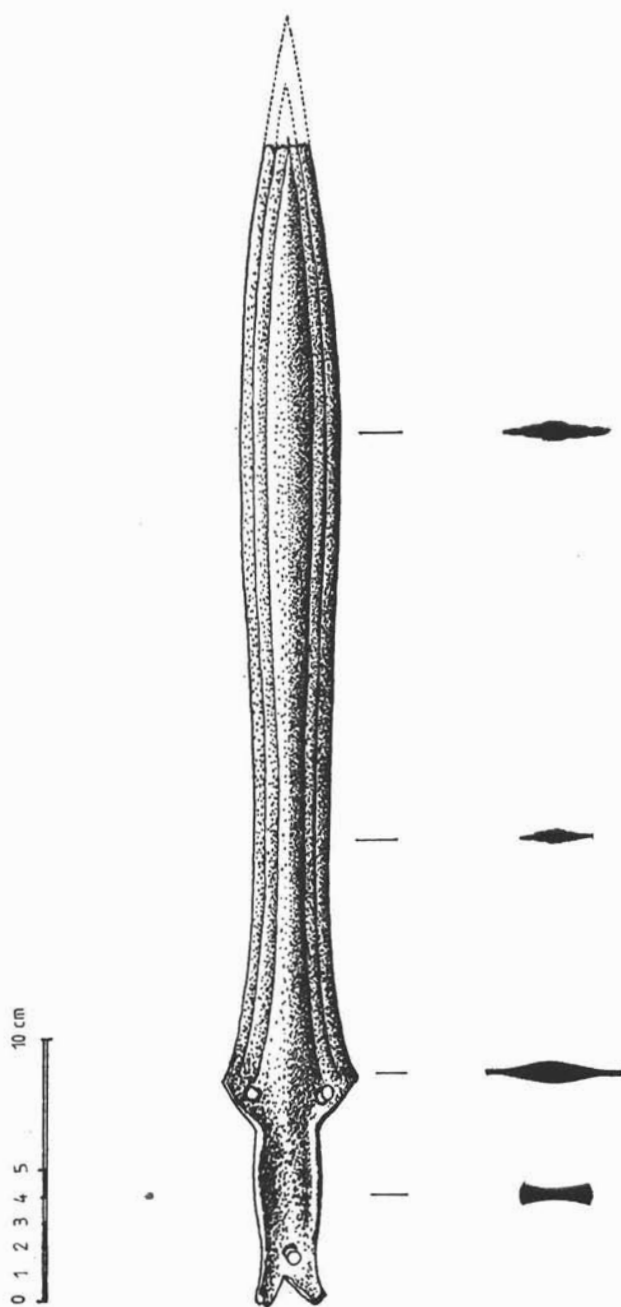
48. Željezna kvadratična pločica s ovalnim ispupčenjem, presavijena (veličina: 3,2 x 2,1 cm); željezna pločica romboidnog oblika, jedna stranica presavijena (veličina: 3,1 x 2,8 cm); fragment željeznog predmeta načinjenog kovanjem od dvostrukog lima (veličine: duž. 4,1, šir. 3,1 cm i deb. 0,7 cm); ulomak željeznog predmeta s jednom velikom zakovicom (veličina 3,1 x 2 cm); željezni predmet (Tab. XVI, 17) možda stremena (veličine 5,6 x 3,5 cm) te još mnogi drugi sitni željezni predmeti ili ulomci nekih neodređenih predmeta nisu ovdje uzeti u obzir premda su pronađeni po lokalitetu bazilike ili u neposrednoj njezinoj blizini.

b) Željezni predmeti s položaja srednjovjekovnog naselja na Rešetarici

1. Željezni nož (Tab. XX, 1; inv. br. 204). Veličine: duž. 19 cm; duž. oštrice 10,5 cm, šir. 1,9 cm. Nož je načinjen kovanjem. Hrnat se lagano spušta prema vrhu noža.⁴⁴ Djeluje kao bodež. Na trnu su tri otvora za učvršćivanje drška. Mjesto nalaza: na pijesku kod lokaliteta br. 14.

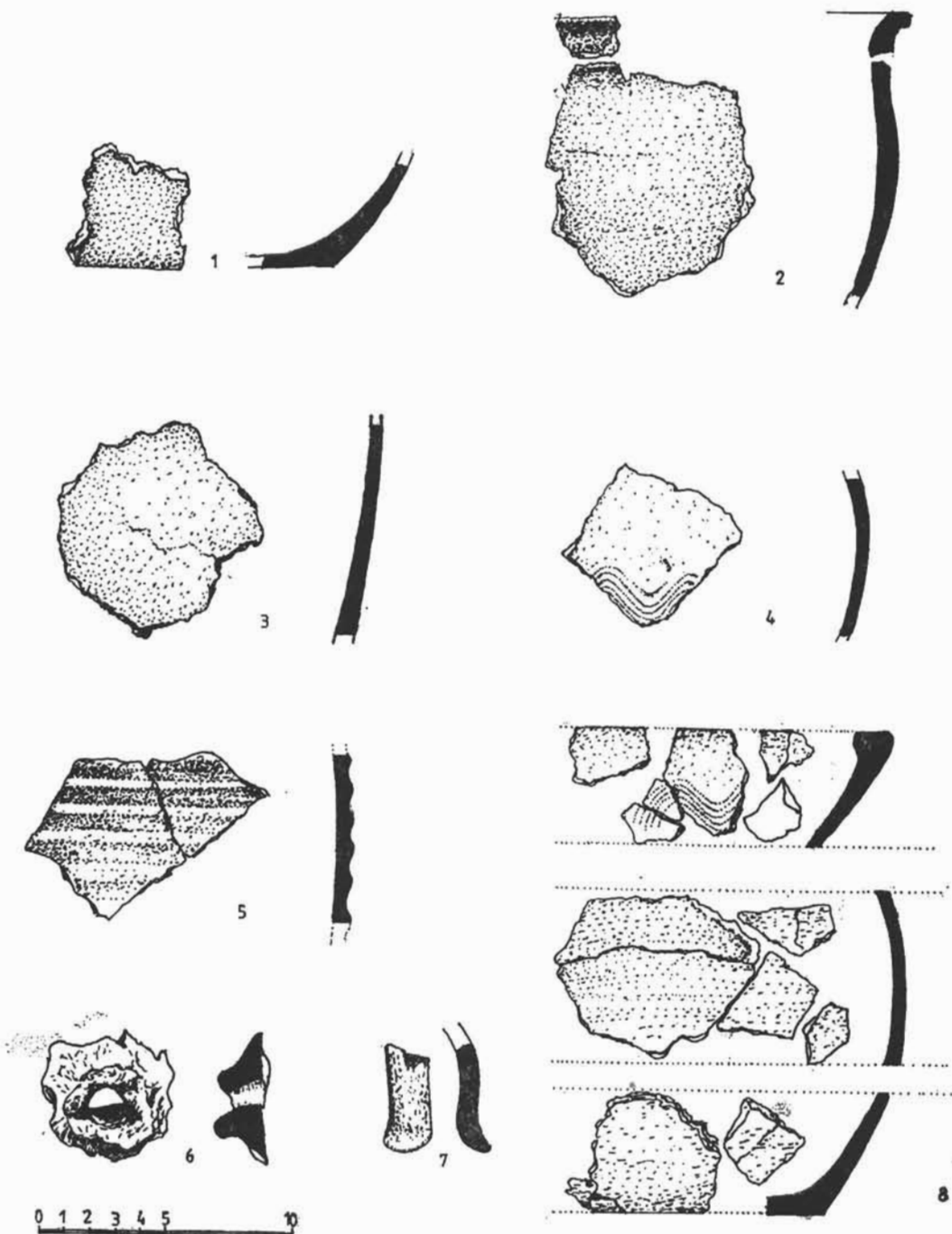
2. Željezni nož. (Tab. XX, 2; inv. br. 205). Veličine: duž. 20 cm, duž. oštrice 10,5 cm, šir. 1,3 cm. Nož je načinjen kovanjem. Hrnat je ravan s trnom, oštrica se lagano povija prema vrhu. Između oštrice i trna na jednoj se strani sačuvao

⁴⁴ Usp. M. Dragičević, Metalni proizvodi, Katalog izložbe »Bribir u srednjem vijeku« (dalje: Katalog Bribir), Split 1987, 99, sl. 17 i 97.

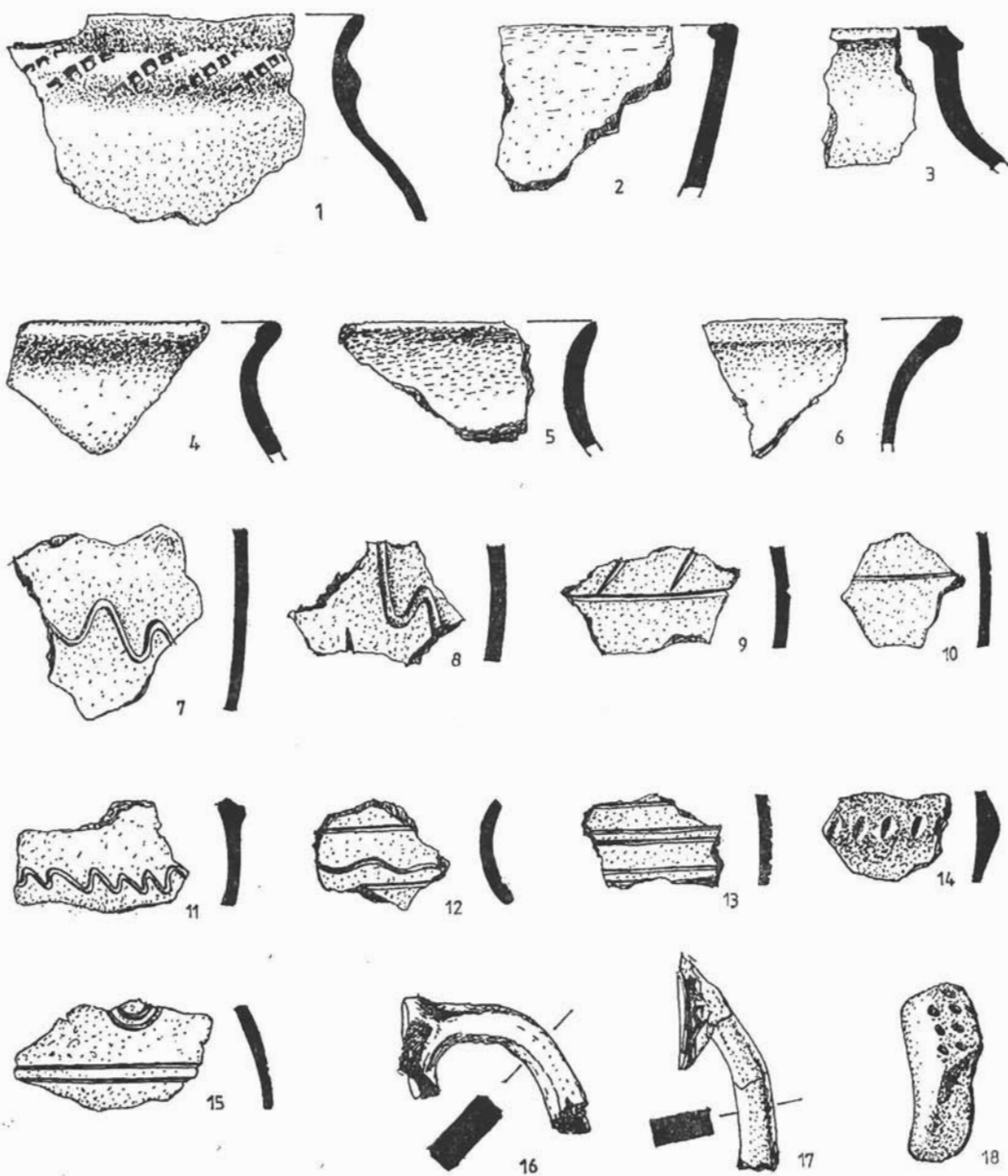
Brončani mač s Oglavaka iz Buškog blata. — *Bronze sword from Oglavak in Buško blato*

Tab. XXIV.

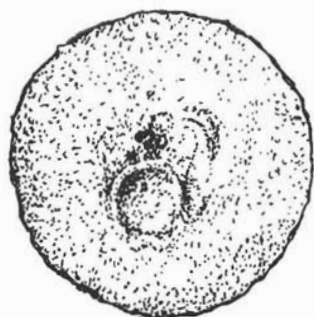
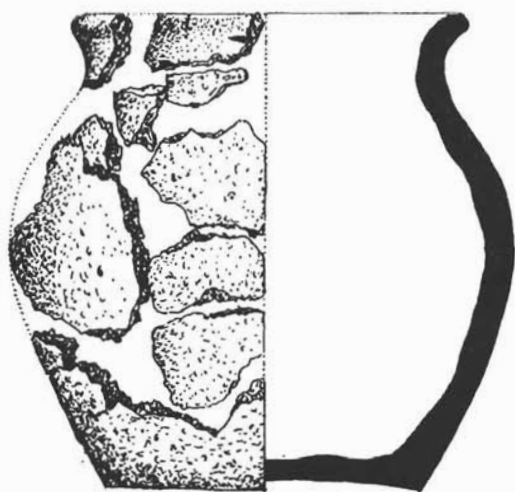

Ulomci keramike s položaja starokršćanske bazilike. — Pottery fragments from the site of the early Christian basilica

Tab. XXV.

Tab. XXVII.

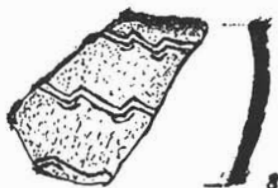
1

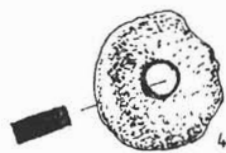
2

3

8

4

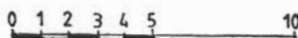
5

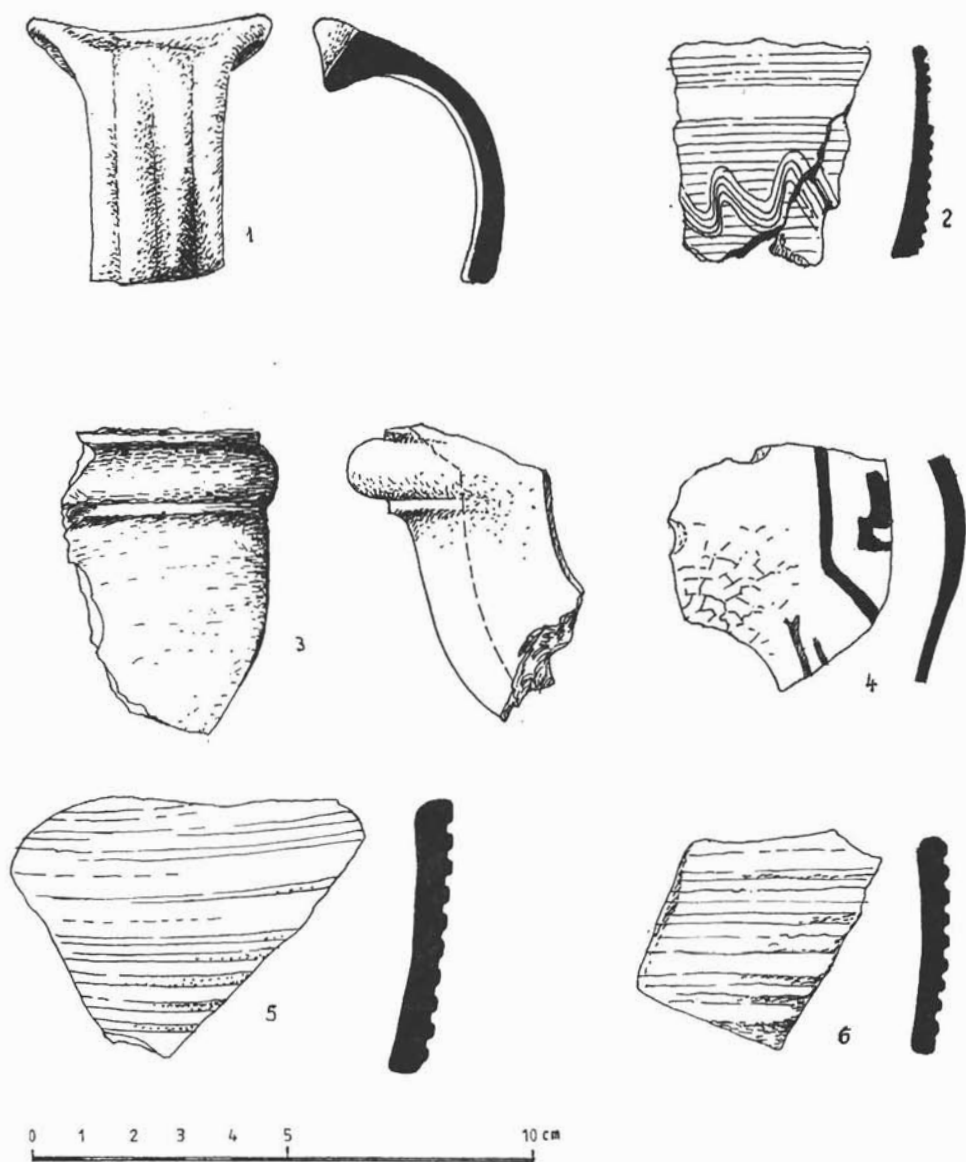
6

7

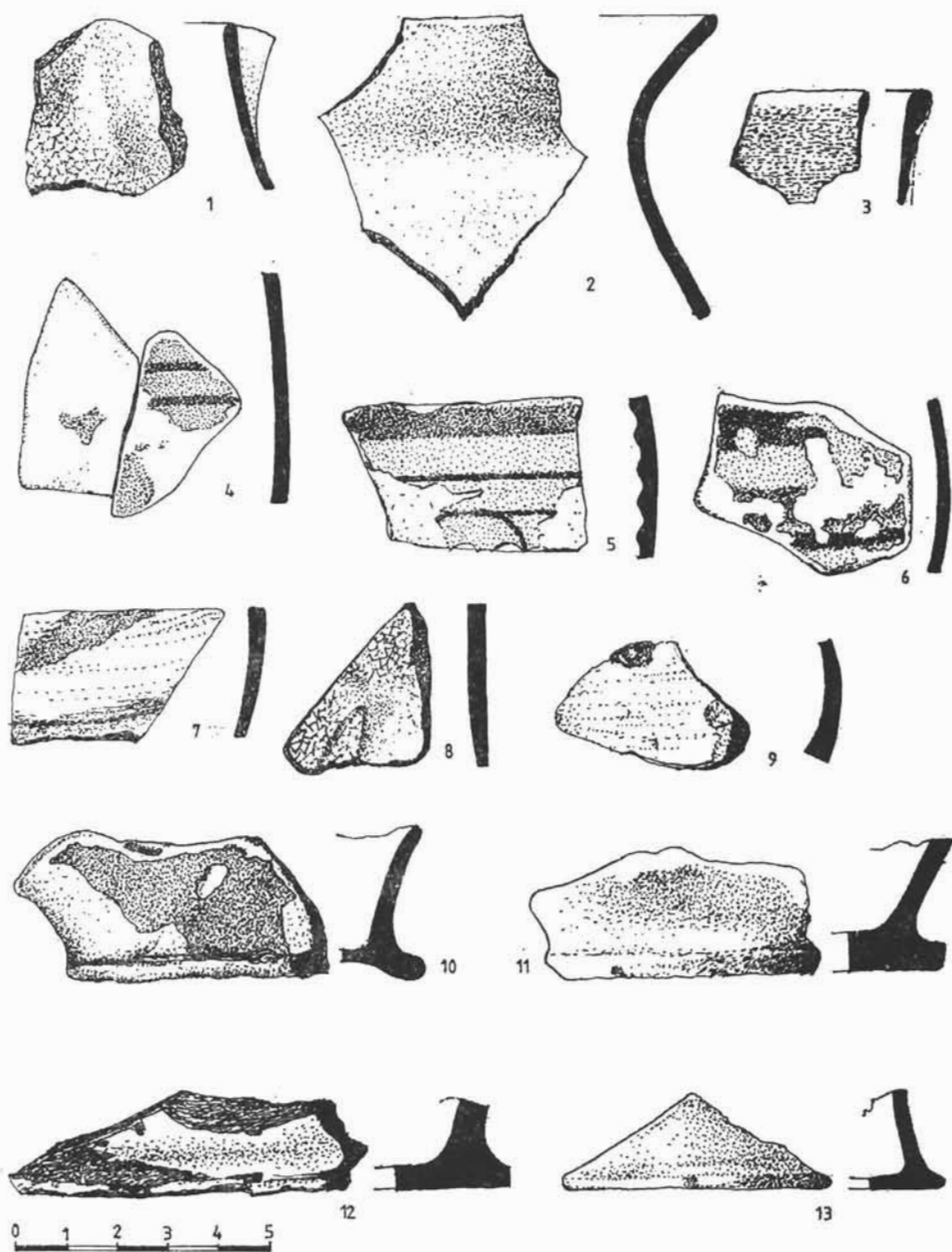

Tab. XXVIII.

Ulomci keramike s lokaliteta Rešetarice. — Pottery fragments from the site of Rešetarice

Tab. XXIX.

Ulomci keramike s padina ispod srednjovjekovne crkve. — Pottery sherds from hillsides beneath the mediaeval church

mjedeni ukras, dok su na trnu tri zakovice za pričvršćivanje okova. Na sredini sječiva je dubinski urez. Pripada tipu noževa od 9. do 14. stoljeća.⁴⁵ Mjesto nalaza: u blizini lokaliteta br. 12.

3. Fragment željeznog noža (Tab. XX, 3; inv. br. 236). Veličine: duž. 15,5 cm, duž. oštrice 6 cm, šir. 1,4 cm. Nož je načinjen kovanjem; sada nema vrha oštrice, koja je inače malo povijena. Na trnu su dva otvora za zakovice, treći se samo primjećuje. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

4. Fragmentarni dio noža (Tab. XX, 4; inv. br. 249 i 237). Veličina: duž. drška 9,5 cm, duž. oštrice 1 cm i fragmenta oštrice 6,2 cm, šir. 1 cm. Držak s koricama je od kosti, pričvršćen za trn zakovicama i mjedenim pločicama. Jedna strana korice oštećena. Vršak drška u obliku velikog slova V ukrašen je mjedenom ornamentiranom oblogom.⁴⁶ Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

5. Fragmentarni željezni nož (Tab. XX, 5; inv. br. 203). Veličina: duž. oštrice 10,5 cm, šir. 1,1 cm. Načinjen kovanjem. Na dijelu trna očuvan mjedeni ukras. Pripada tipu noževa kao gore br. 2. Mjesto nalaza: ispod lokaliteta br. 4.

6. Željezni nož (Tab. XX, 6, inv. br. 201). Veličine: duž. 8,5 cm, duž. oštrice 6,1 cm, šir. 1,7 cm. Nož ima oštećenu oštricu, ojačanog je hrpta i povijene oštrice. Načinjen kovanjem. Pripada tipu britvi, vjerojatno se preklapao.⁴⁷ Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

7. Fragment željeznog noža (britve) (Tab. XX, 7, inv. br. 202). Veličine: duž. 7,5 cm, duž. oštrice 5,5 cm, šir. 2 cm. Nož je ojačanog hrpta i povijene oštrice; načinjen kovanjem. S pomoću zakovice bio pričvršćen na korice. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

8. Fragment željeznog noža (Tab. XVI, 20, inv. br. 207). Načinjen kovanjem. Veličine: duž. 4,1 cm. Mjesto nalaza: površinski nalaz između lokaliteta 15 i 16.

9. Željezni tulac (Tab. XVI, 19, inv. br. 215). Veličine: duž. 4,7 cm, promjer 1,1 cm. Vrh odlomljen. Vjerojatno se radi o strelici. Mjesto nalaza: na pijesku između lokaliteta br. 15 i 16.

10. Željezna strelica (inv. br. 329). Veličine: duž. 5,3 cm, presjek početka tulca 0,6 cm. Nema vrha i tulac je oštećen. Mjesto nalaza: na pijesku kod lokaliteta br. 12.

11. Vrh strelice (Tab. XX, 12, inv. br. 238). Veličina: duž. 4 cm. Strelica je romboidnog oblika, tulac je oštećen. Pripada tipu strelica 14—16. stoljeća.⁴⁸ Mjesto nalaza: među kamenjem ispod lokaliteta br. 4.

12. Fragmentarna osmokraka zvjezdica s ostruge (Tab. XX, 8; inv. br. 170). Veličine: duž. 6,4 cm, šir. 5,2 cm, dijаметar otvora u sredini 0,5 cm. Dva kraka dobro očuvana, četiri djelomično, dok su dva uništena. Pripada ostrugama 14. do 15. stoljeća.⁴⁹ Mjesto nalaza: uz odrone zemlje ispod lokaliteta br. 4.

13. Predica s trnom (Tab. XX, 9, inv. br. 226 i 256). Veličine: duž. trna 3,5 cm, promjer predice 3,5 cm, presjek željeza 0,3 cm. Predica je okrugla, načinjena lijevanjem i kovanjem, trn odvojen. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

14. Željezni trn kopče (Tab. XX, 10; inv. br. 255). Načinjen kovanjem, dobro očuvan. Kvadratičnog presjeka 0,3 cm. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

⁴⁵ M. Dragičević, n. dj., 99. — P. Anđelić, Dva srednjovjekovna nalaza iz Sutlića kod Konjica, *GZM* (A), XIV, Sarajevo 1959, 210, Tab. II, 1.

⁴⁶ Nož je bio lagan i djeluje elegantno.

⁴⁷ M. Dragičević, n. dj., 99. — P. Anđelić, n. dj., II, 2—5.

⁴⁸ M. Dragičević, n. dj., 102—103, sl. 22. — Ista je ovoj pronađena na padinama ispod Nuhbegovića gradine.

⁴⁹ Ista, n. dj., 100—103, sl. 20. U 14. i 15. stoljeću zamijenjen je uobičajeni šiljak ostruge s pokretnim zvjezdicama sa šest, osam ili dvanaest krakova.

15. Željezna alka (Tab. XX, 11; inv. br. 260). Veličine: duž. 7,5 cm, šir. 2,2 cm. Alka je u obliku izduženog pravokutnika, načinjena kovanjem. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

16. Željezne škare (Tab. XXI, 1, inv. br. 216). Veličine: duž. 19,8 cm. Škare su načinjene kovanjem. Hvataljke škara su oblo profilirane; jedna povijena u kuku, druga je slomljena. Krakovi su spojeni okruglom zakovicom. Slične su s onima iz Starigrada kod Koprivnice.⁵⁰ Mjesto nalaza: na pijesku u blizini lokaliteta br. 8.

17. Dubač (Tab. XXI, 3; inv. br. 259). Veličine: duž. sačuvane oštrice 5,7 cm, duž. rukohvata s oštricom 11 cm. Dubač je s oštećenom oštricom, načinjen kovanjem. Rukohvat je uvijenoga spiralnog oblika. Oštrica oblika pločice pačetvorinastog presjeka, na kraju prelazi u krak kružnog presjeka.⁵¹ Mjesto nalaza: u pijesku ispod lokaliteta br. 4.

18. Željezni kovani čavli (Tab. XX, 13 i 14). Veličine: od 10 do 15 cm. Načinjeni kovanjem. Jedan je sa sačuvanom glavom piramidalnog oblika, svi drugi bez glave, kvadratičnog presjeka. Većina pronađena u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

19. Željezna igla (Tab. XXI, 2, inv. br. 218). Veličine: duž. 5,7 cm, presjek 0,25 cm.⁵² Mjesto nalaza: na pijesku u blizini lokaliteta br. 12.

20. Željezna potpetica (XXI, 4; inv. br. 242). Veličina: duž. 8,4 cm, razmak između vrhova krakova 7 cm; šir. krakova oko 8 cm, deb. 0,3 cm. Potpetica je elipsastog oblika s malo zavnutim krakovima prema nosilnoj strani i s tri zakovice. Napravljena lijevanjem i kovanjem. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

21. Željezni predmet kružnog oblika (Tab. XXI, 5; inv. br. 200) s malim udubljenjem i drškom kvadratičnog presjeka. Vjerojatno se radi o dijelu kojim se podizao zasun za otvaranje i zatvaranje vrata. Veličina: promjer kružnog dijela 2,8 cm, duž. drške 2,8 cm. Mjesto nalaza: na pijesku u blizini lokaliteta br. 12.

22. Željezna alka (Tab. XXI, 7, inv. br. 212). Veličine: duž. 5,5 cm, šir. 4,7 cm. Alka je elipsasta oblika i načinjena kovanjem. Mjesto nalaza: na pijesku u blizini lokaliteta br. 12.

23. Željezni ključ (Tab. XXI, 8, inv. br. 209) načinjen kovanjem. Duž. 7,2 cm.⁵³ Mjesto nalaza: ispod lokaliteta br. 4.

24. Brava (štenci) (Tab. XXI, 9; inv. br. 268). Brava je od manjih vrata ili škri-nje; nema ključa.⁵⁴ Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

25. Fragment željezne alke (Tab. XXII, 8; inv. br. 211). Veličine: duž. 6,2 cm, deb. 1,3 x 0,8 cm. Načinjena je kovanjem. Mjesto nalaza: zapadno od lokaliteta br. 12.

26. Ulomak povraza (Tab. XXI, 10; inv. br. 241). Povraz je od željeznog lima lučnog oblika koji na kraju prelazi u polukuku. Duž. 9 cm. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

⁵⁰ Ž. D e m o, Starigrad, 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, 1986, 142, sl. 86, br. 619. — Usp. M. Dragičević, n. dj., 97.

⁵¹ Naš dubač za pravljenje žlica drvenih ili drugih posuda od drva M. Dragičević opisuje kao dio škara (n. dj., 105 i 206).

⁵² Uobičajeni predmet u upotrebi. Istovjetna pronađena u Grborezima. Usp. S. Bešlagić — Đ. Basler, Grborezi, srednjovjekovna nekropola, Sarajevo 1964, 38 i 85, Tab. XXXIII, 5.

⁵³ Cjevasti ključ suvremenog izgleda javlja se u upotrebi već od 14. stoljeća. Usp. M. Dragičević, n. dj., 97 i 100, sl. 19. — P. Anđelić, n. dj., 211, Tab. III, 1.

⁵⁴ U Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana Gorica—Livno imaju takove dvije brave (katanca) samo većih razmjera s posebnim ključevima, vjerojatno pripadaju trijemskim vratima. Naša nema ključa, ali bi joj odgovarao tip ključa koji donosi M. Dragičević u n. dj., 97, sl. 19, u sredini — bilj. 47. — Usp. sličan katanac što ga donosi i P. Anđelić u n. dj., 211, Tab. III, 2.

27. Željezna karika (Tab. XXI, 13; inv. br. 258). Veličine: duž. 5,2 cm. Karika je s dijelom kuke za vješanje ili držanje; načinjena kovanjem. Vjerojatno je pripadala manjoj posudi. Mjesto nalaza: ispod lokaliteta br. 4.

28. Željezna pločica (Tab. XXI, 6; inv. br. 239). Veličine: duž. 5,4 cm i šir. 3,8 cm. Pločica je jezičasta izgleda; ima dvije zakovice. Dekorirana je sitnim ispupčenjima učinjenim klinastim alatom. Vjerojatno se radi o aplikaciji. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

29. Željezna pločica (Tab. XXI, 15, inv. br. 248). Veličine: 5 x 4 cm. Pločica je s jajolikim ispupčenjem i jednom zakovicom ispod koje se sačuvalo malo, vjerojatno, kože. Perforirana je oštrim predmetom oko ispupčenja i djeluje kao ukras. Vjerojatno se radi o aplikaciji. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

30. Fragment željezne pločice (Tab. XXI, 14; inv. br. 269). Veličine: duž. 8 cm, šir. 3 cm. Pločica je presavijena i s jedne strane obložena mjedenim limom; rubni dio lima graviran kosim linijama. Predmet načinjen kovanjem, ali neprepoznatljive pripadnosti. Mjesto nalaza: u pijesku ispod lokaliteta br. 4.

31. Željezna šipka (Tab. XXI, 12, inv. br. 219) kvadratičnog presjeka, načinjena kovanjem. Veličine: duž. 10,2 cm, presjek 0,6 cm. Svojim oblikom podsjeća na dio konjske opreme. Mjesto nalaza: u blizini lokaliteta br. 12.

32. Željezna kuka (Tab. XXI, 11, inv. br. 213). Veličine: duž. 6,5 cm, presjek 0,6 cm. Kuka ima oblik izduženoga i položenog velikog slova C. Mjesto nalaza: na pijesku u blizini lokaliteta br. 12.

33. Fragment željeznog predmeta (Tab. XVI, 21; inv. br. 206) od željeznog lima kalotastog oblika. Veličine: duž. 9 cm, najveća širina 6,5 cm. Možda je dio kacige? Mjesto nalaza: na pijesku između lokaliteta br. 15 i 16.

34. Željezni fragment (Tab. XIX, 13; inv. br. 208) neodređenog predmeta. Veličine: duž. 8,3 cm, šir. 4,6 cm. S jedne strane čini oblinu; možda se radi o nekoj željeznoj posudi. Mjesto nalaza: na pijesku između lokaliteta br. 15 i 16.

35. Željezni prijeklad (Tab. XXII, 1, inv. br. 235) načinjen kovanjem. Veličine: duž. 70 cm, presjek 3 cm. Donji krakovi — oslonci djelomično očuvani, dok su gornji uništeni. I danas služi na ognjištima kao pomagalo za održavanje vatre.⁵⁵ Mjesto nalaza: u pijesku u blizini lokaliteta br. 11.

36. Fragment sjekire (Tab. XXII, 12; inv. br. 234). Veličine: duž. 9,5 cm, presjek unutarnjeg dijela ušica 4,5 x 3,5 cm. Sačuvane ušice s dijelom vrata prema sječivu. Načinjena kovanjem. Mjesto nalaza: u pijesku u blizini lokaliteta br. 14.

37. Željezna potkova (Tab. XXII, 3; inv. br. 229). Veličine: duž. 9 cm, šir. 9 cm. Potkova s nosilne strane ravna, a prizemno malo unutra povijena. Dužinom krakova teče žlijeb s po tri pačetvorinasta otvora. Vrhovi krakova malo oštećeni, ona cijela istrošena.⁵⁶ Mjesto nalaza: na pijesku među grobovima na korijenu Kraljičina nasipa.

38. Željezna potkova (Tab. XXII, 2; inv. br. 230). Veličine: duž. 11,3 cm, šir. 10 cm. Potkova je s nosilne i prizemne strane ravna; nutarnji dio uvijen prema nosilnoj strani, isto tako i vrhovi krakova. Na oba kraka su po tri pačetvorinasta otvora za čavle. Razmak između vrhova krakova 1 cm. Mjesto nalaza: na pijesku među grobovima na korijenu Kraljičina nasipa.

39. Dio konjske potkove (Tab. XXII, 9; inv. br. 224). Veličine: duž. 6,5 cm, šir. 2—4 cm. Potkova načinjena kovanjem. S nosilne i prizemne strane malo valovita. Dužinom sačuvana kraka teče žlijeb sa sačuvana dva pačetvorinasta otvora, oba oštećena. Sačuvana su i dva čavla za pričvršćivanje. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

⁵⁵ Pripada tipu prijeklada koji su i danas u upotrebi. Nekoliko sličnih nalazi se u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana Gorica — Livno.

⁵⁶ Usp. P. Anđelić, n. dj., 211, Tab. III, 9 i 5. — M. Dragičević, n. dj., 102, sl. 21.

40. Dio potkove (Tab. XXII, 7; inv. br. 231). Veličine: duž. 5 cm, šir. 3 cm. Sačuvani dio s nosilne i prizemne strane ravan. Dužinom kraka teče žlijeb na kojem se sačuvao jedan pačetrovinasti otvor i drugoga samo dio. Mjesto nalaza: na pijesku kod lokaliteta br. 12.

41. Fragmenti željeznih potkova (Tab. XXII, 4, 6, 10 i 11, inv. br. 246) raznih veličina. Mjesto nalaza: svi pronađeni u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

42. Željezni kovani čavli (Tab. XXII, 5; inv. br. 233 i 245). Čavli su četvrtastog presjeka i klinaste glave, samo je jedan okruglog presjeka i glave u obliku piramide. Komada 14.⁵⁷ Mjesto nalaza: površinski nalazi po lokalitetu Rešetarice, ali najvećim dijelom kod lokaliteta br. 12, zatim u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

43. Olovno dugme (Tab. XVI, 18; inv. br. 229). Dugme je u obliku kuglice s okruglim ispučenjem koje prelazi u kvadratično zadebljenje. Promjer dugmeta je 1,4 cm. Istovjetno je s dugmetom s bazilike u Žitomisljima.⁵⁸ Mjesto nalaza: na pijesku među grobovima na korijenu Kraljičina nasipa.

Drugi željezni predmeti nisu uzeti u obzir u ovom izvještaju zbog svoje neodređenosti.

D. KERAMIKA

Arheološki lokalitet Rešetarice, može se reći, da je sav pokriven manjim ili većim ulomcima keramičkih posuda, zdjela, zdjelica, vrčeva . . . Oni sežu od prapovijesti⁵⁹ pa preko kasne antike, zatim ranog srednjeg vijeka pa do druge polovice 15. stoljeća. Na ovom ćemo mjestu pokušati opisno i tabelarno prikazati samo malen dio keramičkog materijala, naravno, vodeći računa o vrsti keramike i mjestu nalaza. Nadamo se da ćemo na taj način samo upozoriti na golemu arheološku vrijednost cjelokupnog lokaliteta.

1. Ulomci različitih keramičkih posuda, različitih veličina (Tab. XXIV, 1—4 i 8; inv. br. 118). Kod ulomka br. 8 obod je blago povijen unutra i konično odrezan; dok je kod ulomka br. 2 rub povijen van i ravno odrezan: dvije različite posude. Na fragmentu s povijenim obodom unutra nalazi se valovnica sa sedam crta. Fragment br. 4 s više naglašenim jajolikim trbuhom također ima valovnice. Posude su od pročišćene gline s neznatnom primjesom sitnozrnatog pijeska. Rađene su na lončarskom kolu i rukom dotjerivane. Boja je u presjeku tamnocrvena; na vanjskim površinama tamnosiva ili siva. Mjesto nalaza: svi su ulomci pokupljeni iz sonde sedamdesetak cm ispod razine poda bazilike u prostoriji G. Uzeto je s istog mjesta i nekoliko uzoraka lijepa.⁶⁰

2. Fragmenti keramičkih posuda (Tab. XXIV, 5—7; inv. br. 120). Između fragmenata keramike pronađenih po lokalitetu bazilike i njezinoj neposrednoj blizini različitih veličina i od različitih posuda različite boje (od svjetlonarančaste, crvene pa do tamne). Ovdje izdvajamo samo neke. Na dva su fragmenta kanelire (br. 5),⁶¹ na jednom samo dvije uporedne crte. Dva su rubna ulomka s povijenim

⁵⁷ P. Anđelić, n. dj., 212, Tab. II, 9 i 10.

⁵⁸ T. Anđelić, Bazilika u Žitomisljima, 307, Tab. XVI, 3.

⁵⁹ N. Miletić, Nekropole u Buškom blatu, 125.

⁶⁰ Sonda je išla ispod razine temelja bazilike. Na prostoru 40 četvornih centimetara pokupljeni su svi ulomci, s njima je uzeto nešto i lijepa. Sonda upozorava na kulturni sloj ispod bazilike.

⁶¹ Tipološki pripada istom keramičkom vrču što se nalazi u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana u Gorici. Njega je pronašao Slavko Pašalić uz glavu u grobu na groblju Čelebić godine 1976. (neobjavljen).

obodom unutra. Ulomak pipca vrča (br. 6) je svjetlonarančaste boje; vanjska strana mu je svjetlozelene boje (maslinasta) s ocaklinom. Ručka posude (br. 7) je svjetlonarančaste boje. Fragmenti su rađeni od pročišćene gline, a neki s manjom primjesom sitnozrnatog pijeska. Rađeni su na lončarskom kolu. Mjesto nalaza: svi pronađeni na užem lokalitetu bazilike, osim br. 6, koji je nađen na pijesku između lokaliteta 15 i 16.

3. Ulomci keramičkih posuda (Tab. XXVIII, 2 i 6; inv. br. 285 i 314). Veličine: 4,6 x 3,5 cm i 3,7 x 3,6 cm. Prvi je dio trbuha i ima na sebi valovnice; boja crna, glina slabo pročišćena s primjesom pijeska i slabo pečena. Drugi također dio trbuha posude, ali s kanelirama, boje žutonarančaste. Mjesto nalaza: na pijesku južno od bazilike.

4. Ulomak keramičke posude (Tab. XXVIII, 5; inv. br. 302). Veličine 5,3 x 7,4 cm. To je ulomak trbušnog dijela posude s gustim kanelirama. Glina je dobro pročišćena s neznatnim dodavanjem sitnog pijeska. Boja svjetlosmeđa. Rađena na lončarskom kolu. Mjesto nalaza: na pijesku zapadno od bazilike.

5. Ulomak ručke keramičke posude (Tab. XXVIII, 1; inv. br. 309). Ručka lijepo oblikovana; primjećuju se ostaci ocakline. Pripada posudama kasnoantičkog doba. Mjesto nalaza: na pijesku nekoliko metara sjeverno od bazilike.

5. Fragmenti keramičke posude (XXVII, 1; inv. br. 117). Veličina: dno je promjera 11 cm. Dno posude u cijelosti očuvano. Ono je s kružnim udubljenjem koje ide nešto od sredine prema rubu. U odnosu na fragmente trbuha rub je ojačan. Vrat je izvijen vani i pomno dotjeran s pomoću lončarskog kola. Na fragmentima se vidi da je posuda rađena od nepročišćene gline s primjesom krupnijeg pijeska. Gruba je i nije dobro pečena. U prijelomu prevladava tamnocrvena boja, a na površini tamnosiva.⁶² Mjesto nalaza: u pijesku, desetak cm iznad poda lađe, na garevini, u blizini sjevernog zida nešto više od jednog metra od septuma.⁶³

6. Keramička posuda (Tab. XXVI, 1; inv. br. 344). Veličine: vis. 12,5 cm, promjer vrha posude 10,5 cm, promjer dna 8,5 cm i opseg trbuha oko 38 cm. Obod posude je izvijen vani i pomno dotjeran s pomoću lončarskog kola; malo je oštećen. Posuda je pečena i tamnosive je boje. Između vrata i trbuha, koji nije toliko izbočen, nalazi se valovnica.⁶⁴ Po svom obliku pripada tipu posuda iz starohrvatskih grobova,⁶⁵ ali najbliža je posudi iz Vrlike-Zduš.⁶⁶ Posuda je grobni pri log,⁶⁷ ali i ona s priložima. U njoj se nalazilo oko pedeset pužića (duž. 0,3—0,8 cm)

⁶² Svakako pripada tipu slavenskih posuda od 7. do 9. stoljeća, s nekima, koje donosi Belošević, čak i istovjetna. Usp. J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od 7—9. stoljeća, (dalje: Materijalna kultura Hrvata), SNL, Zagreb 1980, 109—115, Tab. LXI i LXIV. — D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, (dalje: Starohrvatske nekropole), Čakavski sabor, Split 1976, 131—134, Tab. XCI, 3. — N. Miletić, Srednjovjekovne keramičke posude, GZM (A), NS 35/36, Sarajevo 1981, 213—224, sl. 3. — I. St. Rani srednji vijek, KI BiH, Veselin Masleša, Sarajevo 1984², 408. Posuda iz Rudića. — P. Anđelić, Slavenska keramika sa crkvine u Nerezima kod Capljine, GZM (A), NS XIV, Sarajevo 1950, 175—178, Tab. II, 1 i 2.

⁶³ Na istoj razini uz sjeverni zid, za vrijeme stručnog otkopavanja bazilike 1989. otkriven je grob. Grob je bio s prilogom: na prstu desne ruke bio je prsten. Možda je i ta posuda bila prilog u istom grobu?

⁶⁴ Tip je valovnice što je donosi Belošević, n. dj. Tab. LXIV, 12.

⁶⁵ Usp. gore bilj. 62.

⁶⁶ D. Jelovina, n. dj., 60, Tab. XCI, 2 i 3. Premda se na ovima ne primjećuje kružno udubljenje na dnu posude.

⁶⁷ Posuda je naknadno pronađena u već istraženom grobu koji se nalazio dijelom u nartekstu, a dijelom u naosu. Grob je bio s priložima. Pri stručnom istraživanju u grobu je pronađena ogrlica od staklene paste i dva noža.

iste vrste, jedan druge vrste malo krupniji i nekoliko ostataka većeg pužića. Pužići su se nalazili na dnu posude: njih samo nekoliko u pijesku do dva centimetra iznad dna.⁶⁸ Tu su bila tri kamenčića vel. 2—3 cm, iznad njih pijesak, a pri vrhu posude debljine do nekoliko centimetara sitna zemlja, vjerojatno od mulja. Iznad posude bio je oveći kamen, koji je služio, čini se, kao poklopac.⁶⁹ Mjesto nalaza: u grobu br. 8 iza nogu pokojnika, nekih 40 cm više položaja skeleta, ispod razine, poda u naosu bazilike.

7. Ulomak keramičke posude (Tab. XXVI, 2; inv. br. 343). Veličine: 11 x 12,5 cm. Ulomak je dio vrata s dijelom trbuha malo veće posude. Na ulomku je valovnica od jedne jake i dosta grube crte. Obod je izvijen prema vani. Posuda je od slabo pročišćene gline i slabo pečena. U presjeku je tamnosive boje; vanjski dijelovi su tamne boje. Rađena na lončarskom kolu. Mjesto nalaza: u blizini lokaliteta br. 16.

Ulomak keramičke posude (Tab. XXV, 7; inv. br. 341). Veličine: 6 x 7,5 cm. S valovnicom. Vjerojatno pripada istoj posudi. Mjesto nalaza kao gore.

8. Ulomak keramičke posude (Tab. XXV, 1; inv. br. 342). Veličine: 9,5 cm x 12,5 cm. Posuda je bila s ojačanim vratom i obodom izvijenim prema vani. Vrat dekoriran ravnomjernim raspoređenim rupicama. Glina dobro pročišćena i pomiješana s velikom količinom zrnastog pijeska. Dobro pečena. Boje tamne; rađena na lončarskom kolu. Mjesto nalaza: u blizini lokaliteta br. 16.

9. Četiri keramička pršljena (Tab. XXVII, 4—7; inv. br. 231). Mjesto nalaza: u zemlji i na pijesku ispod lokaliteta br. 4.

10. Dno keramičke posude (Tab. XXVII, 2; inv. br. 231). Glina dobro pročišćena i dobro pečena; nutarnji dio glaziran; boje narančaste. Mjesto nalaza: na pijesku ispod lokaliteta br. 8.

11. Ulomak rubnog dijela niske keramičke zdjelice (Tab. XXVII 3 i 8, inv. br. 231). Posuda rađena ručno od pročišćene gline. Boja tamnosmeđa. Drugi ulomak je dio gornjeg dijela posude. Glina slabo pročišćena, ima primjesa zrnastog pijeska. Ispod ruba su naizmjenične valovnice. Boja crna. Mjesto nalaza: oba fragmenta pronađena u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

12. Ulomci keramičkih posuda (Tab. XXV, 1—18; inv. br. 231). Ulomci su različito veliki, raznih su boja, vjerojatno, pripadaju i različitim vremenskim razdobljima. Na tabli su prikazani rubni dijelovi, zatim ulomci trbuha s različitim motivima ornamenata, te nekoliko ručki. Svi ulomci upućuju na to da su posude rađene na lončarskom kolu. Mjesto nalaza: svi su ulomci pokupljeni po pijesku od lokaliteta br. 7 do br. 16, to znači po lokalitetu naselja Rešetarice.

13. Ulomci keramičkih vrčeva i rubni dio keramičke zdjele (Tab. XXIX, 1, 2 i 3; inv. br. 232). Unutarnji dio ulomaka je svjetlosmeđe boje, dok na vanjskom dijelu prevladava bijela boja s ocaklinom.⁷⁰ Mjesto nalaza: svi pronađeni u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

14. Fragmenti trbuha keramičkih posuda (Tab. XXIX, 4 i 5; inv. br. 232). Jedan ulomak s kanelirama s nutarnje strane. S vanjske strane sivobijela boja sa svijetloplavim crtama.⁷¹ Mjesto nalaza: pronađeni u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

15. Fragmenti trbuha keramičkih posuda (Tab. XXIX 6—9; inv. br. 232). S vanjske strane prevladava sivobijela boja sa zelenom i tamnomodrom podlogom.⁷² Mjesto nalaza: ulomci 6 i 7 ispod zemlje, a 8 i 9 na pijesku, ispod lokaliteta br. 4.

⁶⁸ Pužići u starohrvatskim grobovima, usp. D. Jelovina, n. dj., 79, Tab. XXIII, 8 i XIV. Pužići su donekle slični br. 57, a samo jedan br. 59 s iste table.

⁶⁹ Usp. J. Belošević, n. dj., 78, Tab. VIII, 1.

⁷⁰ V. Delonga, Keramika, Katalog Bribir, Split 1987, 71—72, 82—89. Naši su ulomci tipološki vrlo blizu loncima iz Bribira.

⁷¹ Usp. V. Delonga, n. dj., 72—73. Tu vrstu keramike ona svrstava u arhajsku majoliku od 14. do 16. stoljeća koja je potekla »iz radionica Ravene, Rimi-

16. Fragmenti donjih dijelova posuda ili vrčeva (Tab. XXIX 10—13; inv. br. 232). Na ulomcima 10. i 12. ispod glazure očuvana podloga tamnosmeđe i tamnomodre boje. Mjesto nalaza: na pijesku ispod lokaliteta br. 4.

17. Fragment keramičke posude (Tab. XXVIII, 3; inv. br. 283). Posuda s polukružnim izbočenim obodom. Boja tamnocrvena; glazirana iznutra i izvana. Mjesto nalaza: na Rešetarici, god. 1928.⁷³

18. Keramički ulomak vrča ili zdjelice (Tab. XXVIII- 4; inv. br. 284). S vanjske strane na sivobijeloj podlozi prevladava smeđa i zelenkasta boja; ocakljena. U prijelomu svjetlocrvene boje. Veličina: 4,5 x 5 cm. Mjesto nalaza: kod groba u crkvi Sv. Ilije, god. 1928.⁷⁴

E. STAKLO

a) Prozorsko staklo:

Ulomci prozorskog stakla (Tab. XXXI, 1; inv. br. 120). Veličine su ulomaka stakla različite, pripadaju različitim ocnima. Boje je tamnozeleno do svijetle, a debljina mu je 0,03 do 0,07 cm.⁷⁵ Većina je ulomaka bila pod utjecajem vatre. Mjesto nalaza: u garevini na podu bazilike, te u šutu i pijesku po lokalitetu bazilike.

b) Vrčić i čaše:

1. Ulomci vrčića Tab. XXXI, 3; inv. br. 120). Veličine: a) 1,7 x 1,4 cm; b) 2 x 1,3 cm; c) 1,3 x 1 cm. Ulomci su svjetloplave boje. Rekonstrukcija nemoguća. Mjesto nalaza: na pijesku lokaliteta bazilike.

2. Ulomci čaše ili pehara (Tab. XXXI, 2; inv. br. 120). Veličine: a) 1,5 x 1,1 cm;⁷⁶ b) 1,7 x 1,1 cm; c) 3,5 x 3 cm. Ulomci su od svjetlozelenkastog stakla. Zbog sitnosti ulomaka rekonstrukcija nemoguća. Mjesto nalaza: u garevini s poda bazilike i u šutu.

Ulomak stijenke čaše s dijelom ručke (inv. br. 340). Veličine: 1,9 x 2,3 cm i deb. 1 cm. Dno ručke elipsastog oblika aplicirano je na stijenku čaše; glavni dio ručke odbijen. Ulomak je svjetlozelene boje. Mjesto nalaza: na pijesku prostorije G.⁷⁷

nija, Imole . . .«, »Arhajska majolika dekorirana zeleno i smeđe na bjelkastoj podlozi bila je, zapravo, jedina keramička vrsta keramičkih proizvoda sjeverne Italije do sredine 14. stoljeća. Tada se javljaju njezine varijante, a jedna od njih je ona na kojoj su zelene dekoracije zamijenjene plavima, tzv. plava arhajska majolika«.

⁷² Isto.

⁷³ Na nutarnjoj strani ulomka piše običnom suhom olovkom: »Sa Rešetarice u Podhumu«. Rukopis je fra Ante Šakića. Ulomak je uveden u katalog Muzeja franjevačkog samostana Gorica—Livno. Fasc. Z. Etnografija i arheološka zbirka, Komadi sudića, br. 67.

⁷⁴ Na nutarnjoj strani ulomka piše običnom suhom olovkom: »Sa Rešetarice iz groba u Crkvici«. Rukopis je fra A. Šakića. U gornjoj bilješci je u bilješka u pluralu, to znači da se ona odnosi i na ovaj odlomak. Možda se i na ovo odnosi tvrdnja fra A. Šakića, župnika u Podhumu, da je »važne starine na tom pustom području otkrio«. Cirkularno pismo fra A. Šakića iz godine 1929. Zupni arhiv Podhum, fasc. 1929—1930.

⁷⁵ Staklo je iste boje i debljine kao i staklo u Vrbi na Glamočkom polju. Usp. I. Bojanovski, Bazilika u Vrbi, 204.

⁷⁶ Duži dio oboda iste posude pronađen je na podu lađe u vrijeme iskopavanja 1989. Sada je u Sarajevu.

⁷⁷ Usp. C. Fisković, Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu, SHP, III. ser., sv. 13, Split 1983, 76—78, sl. 18 i 19.

3. Fragmenti staklene čaše (Tab. XXX, 1; inv. br. 251). Veličine: a) 4 x 2 cm; b) 3 x 2,3 cm; c) duž. 3,2 cm. Ulomak a, što je i obod čaše, ima vodoravne plave niti koje se reljefno izdižu iznad svijetle i tanke površine stakla. Ulomak b je dno čaše; on upućuje na to da je čaša bila konkavnog dna s girlandom (ulomak c) uokolo baze.⁷⁸ Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

4. Fragmenti staklene čaše (Tab. XXX, 2; inv. br. 251). Veličine: a) 2,7 x 1,1 cm; b) 1,2 x 1,2 cm; c) duž. 2,9 cm. Ulomci su s apliciranim vodoravnim plavim nitima,⁷⁹ koji se izdižu iznad stakla nešto manje negoli je to kod čaše gore br. 3; a i razmak je među nitima nešto veći i staklo svjetlije. Dijelovi čaše su bili pod utjecajem vatre. Mjesto nalaza: u zemlji ispod lokaliteta br. 4.

5) Ulomci staklene čaše (Tab. XXX, 3, inv. br. 251). Ulomak a ima pužićastu aplikaciju; b i c su dijelovi rebraste posude, dok je ulomak d pripadao posudi ovalnog oblika.⁸⁰ Boje ulomaka su različite; i to upućuje na to da su ulomci pripadali različitim staklenim posudama. Mjesto nalaza: svi u zemlji na padinama ispod lokaliteta br. 4.

c) Perle:

1. Staklena perla (Tab. XXX, 4; inv. br. 250). Veličine: duž. 1,5 cm, šir. 0,8 cm; boje svjetložute. Mjesto nalaza: u blizini lokaliteta br. 8.

2. Staklena perla (Tab. XXX, 5; inv. br. 250). Veličine: duž. 0,8 cm, šir. 0,6 cm; crvene boje. Mjesto nalaza: na pijesku u blizini lokaliteta br. 8.

F. NOVAC

Rimski novčić, brončani s većom primjesom bakra. Promjer 1,5 cm. težina: 1,100 g. Istrošen, legenda nečitljiva. Prema prepoznatljivim elementima u obzir dolaze rimski carevi Konstancije II (353—361), Valentinijan I (364—375) i Gracijan (375—383). U svakom slučaju novac je iz 4. stoljeća. Nominala: centenional. Av.: DN Carevo poprsje s dijademom u profilu, desno. Rv.: Rimski legionar korača nadesno; u lijevoj ruci drži zastavu, desnom za kosu vuče barbarina koji kleči. Ispod: kovnica nečitka, možda Siscia? Na temelju prepoznatljivog nemože se reći o kojem je caru riječ. U okolici Livna nađeni su novčići i jednog i drugog cara.⁸¹ Mjesto nalaza: u pijesku dva metra od sjeverozapadnog ugla bazilike na razini temelja.⁸²

II. D I O

A. STAROKRŠĆANSKA BAZILIKA

Kada se u ljetu godine 1987. Buško jezero, zbog velikih suša, dobrim dijelom ispraznilo, tada se lijepo moglo vidjeti da su struje i valovi jezera »načeli« Kraljičin nasip i raznijeli pijesak na kojemu su se pokazali

⁷⁸ Dijelovi naše čaše podsjećaju na čaše i staklo srednjovjekovnog Bribira. Usp. V. De Longa, Staklo srednjovjekovnog Bribira, SHP, III. ser., sv. 17, (poseban otisak), 90—92, Tab. VI. — I s t a, Staklo, Katalog Bribir, 93 i 94 sa slikama.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ V. De Longa, Staklo srednjovjekovnog Bribira, 89.

⁸¹ G. Kraljević, Antički novci s livanjskog područja, Zbornik, I, Arheološka problematika zapadne Bosne, Sarajevo 1983, 150—151 i 163—164. — Gracijan pomaže gradnju crkava na selu. Usp. bilj. 114.

⁸² U vrijeme iskopavanja 1989. pronađen je na podu lađe novčić Konstantina I, a u šutu na podu lađe Konstantina Porfirogeneta. Sada su u Zavodu za zaštitu spomenika u Sarajevu.

ostaci antičke građevine o kojima pisana vrela ništa ne bilježe, niti pre-
daja donosi, a koje je pijesak stoljećima zakopane čuvao.

Poslije djelomičnog raščišćavanja kamenja, mjerenja i sondiranja
na ruševinama, zatim prikupljanja ornamentiranih kamenih ulomaka i
drugih predmeta arheološke vrijednosti došlo se do slijedećih, istina, pre-
liminarnih rezultata: na Kraljičinu nasipu u Rešetarici, sada u Buškom
jezeru, nalaze se ruševine starokršćanske jednobrodne bazilike s prate-
ćim prostorima (sl. 2), a na njezinim ruševinama ranosrednjovjekovna ne-
kropola.

1. Bazilika i njezini dijelovi

a) Smještaj

Starokršćanska bazilika smještena je i sagrađena kojih stotinjak
metara od ruba obronaka Kamešnice, na koti 706 m⁸³ Kraljičina nasipa,
a na raskrižju rimske ceste koja je povezivala Livanjsko polje sa Salo-
nom i Naronom.⁸⁴ Prostorni uvjeti: ravno polje i pješćana podloga do-
puštali su da se ona smjesti, uz neznatno odstupanje, u pravcu istok —
zapad.

b) Građevinski materijali i način gradnje

Osnovni građevinski materijali pri gradnji bazilike bili su kamen
vapnenac, sedra, muljika i drvo. Kamena vapnenca bilo je u dovoljnim
količinama u neposrednoj blizini; to su pločasti komadi koji se, kad
se istom izvade iz zemlje, lako cijepaju i obrađuju. I danas je lako za-
paziti stare kamenolome — mjesta za vađenje građevinskog kamena i
velikih ploča za nadgrobne spomenike. Pijesak je bio uz mjesto gradnje,

⁸³ Kote sadašnjeg smještaja i nalaza ostataka bazilike uzete su na temelju
vodostaja Buškog jezera. Najgornji sloj kamenih ostataka je na koti 707,40 m.
Gornja točka sačuvane visine zida kod ulaznih vrata u baziliku je na visini 707,20 m.
Pod lađe u bazilici je na oko 706,20 m. Kontrole su vodostaja posebno praćene i
uzimane 30. I; 23. II; 15. VII. i 18. VII. 1988. Kote smo dobivali od osoblja Crpne
stanice u Podgradini HE »Orlovac«. Hvala! Prije potapanja Buškog blata kota
visine Kraljičina nasipa bila je oko 708 m, dok je put na Kraljičinom nasipu bio
na koti 706 m. Usp. N. Miletić, Nekropole u Buškom blatu, 124, prilog 3.

⁸⁴ Kada se povukla voda jezera, lijepo su se mogli vidjeti i pratiti ostaci stare
ceste. Ona je išla od Podgradine rubom polja ispod Kamešnice i produžavala prema
Liskovači. Iz Rešetarice je Kraljičinim nasipom vodila prema Mišima i Livnu. Iz
Rešetarice je također jedan krak uskog puta išao širokom dragom preko Kameš-
nice za Rudu i Otok u Sinjskom polju. K. Patsch Podgradinu povezuje cestom s
Lipom i Lištanima, a time s cestom Salona — Servitium, ali je ne povezuje s Re-
šetaricom i dalje (usp. Arheološko-epigrafska istraživanja rimske provincije Dal-
macije, GZM, XVIII, Sarajevo 1906, 168). N. Miletić konstatira da je rimska cesta
prolazila korijenom Kraljičina nasipa i skretala kroz Buško blato u pravcu Vidoša
(Nekropole u Buškom blatu, 140). I. Bojanovski izvodi rimsku cestu od Brekala
preko Buškog blata za Vidoše, ali ne prihvaća mišljenje Alačevića »po kojem je
Kraljičin nasip u Buškom blatu dio ceste«. I. Bojanovski, Dolabelin sistem
cesta u Rimskoj Provinciji Dalmaciji, ANUBiH, knj. 47, Centar za balkanološka
ispitivanja, knj. 2 (dalje: Dolabelin sistem cesta), Sarajevo 1974, 223, bilj. 3 i 4.

dok se meki kamen (muljika) dobivao s obronaka Tušnice, gdje se i danas primjećuju kamenolomi u Bužaninu.⁸⁵

U građevinski materijal bazilike spadala je i sedra. Nje je vrlo mnogo kvadratno i konusno obrađene i razbacane po lokalitetu bazilike, najviše je ima na zapadnoj strani, a nešto u prostorijama A i B. Ne znamo odakle je dobavljana.

Na cijelom lokalitetu nije pronađen ni jedan ulomak ili komad tegule i imbreksa. To kao i debeli sloj garevine na podu bazilike, te kovani čavli u garevini upućuju da su krovna i stropna konstrukcija bile drvene. Recimo i to, da ne treba isključiti ni kamene ploče kao pokrov kojih je vrlo mnogo po lokalitetu, a ni trstiku, jer i nje je bilo u izobilju u ritovima Buškoga blata.

Kao građevinski materijal korištena je i muljika. To je razumljivo, jer je ona bila vrlo laka za obradu.⁸⁶ Pragovi, dovratnici, doprozornici i cijeli septum izrađeni su od muljike. Prozori su bili ostakljeni običnim staklom. Stakla se našlo u garevini u lađi, i razasutog po svemu lokalitetu bazilike.⁸⁷

Temeljni zidovi bazilike rađeni su vrlo jednostavno i uobičajeno: u iskopani prostor u pijesku složeni su veći kameni blokovi, tu i tamo malo pritesani, i zaliveni vapnenim malterom izvršne kvalitete, koji je i danas djelomično dobro očuvan.

Između temeljnih zidova i zidova prostorija nema neke osjetne razlike što se tiče čvrstoće i solidnosti rada, ako ima, ona je samo u odabiru kamena, njegovoj obradi i načinu ugrađivanja.

Zidovi su rađeni na redove visine i do 25 cm⁸⁸ i u dvije ruke: vanjska i nutarnja (sl. 3). Prazni su prostori popunjavani sitnim komadima kamena i zalivani malterom. Ugaonim dijelovima bazilike, te zidovima uz otvore poklonjena je posebna pozornost. Tu su posebno odabrani i s više strana pritesani kameni blokovi i tako ugrađeni. Sačuvani zidovi odaju čvrstoću zgrade. Čini se da se način gradnje nimalo ne razlikuje od sadašnje gradnje kuća u kamenu u ovome kraju.

Zidovi u temeljima, a pogotovu zidovi prostorija sasvim su se rastresli. Stoga je vrlo teško određivati njihovu pravu širinu. Zidovi apside u temeljima široki su oko 67 cm, a zidovi centralnog dijela od 60 do 67 cm. Vanjski zidovi pomoćnih — pratećih — prostorija široki su oko 70 cm.

Vapneni malter izvanredne je kvalitete. Njime su povezani svi zidovi bazilike; od njega su napravljeni i podovi; zasada kao sigurno možemo reći da su to bile prostorije B, C, D i E, a vjerojatno i druge. De-

⁸⁵ Prema Petru Milardoviću (1928) iz sela Golinjeva, mještani nazivaju kamenolom na obroncima Tušnice Bužanin grad. Ovo se može povezati s *Mons Bulsinius* i s putnom stanicom »in monte Bulsinio«, o kojoj govori Bojanovski. Usp. I. Bojanovski, n. dj., 158, bilj. 53.

⁸⁶ O upotrebi muljike usp. gore bilj. 17.

⁸⁷ Debljina i boja stakla slična je staklu s bazilike u Vrbi na Glamočkom polju. Usp. I. Bojanovski, Bazilika u Vrbi, 204.

⁸⁸ Tipičan način gradnje je na bazilici *opus incertum*. Usp. Đ. Basler, Arhitektura, 30, sl. 4, br. 1, 31. H. Leclercq, Manuel d'archéologie chrétienne, II, Letouzey et Ané, Paris 1907, 45, sl. 18.

bela podna kamena podloga u malteru pokrivena je specijalnim malterom (estrih), u njemu ima primjese tučane opeke, debljine do 3 cm. Sačuvana žbuka na sjevernom zidu lađe potvrđuje da su zidovi bili ožbukani i vapnom bojani, dok količine sačuvanog štuta uz vanjski zid bazilike upućuju na to da je ona mogla biti i izvana ožbukana.

c) Dijelovi bazilike

Cijelo zdanje, moglo bi se reći, bila je kvadratna građevina (vel. 15,90 x 17 m), dok je središnji dio izdužena pravokutna prostorija, koje ima sve konstitutivne elemente bazilike na Zapadu 4—6. stoljeća. To su: (*presbyterium, bema*), lađa (*navis, naos*), prostor za katekumene (narteks), te sjeverne prostorije: krstionicu ili memoriju (*consignatorium*) i južne (sakristija i portik).

Središnji dio bazilike širok je 8 m, dug 14,40 m. Od njega se izdvajala apsida u obliku potkovice s promjerom od 2,60 m (vanjske mjere).

Svetište (A) obuhvaća prostor apside i jedan dio (1,45 x 6,70 m, nutarnja mjera) središnjeg dijela bazilike. Zidovi apside sačuvani su samo u temeljima. Izvedena je u obliku potkove, ali nije smještena u centru istočnog zida. Apsida je u temeljima konstruktivno povezana sa središnjim dijelom. Njezina povezanost u gornjem, posebno završnom dijelu ostaje nepoznata. Na osnovi obilja konusno obrađene sedre može se pretpostaviti da je bila izvedena na svod.

U svetištu nema poda, sada je samo pijesak i po koji kamen amorfnog oblika. Sadašnja visina je svetišta u odnosu na pod lađe od 0 do 25 cm; stvarnu visinu poda možemo samo pretpostavljati.⁸⁹ Nema tragova mjesta oltara, kao ni tronu i supselijama, ako su postojali. Međutim, dosad prikupljeni ulomci ornamentiranog kamenja upućuju na to da je svetište bilo bogato opremljeno.

U svetištu je bio oltar. Ulomci mramorne ploče (Tab. XV, 4) pripadali su oltarnoj menzi.⁹⁰ Širina menze je nepoznata, međutim, po ulomcima morala je biti duža od 1,15 m. I ona je jedini dosad pronađeni predmet od mramora. Na sačuvanim ulomcima menze nema tragova utorima za nosače. Ali zato ima, što je možda značajno, na više ulomaka vapnenog maltera. Taj malter, zatim način kako je menza razbijena, te dva kamena ulomka (Tab. III, 1—3) s utorima i odgovarajućim pločama pronađenim istočno od apside, daju mogućnost pretpostavci da se u svetištu nalazio *sepulchrum* u obliku sanduka ispod oltara kao što je to u bazilici u Cimu.⁹¹

Obilje kamenih ploča oko bazilike, te onih kasnije upotrijebljenih za srednjovjekovne grobove, s jedne strane ravne, a s druge dotjerane zubačom deb. 6—8 cm, govore da su u svetištu mogli biti supseliji. A dva ulomka stupova s kubusnim kapitelima (str. 126, 1 i 2, inv. br. 64 i

⁸⁹ Usp. Đ. Basler, n. dj., 121 i 123.

⁹⁰ Isti, Kršćanska arheologija, Crkva na kamenu, Mostar 1986, 59. U bazilikama je redovito bila oltarna menza mramorna.

⁹¹ Usp. T. Anđelić, Bazilika u Cimu, 211. — Možda je i u Lepenici menza ležala na sanduku. Usp. Đ. Basler, Arhitektura, 89.

65) da je mogao biti i tron, kao što su to imale redovito bazilike toga vremena.⁹²

Lađa (B), *quadratum populi*, četvrtasta je prostorija (vel. 6,70 x oko 7,20 cm, nutarnja mjera). S južne i sjeverne strane mjestimično su očuvani zidovi i do 60 cm. Bili su ožbukani i bijelo obojeni: to se lijepo vidjelo na sjevernom zidu, gdje smo napravili sondu i uzeli uzorak vapnene žbuke. U lađu se ulazilo na vrata (šir. oko 1,10 m), koja su se nalazila na južnom zidu u blizini septuma.⁹³ Na sjevernom zidu nismo našli otvora. Lađa je septumom odijeljena od svetišta, čiji su temelji konstruktivno vezani sa sjevernim i južnim zidom. Temelj oltarne pregrade očuvan je u cijeloj dužini s visinom od 0 do 20 cm iznad razine poda lađe. Pod je lađe od kamene podloge u jakoj vapnenoj žbuci s gornjim slojem plemenitog maltera deb. do 3 cm. Prema ostacima garevine na podu lađe i ostacima pojedinih elemenata namještaja u garevini, lađa nije dirana od vremena rušenja, izuzev pojedinačnog ukapanja iz kasnijega vremena.

Prostor za katekumene — narteks (C). Veličine: šir. 6,70 m, duž. 3,90 m (nutarnja mjera). Narteks je odvojen od lađe normalnim zidom. S lađom su ga povezivala vrata (šir. 2 m). Južni je dio toga zida oštećen srednjovjekovnim grobovima. Vrata su bila i na južnom zidu; tu je i bila veza između njega i prostorije G, odnosno portika. Prije iskopavanja 1989. on je bio ispunjen pijeskom i kamenjem visine i do jedan metar iznad poda bazilike. Iskopavanjem se pronašlo u njemu više grobova iz ranog srednjeg vijeka. Grobovi su bili iznad razine poda, osim jednog, i to s prilozima, koji je bio ispod razine, ali i on je poslije rušenja bazilike.

Pomoćne prostorije. Veličine: a) sjeverna prostorija 15,60 x 3,55 m i b) južna 15,60 x 3,00 m (nutarnje mjere). Sjeverna prostorija u obliku izdužena pravokutnika, s iznimkom uz apsidu, prati centralni dio bazilike. Podijeljena je u dva dijela: D — baptisterij i E — konsignatorij. Prema dosadašnjim spoznajama o starokršćanskim bazilikama u našim krajevima⁹⁴ prostorija D vjerojatno je krstionica. Sve do potpunog iskopavanja ne treba isključiti mogućnost da je prostor D mogao biti i memorija. U prostoriju D ulazilo se sa sjeverne strane. Vratima je bila povezana i s prostorijom E, ali ne i s centralnim dijelom bazilike. Pod je čini se nešto niže od centralnog poda. Zidovi su ostali očuvani od 60 do 80 cm visine, osim sjeverozapadnog ugla koji se sačuvao samo u temeljima. Prostorija je ispunjena pijeskom i kamenjem; otkriven je i istražen samo jedan srednjovjekovni grob.

Prostorija E je manja, ali zato prilagođena položaju apside. Većina zida je sačuvana samo u temeljima. Pod je isti i na istoj razini kao u

⁹² Usp. Đ. Basler, n. dj., 66. — D. Sergejevski, Bazilika u Dabravini, GZM (A), NS XI, 1956, Sarajevo 1956, 25.

⁹³ Na istom su mjestu vrata i kod bazilike u Klobuku. Usp. D. Sergejevski, Bazilika u Klobuku, 191 (Plan bazilike).

⁹⁴ Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike, Zagreb 1979, 362—363. — Đ. Basler, Kršćanska arheologija, 59.

lađi bazilike; samo je djelomično očuvan. Je li bila veza između nje i centralnog dijela bazilike, zbog oštećenosti zida, ne zna se.

Južni pomoćni prostor, nešto uži, i on je u obliku izduženog pravokutnika i prati centralni dio bazilike. Također je podijeljen na dva dijela: F — vjerojatno sakristija i G — portik. On je najviše i nastradao, jer istočni dio zida više ne postoji, a dio i južnog je uništen, pod također. Na početku istraživanja bili su još ostaci pregradnog zida s ostatkom esterih u prostoriji G. U ovom prostoru jedino je otkriven jedan srednjovjekovni grob s prilozima, i to uz samu apsidu. To je grob br. 4. Je li bio vezan izravno s centralnim dijelom bazilike ili preko portika, što je moguće,⁹⁵ ostaje nepoznato.

Prostorija G koju smo nazvali portikom prati lađu i prostor za katekumene. Na njezinoj zapadnoj strani, uz južni zid narteksa je otvor. To je bio i glavni ulaz u baziliku. Iz portika su išla jedna vrata u narteks, a druga na dnu portika uz pregradni zid za lađu. Zidovi su oštećeni, ali su mjestimično očuvani i do 80 cm visine. Na podu je primijećena garevina, ali ne i kaldrma. Kako nam to potvrđuju ostaci keramičkih posuda i ostaci lijepa (Tab. XXIV, 1—5 i 8), izvađeni ispod razine temelja južnog zida, ispod te prostorije postojao je stariji kulturni sloj.

Recimo ovdje da neki elementi gradnje upućuju na mogućnost da svi dijelovi kompleksa građevine na Rešetarici nisu izvedeni u istom vremenskom razdoblju, to znači da su sukcesivno građeni. Tako npr. zapadni zid prostorije D nije konstruktivno povezan sa zapadnim zidom prostorije C. To isto vrijedi i za istočni zid prostorije E i F, jer se na temeljnom zidu apside ne primjećuje konstruktivna veza. Tako je također i činjenica da su redovito ostavljeni otvori tamo gdje bi trebala biti građevinska povezanost, npr. glavna ulazna vrata, zatim vrata između prostorija D i E. Tu je i činjenica da su vanjski zidovi pomoćnih prostorija širi od zidova centralnog dijela, njihova je širina oko 70 cm, dok je centralnih širina od 60 do 65 cm. Ti elementi upućuju na mogućnost gradnje prije centralnog dijela bazilike, to znači jednobrodne bazilike, a kasnije gradnja pomoćnih prostora, prostorija sa sjevera i s juga.

Činjenica je da sa sjeverne strane ostataka bazilike postoje velike količine kamena. One nagovještavaju da bi se u tom kamenju mogli kriti ostaci građevine. Isto tako s južne strane postoje ploče po pijesku izmiješane s kamenjem. Imajući to na umu kao i analogiju s drugim bazilikama kasnoantičkog doba u područjima Salone, Narone i cijele sadašnje Bosne,⁹⁶ pronađeni fragmenti pilastra (Tab. II, 6 i XI, 1 i 2) i ploče (VIII, 3), pronađenih kod ulaza u prostoriju D, te fragmenta ploče (XIV, 2), pronađene 16 metara južno od bazilike, daju mogućnost da se postavi pitanje: nije li to kamenje sa zidova bazilike? Kriju li se ostaci nekih drugih samostalnih građevina ili građevina vezanih za baziliku? Radi li se ovdje o spolijima rimskih spomenika i slično? Na neka ćemo kasnije odgovoriti, a neka pitanja će morati čekati konačno iskopavanje i istraživanje cjelokupnog lokaliteta.

⁹⁵ Usp. Đ. Basler, *Arhitektura*, 85, sl. 74, i 102, sl. 100.

⁹⁶ Usp. Đ. Basler, n. dj., 58—59, i 65. Bolje je pričekati konačna istraživanja, nego tražiti analogiju s drugim bazilikama.

2. Oprema bazilike

Kršćani antičkoga vremena posvećivali su veliku pažnju sakralnim objektima i veličinom građevine i bogatstvom njezine opreme i namještaja; u tome se znalo nekada i pretjerati. A u svakodnevnom životu vjernici su često »različitim cvijećem, zelenim grančicama i mladim lozovim lišćem« ukrašavali svoje kapele.⁹⁷ Ova je kršćanska praksa imala odraza i u našim krajevima. Naime, kamena plastika kasnoantičkih bazilika Salone, Narone i njihova zaleđa, u koje spada i bazilika na Rešetarici sa svojom veličinom, raznolikošću i bogatstvom svoga ornamentiranog kamenog namještaja; one ovu praksu antičkog kršćanstva nasljeđuju i potvrđuju.

Budući da je svetište bazilike na Rešetarici doživjelo najveća razaranja i sačuvalo se samo u temeljnim zidovima, o sadržaju njegovog namještaja zasad možemo govoriti samo na temelju dosad pronađenih ulomaka oltarne menze (Tab. XV, 4), sve drugo bili bi samo nagađanja i pretpostavke. Svetište je imalo u počecima oltar s mramornom menzom⁹⁸ jednostavne obrade. Kameni ulomak (Tab. XV, 3)⁹⁹ vodi nas zaključku da je možda pri renoviranju ili obnovi crkve postavljena nova oltarna menza, u materijalu (brački kamen) nešto skromnija, ali obradom zato bogatija. To je menza s iznesenim profiliranim rubnim okvirom i ravno obrađenom površinom, kao što je to slučaj s dosad poznatim menzama.¹⁰⁰ Ako fragmenti sanduka (Tab. III, 1—3) nisu dio podnožja oltara,¹⁰¹ pilastri sa segmentima polukugle (inv. br. 64 i 65, str. 126) dio katedre, a ulomci ploča, razbacani oko bazilike, dijelovi, supselija, onda o namještaju presbiterija znamo samo toliko.

Na temelju kamenih ulomaka znamo da je bazilika imala oltarsku pregradu — septum u obliku pergole, koja je ležala na zidu i dijelila presbiterij od lađe. Osnovni elementi septuma bili su: četvrtasti ornamentirani pilastri, ornamentirani pluteji, stupići i epistil.

Četvrtasti pilastri su, s ornamentima rađenim u dubokom kosom rezu, različitih dimenzija,¹⁰² pogotovu su im ornamenta različita. Tako npr. dok na jednom (Tab. II, 1—4) prevladava geometrijski ornament¹⁰³ u obliku dvoprutaste vrpce sa šesterolistom rozetom u obliku cvijeta i okulusom, na drugom su (Tab. III, 4) šesteroliste rozete optočene profi-

⁹⁷ I. Marković, Izabrane poslanice Sv. Jeronima, II, Zagreb 1908, 35. To je poslanica Sv. Jeronima Heliodoru.

⁹⁸ Usp. Đ. Basler, Arhitektura, 141. Usp. dolje bilj. 101.

⁹⁹ Za iskopavanja 1989. pronađen je još jedan, ali veći ulomak iste menze, sada je u Zavodu za zaštitu spomenika u Sarajevu.

¹⁰⁰ Redovito su menze bile nešto udubljene u profiliranom okviru. Jedna takva čuva se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu; a jedna je s ukrašenom površinom u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana u Sinju; neobjavljena. Usp. gore bilj. 98.

¹⁰¹ Usp. Đ. Basler, Kršćanska arheologija, 59, i Tab. III, 1—3. *Sepulchrum* su imale bazilike u Cimu i Borasima.

¹⁰² Budući da nemamo ni jedan pilastar čitav, njihove dužine nam ostaju nepoznate. Vjerojatno visine do jednog metra kao što su npr. pilastri iz Švice. Usp. Đ. Basler, Arhitektura, 116, sl. 123 i 124. Presjeci su različiti: 14 x 13,5; 16 x 16 cm; 14,5 i 16,5 cm.

¹⁰³ Usp. bilj. 18.

liranom cikcak-vijugom, a na trećem (Tab. XI, 1 i 4) lozica akanta s listovima,¹⁰⁴ koji naizmjenično tvore geometrijske elemente, a tamo gdje se listovi svojim vrhovima dodiruju pojavljuje se kružno ispupčenje. Zajedničko je za sve pilastre, da svi oni u svojim ornamentima imaju lozice akanta s dobro obrađenim i umjetnički dotjeranim listovima, koji ne samo popunjuju prazne prostore na ornamentiranim stranama nego su tako ukomponirani u ornament da s ostalim dijelovima čine jednu cjelinu. Čini se da je to omiljeni motiv, ali samo na pilastrima!

Recimo i to da se svi pilastri ne završavaju isto: jedni su s bazama stupa, a drugi su ravni. Pilastri s bazom stupa (Tab. II, I i 5) vjerojatno su bili centralni uz vrata života (*ianua vitae*), te pokazuju da se pri izradi septuma posebno pazilo na središnji dio kroz kojega se vidio iz lađe oltar i na tronu predvoditelj liturgije.

S bazilike potječu ulomci ornamentiranih ploča različitih debljina¹⁰⁵ i ornamentata. Neki od njih sigurno ne pripadaju oltarskoj pregradi, i vjerojatno su imali drugu svrhu nama, danas nepoznatu.

I ploče pluteja septuma različitih su debljina i ornamentata.¹⁰⁶ Ne znamo koliko je moglo biti takovih ploča, ali sigurno ih je bilo nekoliko.

Na ulomku (Tab. IV, 4) ploče s rozetom, rađene rukom a ne tehničkim pomagalom,¹⁰⁷ u beskonačnom nizu,¹⁰⁸ slobodni prostor među rozetama popunjavaju šesteroliste rozete u obliku cvijeta. Na drugom pak ulomku ploče (Tab. VII, 5 i VIII, 2), ploča s rozetama isprijecana je letvama; dok su na ulomku (Tab. VIII, 1) isprijecane rozete s profiliranom vrpcom. Osim toga, rozete se na pločama razlikuju i u veličinama.¹⁰⁹ Dobiva se dojam, kao što su lozica akanta s listovima omiljen motiv na pilastrima, tako su rozete na pločama pluteja.

Na ulomku ploče pluteja (Tab. IV, 5) ornament je grožđe i glava ptice koja ga zoblje.¹¹⁰ Motiv je okružen vrpcom većeg radijusa, što bi moglo značiti da je to glavni reljef ploče pluteja. Možda i ulomak ploče bobice grozda (Tab. V, 5) i ulomak list vinove loze (Tab. VIII, 5) pripadaju istoj ploči pluteja. Recimo ovdje da je to omiljeli simbol u starokršćanskoj umjetnosti.

Dva ulomka ploče pluteja s troputastom pletenicom (Tab. IV, 1 i 3)¹¹¹ te ulomak s troputastom pletenicom i palmom (Tab. VII, 6) središnjeg dijela ploče vraćaju na sebe posebnu pozornost zbog povijesti razvoja pleterne ornamentike u hrvatskoj umjetnosti.

¹⁰⁴ Usp. bilj. 19.

¹⁰⁵ Debljine ornamentiranih ploča na Rešetarici kreću se od 3,5 do 7 cm, najviše ulomaka je s debljinom od 5 do 6 cm.

¹⁰⁶ Debljine ploča pluteja redovito su između 5 i 6 cm, dok je u tzv. »bosanskim« kasnoantičkim bazilikama debljina ploča pluteja između 8 i 9 cm. Usp. o tome Đ. Basler, *Arhitektura, passim*.

¹⁰⁷ Ovo se lijepo može vidjeti na ulomku ploče (Tab. VI, 8), gdje se raspodjela nije dobila šestarom.

¹⁰⁸ Ta se vrsta rozeta i kombinacija sa šesterolatičnim cvjetovima na plutejima u »beskonačnom nizu«, kako to naziva D. Sergejevski, ne susreće u dosad otkrivenim »bosanskim bazilikama«.

¹⁰⁹ Usp. rozete na Tab. V, 4 i 6; VI, 8; VII, 6 i VIII, 1.

¹¹⁰ Usp. Đ. Basler, n. dj., 100 i 101, sl. 9; isti motiv nalazi se i u bazilici u Mogorjelu, Potoci (103, sl. 111).

Tehnička izrada i ljepota ulomka ploče (Tab. IX, 1 i XV, 1) na sebe privlači pozornost. Motiv ornamenta je dio palmete i stiliziranog lista koji se razlikuje od listova na pilastrima.

Ulomci stupića kojima raspolažemo upućuju na to da ih je bilo više vrsta s različitim promjerima: 11 cm, 15 i 17 cm. Svi su oni rađeni na tokarskom kolu i profilirani dubljim ili plićim vodoravnim crtama. Dovoljno je da upozorimo samo na ulomke (Tab. XIII, 1—4 i V, 11) pa vidimo umijeće majstora i opremljenost radionice, koja je mogla biti i u blizini ili pak u predjelima Salone i Narone.¹¹²

Epistil je bio kameni. Je li ornamentirani dio ploče s rozetom (Tab. VI, 8) dio grede, ili su to dijelovi kamenih ploča po lokalitetu bazilike s rubnom obradom, teško je reći, i to pitanje ostaje otvoreno.

Među kamenim ulomcima imamo i nekoliko ulomaka pilastara različitih veličina i različitog presjeka. Jedan je, iako u fragmentima, sačuvan u cijelosti (Tab. IX, 4), a kod drugoga (Tab. XII, 4) samo donja polovica.¹¹³ Oba su s ornamentom križa raširenih krakova. Na njima su ležali odgovarajući imposti, koji su na čeonim stranama imali jednake križeve kao na pilastirima (Tab. XII, 1 i 2); kod jednoga je na drugoj strani krizmom (Tab. IX, 3). Svojom tehničkom obradom, sadržajem ornamenta i ljepotom pridonosili su općem bogatstvu bazilikalnog namještaja.

S tako uređenim interijerom, gdje su se boje okera i žute nijanse kamena muljike, pojačane svijetlim i tamnim linijama reljefa skladno uklapali i k tome još usklađivali s podom od žutog pijeska vezanim vapnenim malterom i bijelo obojenim zidovima, bazilika je morala djelovati smireno, dostojanstveno i lijepo.

3. Smještaj bazilike u povijesne okvire

Ovdje se mogu postaviti pitanja o vremenu gradnje bazilike, njezinom graditelju, patronu, ulozi, . . . rušenju i mnoga druga. Ali, recimo odmah da se na temelju dosad prikupljenoga arheološkog materijala na neka od gornjih pitanja mogu dati pravi odgovori, ali ne na sva.

U pomanjkanju pisanih povijesnih vrela, pokušat ćemo na temelju građevinskih ostataka bazilike, i fragmenata njezina kamenog namještaja, postaviti baziliku u povijesne okvire.

U 4. stoljeću Salona je sjedište provincije Dalmacije, a Sirinij ljetna rezidencija rimskoga cara. Između ta dva sjedišta veze su redovite i takve će ostat sve do vremena provale Avara i Slavena pred kraj 6. stoljeća.

¹¹¹ Usp. gore bilj. 33. — I. Čremošnik, Novi srednjovjekovni nalazi kod Prijedora, *GZM* (A), NS X, Sarajevo 1955, 137—148. — S. Batušić, Umjetnost u slici, Matica hrvatska, Zagreb 1957, 76.

¹¹² Usp. Z. Rapanić, Istočna obala Jadrana u srednjem vijeku, *SHP*, III. ser., sv. 15, Split 1986, 20.

¹¹³ Za vrijeme iskopavanja 1989. pronađen je i gornji dio pilastra s križem; pronađen je na podu lađe u blizini južnog zida centralnog dijela bazilike.

Činjenica da se kršćanstvo širi u ovom vremenu najprije u gradovima, a tek poslije i po selima¹¹⁴ vrijedi i za ovo područje. Naime, već godine 257. u vrijeme cara Valerijana, negdje »*inter Dalmatas*« ili »*apud Dalmatas*«, mučen je Sv. Venancije biskup, je li duvanjski¹¹⁵ ili naronitanski,¹¹⁶ to još uvijek ostaje otvoreno pitanje. U Saloni je godine 304. mučen Sv. Dujam, biskup Salone. Poslije Milanskog edikta (313) kršćanstvo dobiva slobodu, brzo se širi i dalmatinski gradovi postaju kršćanski. Iz njih se širi kršćanski duh i kršćanstvo u prirodno zaleđe Salone i Narone,¹¹⁷ posebno u područja koja su se nalazila uz magistralne rimske ceste. Poganstvo u unutrašnjosti zamire i već od početka 4. stoljeća sve je manje votivnih spomenika.

Sredinom 4. stoljeća arijanizam je već zahvatio gotovo sav Ilirik.¹¹⁸ Za njegovo suzbijanje održavaju se opći koncili u Sirmiju, na kojemu sudjeluju biskupi Istoka i Zapada. Premda nema spomena, ali pretpostaviti je da su bili prisutni barem na nekom od njih i dalmatinski biskupi. Poslije teoloških rasprava i na Istoku i na Zapadu kršćanstvo se konsolidira, započinje procvat.¹¹⁹

Koncem 4. stoljeća Zapadni Goti su opustošili Ilirik i Dalmaciju. Razrušena su mnoga naselja i gradovi: Stridon, Mogorjelo i drugi.¹²⁰ Razaranja, vjerujemo, nisu mimoišla ni najbliža mjesta Narone i Salone, pa tako ni Rešetaricu koja se nalazila na magistralnom putu, to znači na udaru.

Nakon razaranja po provinciji Dalmaciji ponovno se razvija kršćanski život. Vidljiv je rezultat toga nicanje novih i za opći pojam specifičnih crkava, crkava s karakterističnim obilježjima.¹²¹ Nove crkve se grade

¹¹⁴ P. de Labriolle, *La vie chrétienne, Histoire de l'Eglise*, 4, Bloud et Gay, 1937, 580—581. H. Jedin, *Velika povijest Crkve*, KS, Zagreb 1972, 409.

¹¹⁵ D. Mandić drži da je Sv. Venancije bio mučen u Duvnu i da je bio duvanjski biskup. Na istom mjestu analizira mišljenja po kojima je Sv. Venancije biskup Salone. (D. Mandić, *Sv. Venancije ili Sv. Dujam, Rasprave i prilozii*, Rim 1963, 1—18.)

¹¹⁶ Đ. Basler se opredjeljuje da je Sv. Venancije biskup Narone, a mučen u Delminijumu (Kršćanska arheologija, 39).

¹¹⁷ U 4. stoljeću imamo biskupe u Saloni, Zadru, Cavtatu (*Epidaurum*), Risnu (*Risinium*), Duvnu (*Delminium*). Godine 418. papa Zosim piše salonitanskom biskupu Hesihiju: »*Perinde nos, ne quid meritis dilectionis tuae derogaremus, ad te potissimum scripta direximus, quae in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies in notitiam, non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui in vicinis directionis tuae provinciis adiunguntur*« (Zeiller, *Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie*, Paris 1906, 134). Usp. i I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split 1963, 72. Imajući na umu samo ove činjenice, nemoguće je da livanjski kraj kao zaleđe Salone i Rešetarica na samoj prometnici ne budu kršćanski.

¹¹⁸ J. Jelenić, *Povijest Hristove Crkve*, II, Zagreb 1924, 134. — Zeiller, *L'empire romaine et l'Eglise*, Paris 1928, 223—225, »*Cum haeresis ariana per totum mundum maxime intra Illyricum pullulasset*«.

¹¹⁹ I. Marković, *Izabrane poslanice Sv. Jeronima*, II, Zagreb 1908, 160.

¹²⁰ Isti, n. dj., 41.

¹²¹ Po Đ. Basleru sve bazilike na teritoriju BiH imaju nekoliko zajedničkih osobina i on ih smatra tipičnim. Bazilike su relativno malene i gotovo kvadratične s nizom nuzgrednih prostorija s prostorom za vjernike vrlo malenim. Naziva ih »bosanskim« tipom. Usp. *Kršćanska arheologija*, 66. Međutim, prema N. Cambiju, spomenute karakteristike kod Baslera, nisu nikakve specifičnosti

s pratećim prostorima, a starima se oni nadodaju kao što je to slučaj u Rešetarici.

Pokrajinski koncili, održani u Saloni 530. i 533. godine, posebno u zaleđu Salone, odražavaju raširenost kršćanstva i odraz vjere u životu stanovnika, te opadanje vjerskog života i discipline.¹²² Iz zaključaka koncila jasno se razabire i materijalna moć crkve, posebno nekih biskupija.¹²³ Hijerarhija se konsolidira i nastaju nove biskupije.¹²⁴

U vrijeme vladavine Istočnih Gota nastaje kratka stagnacija, jer, oni su barbari i k tomu arijanci. Zato se Dalmacija priklanja Bizantu,¹²⁵ car Justinijan se angažira, i nastaju nove crkve i u najzabitnijim krajevima.¹²⁵

Međutim provalom Avara i Slavena te uništenjem Sirmija i zauzećem Panonije, zatim Dalmacije, i uopće uništenjem svih gradova i naselja prilike se mijenjaju, rimska uprava prestaje,¹²⁷ kršćanstvo zamire osim na uskom priobalnom dijelu i otocima Dalmacije.

U ovom povijesnom razdoblju treba tražiti i baziliku na Rešetarici.

Vidjeli smo u opisu bazilike da se ona uklapa u kulturne građevine antičkog Zapada, obogaćene formom i oblikom ornamenta,¹²⁸ a tipološki¹²⁹ pripada starokršćanskim crkvama 4. do 6. stoljeća salonitanske me-

Bosne i Hercegovine, one su uobičajene u cijeloj Provinciji Dalmaciji. Ovaj se tip najprije razvio u Naroni i za njega je to »naronitanski« tip bazilike (Starokršćanska crkvena arhitektura na području salonitanske metropolije, *Arheološki vestnik*, XXIX — 1978, Ljubljana 1978, 613—614, separat). Objekti sličnog tipa susreću se u Dalmaciji: Otok kod Sinja, Dikovača kod Imotskog, Vrana kod Zadra, takav tip je postojao i na Istoku i u Naroni je samo prihvaćen.

¹²² V. Blažević, *Concilia et Synodi in territorio hodiernae Jugoslaviae celebrata*, Vicetiae 1967, 10.

¹²³ Isti, n. dj., 9—10. Na sinodu (530) Andrija, biskup bestuenski se tuži kako mu se katedrala nalazi u teškoj ekonomskoj situaciji. Čak traži i cijepanje biskupije, što je bila posebna točka na sinodu. — Usp. Đ. Basler, *Kasnoantičko doba*, 377.

¹²⁴ Na sinodu u Saloni 533. godine odgođeno je cijepanje bestuenske biskupije, ali su zato osnovane tri nove sa sjelima u današnjoj Dalmaciji. Svako od njih dodijeljeni su neki krajevi Bosne i Hercegovine (Povijest hrvatskih zemalja BiH, Sarajevo 1942, 144). — Usp. V. Blažević, n. dj., 10—11. — J. Butorac — Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973, 25.

¹²⁵ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1975, 60.

¹²⁶ Fra Grgo Lozić, župnik u Glamoču, u svojim »Adnotationes variae« piše da je na istočnoj strani Borka bila »Cerkva svih Svetih Kerstjanska naša, koju je gradio Justinijan cesar — kako svidio pismo na kamenu cerkvenom isprebijanom i sokrnjenim pismom i na istom su mistu 1867. napravili cerkvu Pravoslavni«. Na istom mjestu piše i da je »na njivi od sjevera pokraj Borka kamen na sve četiri strane obraden i izrzan čudnovatim vezom. Iskopo 2 Pavo Paštra 1865. i otjerao kući. Ukopo ih pod ambar i na njih naslonio« (Adnotationes variae R. P. Gregorii Lozić, a Kupres, 1864. Fotokopija. Original u Arhivu Franjevačkog samostana u Kreševu). To svjedočanstvo može posvjedočiti da je u vrijeme cara Justinijana (482—565) u unutrašnjosti bilo gradnji crkvi. Bojanovski smješta baziliku u Vrbi u konac 5. ili početak 6. stoljeća (Bazilika u Vrbi u Glamočkom polju, 206—207).

¹²⁷ F. Šišić, n. dj., 74.

¹²⁸ H. Leclercq, n. dj., II, 97—98, bilj. 1. O recipročnosti arhitekture Istoka i Zapada govori na str. 112—113.

¹²⁹ Usp. gore bilj. 121.

tropolije Provincije Dalmacije,¹³⁰ iz toga slijedi da je mogućnost životnog vijeka bazilike prilično širok.

Kada govorimo o počecima bazilike na Rešetarici, same se od sebe nameću činjenice, koje, iako ne kažu sve, govore mnogo. Naime, činjenica je da nisu prateći prostori, južni i sjeverni, građevinski povezani s centralnim dijelom, oni su samo prislonjeni. Osim toga, njihovi su zidovi širi, kvaliteta žbuke a time i zida je slabija,¹³¹ i doživjeli su veća razaranja; neki se dijelovi zida nisu očuvali čak ni u temeljima.

U obradi kamenih ulomaka vidjelo se, da se kameni predmeti kao dijelovi namještaja bazilike, premda imaju istu svrhu, međusobno razlikuju u vrsti kamena, sadržajima motiva, tehničkoj obradi i oblikovanju pojedinih reljefnih elemenata, pa čak i u dimenzijama istih elemenata. Npr. dva imposta (Tab. XII, 1 i 2) s odgovarajućim pilastrima (Tab. XII, 3 i 4) s južnog zida centralnog dijela razlikuju se u veličinama, tehničkoj obradi, sadržaju i ljepoti oblikovanja ornamenta.

To isto se može reći i za četvrtaste pilastre septuma (Tab. II, 1—4; III, 4, VIII, 1—2 i XI, 1), a pogotovu za ploče pluteja gdje na jednom prevladavaju geometrijski likovi: šesteroliste rozete i dvoprutaste vrpce (Tab. IV, 4; V, 1, 4 i 6; VII, 7), a na drugima simbolični likovi: grožđe, listovi vinove loze, ptice (Tab. IV, 5; V, 5 i 7; VI, 1—2 i VIII, 5). Isto vrijedi i za oltarsku menzu, jer imamo ostatke dviju menzi (Tab. XV, 4 i 3). Jedna je mramorna i u obradi vrlo jednostavna, dok je druga od bračkog kamena i lijepo oblikovana, svakako kasnijeg vremena.

Nakon gore iznesenih činjenica može se postaviti pitanje: Kad je bazilika sagrađena?

Odgovor nam na njega daju, ali samo djelomično, analize elemenata gradnje i kamenog namještaja u okviru gore iznesenih povijesnih događaja. To znači da se početak gradnje bazilike može staviti u 4. stoljeće i reći da je barem centralni dio bazilike sagrađen u drugoj polovici 4. stoljeća,¹³² svakako prije provale i pustošenja Zapadnih Gota (395—401) kada je mogla biti čak i demolirana.¹³³

Nadogradnja pratećih prostora, kao obnova i popuna oltarne pregrade, uslijedila bi u 5. stoljeću. Međutim valja dopustiti mogućnost obnove i u vrijeme cara Justinijana¹³⁵ kada su u baziliku mogli ući novi dijelovi crkvenog namještaja, pa i same obnove bazilike.

Tko je gradió baziliku i za koga?

Prije svega valja pretpostaviti da je na Rešetarici bila formirana kršćanska zajednica i da su sami vjernici gradili baziliku za sebe i svoje potrebe. Međutim, zbog veličine bazilike ne treba isključiti i druge mo-

¹³⁰ Concilium nicaenum, I, can. 4, Mansi 2, 679.

¹³¹ Đ. Basler, Arhitektura, 32.

¹³² Rimski novci pronađeni na lokalitetu ne moraju biti dokaz, ali mogu putokaz. Jedan pripada Konstantinu I, pronađen na podu lađe, a drugi jednom od careva druge polovice 4. stoljeća od Konstancija II do Gracijana. Pronađen uz baziliku.

¹³³ I. Marković, n. dj., 41, 235.

¹³⁵ Usp. gore, bilj. 126.

gućnosti. Mogu biti dvije pretpostavke jednako vrijedne. Prvo da je bazilika bila memorijalna crkva posvećena u čast nekog mučenika.¹³⁶ Tada su u njezinoj gradnji lako mogli sudjelovati vjernici iz drugih susjednih kršćanskih općina. Drugo: kako je Rešetarica uz magistralnu cestu i na važnom planinskom prijevoju, bazilika je mogla biti sagrađena i za potrebe putnika. Zato su u njezinoj gradnji mogli sudjelovati putnici i bogati trgovci.¹³⁷ Teško je ovdje ustvrditi da bi tekst od nekoliko riječi na dopozorniku ili sarkofagu odavao ime graditelja (Tab. X, 2).

S rušenjem, a time i završetkom funkcije bazilike, mnogo je lakše. Obilje garevine po podu bazilike i pratećim prostorima jasno kaže da je bazilika završila u požaru. Kada? Na to daju odgovor starohrvatski grobovi s priložima sa same bazilike. Ukopavanja su u drugoj polovici 8. stoljeća i u 9. stoljeću. U tom vremenu bazilika ne samo da je ruševina, nego su njezini ostaci zidova zatrpani pijeskom, šutom i zemljom. Što znači da je moralo proći dosta vremena od rušenja do ukopavanja. Zato je pretpostaviti ono što je jedino moguće i što je općenito poznato da je bazilika na Rešetarici doživjela svoj kraj u vrijeme najezde i razaranja Avara i Slavena između 597. i 614. godine.

B. NEKROPOLE NA REŠETARICI

Na Rešetarici se i bližoj njezinoj okolini sačuvalo nekoliko nekropola koje sežu od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka. Tako npr. južno od crkvice Sv. Ilije s lijeve strane magistralne ceste Livno — Split nekoliko je stećaka; čini se da je cesta čak prešla preko nekropole. Sjeverno od crkvice na rubu samog polja, a ispod starog puta dva su groba obrubljena lomljenim kamenjem i orijentirana sjeverozapad — jugoistok, te nekropola na Kraljičinu nasipu.

Pastiri iz obližnjih sela ovoga kraja¹³⁸ pričaju kako su po pijesku, duž Kraljičina nasipa, koji oni nazivaju i Prispom, nalazili ljudske kosti po pijesku, skupljali ih i zakopavali. A kod odrona Kraljičina nasipa vidali su otvorene grobnice i kosti u njima.¹³⁹

Prije stvaranja akumulacijskog jezera, u vrijeme intenzivne eksploatacije pijeska s Kraljičina nasipa radnici su pronalazili u pijesku ljudske kosti i željezne predmete, vjerojatno iz razrušenih običnih raka, kojima nisu poklanjali pozornost.

Od nekropole na Kraljičinu nasipu bio je vidljiv samo jedan dio, i to onaj gdje su bili srednjovjekovni spomenici — stećci, a to je kojih stotinjak metara od ruba polja ispod Kamešnice.¹⁴⁰ Upravo na tom dijelu N. Miletić »izvršila je pokusna iskopavanja na dva rubna suprotna kraja

¹³⁶ J. Daniélou et H. Marrou, Nouvelle histoire de l' Eglise, I, Editions du Seuil, Paris 1963, 355—359.

¹³⁷ I. Marković, n. dj., 240 i 242.

¹³⁸ Ovo su pričali Anica Kuliš, žena Antina iz Miša, Anica Žuljević, žena Božina iz Podgradine, Jakov Badrov iz Vržerala, svi su oni u mladim godinama čuvali ovce po Buškom polju. S njima sam vodio razgovore 1988.

¹³⁹ I danas mještani Kraljičin nasip zovu Prispap.

¹⁴⁰ A. Škobalj, Obredne gomile, Sveti križ na Čiovu 1970, 255, sl. 192. — N. Miletić, Nekropola u Buškom blatu, 124. Ona spominje 19 spomenika.

nekropole koja su zahvatila prostor uz grobove sa stećcima u ukupnoj površini od 80 m².¹⁴¹

Danas, kad je voda razorila u većem dijelu Kraljičin nasip, možemo reći da se nekropola pruža njezinim većim dijelom.

Južni dio nekropole smješten je oko pedesetak metara istočno od ostataka kasnoantičke bazilike u raskrižju stare rimske ceste, od koje je jedan krak išao prema Podgradini i dalje Lipi,¹⁴² a drugi Kraljičinih nasipom prema Mišima, Vidošima i Livnu.¹⁴³

U dijelu nekropole na korijenu Kraljičina nasipa zastupljeni su grobovi u obliku obične rake ovalnog oblika i različite veličine; zatim grobovi s djelomičnom upotrebom kamena postavljenog uz tijelo pokojnika,¹⁴⁴ kao i grobovi s većim i manjim kamenim pločama različite debljine i amorfno oblika.¹⁴⁵ U tom su dijelu dio grobova djelomično ili u potpunosti uništile vode Buškoga jezera.

Središnji dio nekropole na Kraljičinu nasipu lociran je na ostacima i uz ruševine starokršćanske bazilike pa se u ovom radu obrađuje dio grobova, otkrivenih na lokalitetu same bazilike.

Na centralnom dijelu nekropole zastupljeni su svi tipovi grobova: počevši od običnih raka do grobova s grobnom konstrukcijom od kamena i stećcima na njima. Dio je te nekropole iskopan i istražen,¹⁴⁶ a drugom predstoji istraživanje. Međutim, mora se priznati da je dobar dio nekropole razoren i uništen vodama jezera, što potvrđuju razni željezni predmeti, kao prilozima iz grobova, pokupljeni po lokalitetu bazilike (isp. Tab. XIX, 1—21).

Unutar ruševina bazilike konstatirano je dosad sedam grobnih raka. Pet su obične rake u pijesku i štu bazilike, kod nekih od njih su samo djelomično iskorišteni ostaci zidova bazilike. Dva su groba načinjena od jednog reda neobrađenog kamena postavljenog uokolo pokojnika. Buduća iskopavanja pokazat će je li na prostoru bazilike bilo još grobova.¹⁴⁷

¹⁴¹ N. Miletić, n. dj., 125. — Ista, Srednjovjekovni arheološki spomenici jugozapadne Bosne, Zbornik, I, Arheološka problematika zapadne Bosne, Sarajevo 1983, 236.

¹⁴² K. Patsch, Arheološko-epigrafska istraživanja povijesti rimske provincije Dalmacije, GZM, XVIII, Sarajevo 1906, 168.

¹⁴³ N. Miletić, Nekropola u Buškom blatu, 144.

¹⁴⁴ Usp. D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, Čakavski sabor, Split 1976, 70—73. — J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća, SNL, Zagreb 1980, 71. i sl. — N. Miletić, Nekropola u Buškom blatu, 145. — Ista, Nekropola u Koritima, 153.

¹⁴⁵ Gore smo već napomenuli (str. 41—42) da je kamenolom bio u neposrednoj blizini za gradnju bazilike. To isto vrijedi i za izradu nadgrobnih ploča za grobove. Iznad korijena na Kraljičinom nasipu jasno se raspoznaje kamenolom. To bi trebalo istražiti: način vađenja kamenih ploča i njihovo dopremanje do grobova.

¹⁴⁶ N. Miletić, Nekropola u Buškom blatu, 123—165.

¹⁴⁷ Započeti radovi (proljeće 1989) iskopavanja i istraživanja na bazilici sa strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih znamenitosti i rijetkosti u BiH — Sarajevo — pokazali su da je riječ o pravoj nekropoli. Na površini lađe i narteksa otkriveno je, otkopano i istraženo više od 10 grobova; neki su i s prilozima.

1. Opis grobova

Grob broj 1. Koliko se moglo zapaziti, grob je obična raka u šutu bazilike, na podu lađe uz južni zid. Grob je razoren samo kod nogu, gdje se primijetilo mnogo pužića. Ostao je neistražen. Orijehtacija: zapad — istok.

Grob broj 2. Obična raka u šutu. Nalazi se uz južni zid prostorije D i dijelom u otvoru između prostorija D i E. Načet, ali neistražen. Orijehtacija: zapad — istok.

Grob broj 3. Grob je obična raka u pijesku, smješten uz južni zid s vanjske strane prostorije G, tako da su noge pokojnika ležale na samom zidu. Grob je desetak centimetara iznad poda bazilike u odnosu na visinu njezine lađe. Pokojnik je položen na leđa s glavom na zatiljku i licem okrenutim prema istoku. Ruke položene niz tijelo. Orijehtacija: zapad — istok. Grob je s prilozima: a) par laganih ostruga s prilozima, b) nož i c) željezna šipka neutvrđene namjene (Tab. XVIII, 1—6).

Grob broj 4. Grob je obična raka u pijesku u prostoriji F uz temeljni zid apside. Pokojnik je položen na leđa s glavom na zatiljku i licem okrenutim prema istoku. Desna ruka pružena niz tijelo, a lijeva savijena u laktu i položena prema maču koji se nalazio na pokojniku. Orijehtacija: zapad — istok. Grob je s prilozima: a) mač, b) par ostruga (fragmentirane), c) britva, d) nož, e) kresivo, f) dva jezičca i g) nekoliko sitnih željeznih ulomaka neodređenog oblika (Tab. XVII, 1 — 10; XVIIa).

Grob broj 5. Grob je obična raka u pijesku. Raka je smještena uz južni zid centralnog dijela bazilike, ali siječe pregradni zid između naosa i nartekse. Položaj groba pokazuje, da je u vrijeme ukopavanja bazilika ne samo srušena, nego i zatrpana i da oni što su pravili raku nisu poznavali ni položaja ni oblika bazilike. Pokojnik je položen na leđa s glavom na zatiljku i licem okrenutim prema istoku. Ruke su položene niz tijelo. Grobnica je na garevini desetak centimetara iznad poda lađe. Grobnica je ostala neispitana i ponovno zatvorena.

Grob broj 6. Grob je u pijesku obrubljen jednim redom većega lomljenog kamenja, vjerojatno spolija od bazilike, položenog uz samo tijelo pokojnika. Grob je u prostoriji G s glavom uz sjeverni zid kod ulaza u nartek, na visini oko 80 cm iznad poda lađe, ustvari on je na visini postojećeg kamenja od ruševina bazilike. Neistražen. Orijehtacija: sjeverozapad — jugoistok.

Grob broj 7. Grob je obična raka u šutu bazilike obrubljen manjim neobrađenim kamenjem uz samo tijelo pokojnika. Raka je smještena u prostoriji B; vrh groba je blizu sjevernog zida lađe, zapravo u kutu što ga čini pregradni zid između lađe nartekse. Visina groba je oko 80 cm iznad poda lađe. Grob je oštećen i neispitan. Orijehtacija: sjeverozapad — jugoistok. U blizini groba je pronađena željezna dupla pločica sa zakovicom; vjerojatno ne pripada grobu.

Starohrvatska nekropola na Rešetarici smještena je na nešto povišenom mjestu u blizini uništenog naselja koje je egzistiralo od prapovi-

jesti do druge polovice 15. stoljeća i jednim dijelom na kasnoantičkoj bazilici, što je karakteristično za takove nekropole.¹⁴⁸ Već se na dosadašnjem stupnju istraženosti može pretpostaviti postojanje srednjovjekovne naseobinske nekropole čiji kontinuitet ukapanja traje do kasnog srednjeg vijeka.¹⁴⁹

Način ukopavanja, oblik grobova i njihov sadržaj, te neki drugi elementi vezani uz pokopavanje u ranom srednjem vijeku,¹⁵⁰ kako ćemo pokazati, nekropolu na Kraljičinu nasipu svrstavaju u skupinu nekropola kao što su Korita,¹⁵¹ Glavica u Podgradini,¹⁵² Grborezi,¹⁵³ neistražene nekropole u Rapovinama,¹⁵⁴ sve u Livanjskom polju, te one iz sjeverne i srednje Dalmacije.¹⁵⁵

Na Kraljičinom nasipu su, kako se to danas može pratiti, grobovi na redove.¹⁵⁶ Do istog je zaključka došla i N. Miletić pri iskopavanju nekropole na Kraljičinom nasipu.¹⁵⁷ Tu su zastupljeni: a) grobovi u obliku obične rake u pijesku ovalnog oblika i raznih veličina.¹⁵⁸ Na početku nekropole na korijenu Kraljičina nasipa zapazili smo najmanje desetak takvih grobova, koje je voda ispirala i razarala. Na lokalitetu bazilike, kako smo gore već opisali, takvih smo našli pet. Prema prijašnjim iskopavanjima¹⁵⁹ i površinskim nalazima željeznih predmeta (Tab. XIX, 1—21) koji potječu iz razrušenih grobova, sličnih grobova je bilo uokolo bazilike. Pretpostavlja se da im je broj znatno veći, kako to zaključujemo iz pričanja pastira, koji su ostatke grobova registrirali i prema vrhu Kraljičina nasipa.

b) Među obične grobne rake u zemlji ubrajaju se i one s djelomičnom upotrebom kamena uz tijelo pokojnika, a takve su zastupljene u starohrvatskim nekropolama.¹⁶⁰ Takvih grobova ima na Glavici u Pod-

¹⁴⁸ J. Belošević, n. dj., 68—71.

¹⁴⁹ Grobovi s priložima starohrvatske i karolinške provenijencije (Tab. XVII — XIX); novčić Konstantina Porfirogeneta, zatim grobovi br. 6 i 7, kao i grobovi sa stećcima to svjedoče. Slično je i s Grborezima (Usp. Š. Bešlagić, n. dj., 95) gdje su ukapanja 10—14. stoljeća. Tu će se vjerojatno morati pomaknuti granica od 10. na početke 9. stoljeća.

¹⁵⁰ O ovome usp. D. Jelovina, n. dj., 67—77.

¹⁵¹ N. Miletić, Nekropola u Koritima, 153 i sl.

¹⁵² Ista, Nekropola u Buškom blatu, 128, posebno 141.

¹⁵³ Š. Bešlagić, n. dj., 55.

¹⁵⁴ U gradnji novih grobova na Rapovinama nalaze se stare zarasle grobnice na dubini i do dva metra, neke su čak i s priložima. Te grobnice su iznad ostataka srednjovjekovne crkve. Pero Erceg iz Rapovina kopajući sebi grobnicu naišao je na staru i u njoj gravirani prsten koji se sada čuva u Muzejskoj zbirci u samostanu Gorica. Nešto slično bilo je i s Božom Mihaljevićem iz istog sela, samo prsten je kod njega.

¹⁵⁵ J. Belošević, n. dj., 153 i sl.

¹⁵⁶ Isti, n. dj., 71. — D. Jelovina, n. dj., 69.

¹⁵⁷ N. Miletić, n. dj., 127. Tako i u Grborezima (Š. Bešlagić, n. dj., 56 i 93) i u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji (D. Jelovina, n. dj., 70).

¹⁵⁸ Usp. D. Jelovina, n. dj., 70. — J. Belošević, n. dj., 72.

¹⁵⁹ N. Miletić, n. dj., 125—127.

¹⁶⁰ D. Jelovina, n. dj., 70. — J. Belošević, n. dj., 73.

gradini,¹⁶¹ u Koritima,¹⁶² Grborezima¹⁶³ i, naravno, u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji.¹⁶⁴ Takvi su grobovi zastupljeni i na Kraljičinom nasipu. U jednom napola razrušenom grobu registriran je kamen samo iza glave pokojnika, dok se u drugom, također razrušenom, kamen nalazio iza glave i po jedan sa strana. U njemu je bila pokopana mlada osoba s rukama položenim u krilo.

c) Na nekropoli su zastupljeni grobovi i s grobnom arhitekturom od jednog reda neobrađena kamena postavljena uokolo pokojnikova tijela.¹⁶⁵ Našli smo takva dva groba na ruševinama bazilike: grob br. 6 s većim lomljenim kamenjem i grob br. 7 s manjim. U oba slučaja kamenje su spoliji s bazilike. Da je takvih grobova bilo više oko bazilike, na to nas upozoravaju prijašnja iskopavanja,¹⁶⁶ te obilje kamenih ploča po pijesku.

d) Najviše je sačuvanih grobova na nekropoli s kamenim pločama amorfne oblike debljine i do 40 cm. Samo na početku nekropole ispod obronaka Kamešnice ima ih pedesetak. Na drugim grobovima su veći komadi kamena. Tako se zapazilo, na primjer, da su prag bazilike (Tab. XIV, 3) i dovratnik (Tab. XIV, 4) bili točno iznad groba. Iznad groba br. 3 i br. 4 bilo je veće kamenje, jer, raščišćavanjem kamena i otkrivanjem zida došlo se do grobova u pijesku. Na to nije svraćena pozornost na početku istraživanja i iskopavanja bazilike 1989. Kasnije se ispostavilo da tamo gdje god su bili veći komadi kamena, tamo su ispod 30 do 50 cm ispod biti grobovi. Jesu li to bile oznake grobova,¹⁶⁷ ili samo zaštite nad zemljanim običnim rakama, koje su kasnije postale impozantnim obilježjima nad grobovima, to je veliko pitanje.

e) Na nekropoli je bilo i desetak grobova sa stećcima.¹⁶⁸ Grobovi ispod njih i oko njih istraženi su, a rezultati objavljeni.¹⁶⁹

»Orijentacija starohrvatskih grobova u pravilu je bila takva da tijelo pokojnika u grobu leži nogama prema istoku, a glavom prema zapadu, tako da je lice bilo okrenuto istoku sunca.«¹⁷⁰ U tome je bilo i odstupanja, ali vrlo malo. Tako je i u Grborezima, Glavici u Podgradini, Koritima, pa i na nekropoli u Rešetarici gdje je većina grobova orijen-

¹⁶¹ N. Miletić kad govori o Koritima piše: »Sama pojava ovog tipa zaštite zapažena je u ovom kraju i čitav milenij ranije na nekropoli u Koritima na suptnom rubu Buška blata, datiranoj u kasnijem VI vijeku pri čitavoj obradi je već ukazano na kontinuitet ove tradicije«. N. dj. 136. Napominjemo da N. Miletić nekropolu na Kraljičinom nasipu stavlja u 14. i 15. stoljeće.

¹⁶² S. Bešlagić — Đ. Basler, n. dj. 60. u Grborezima je ukupno 138 grobova u kojima je korišten kamen u raznim oblicima.

¹⁶³ Vidi bilj. 160.

¹⁶⁴ J. Belošević, n. dj., 73. — Usp. N. Miletić, Nekropola u Koritima, 153—154.

¹⁶⁵ N. Miletić, Nekropola u Buškom blatu, 126. U Grborezima su samo dva groba, i to dječja (Grborezi, 60).

¹⁶⁶ N. Miletić, n. dj., 147.

¹⁶⁷ Obilježavanje grobova u starohrvatskim nekropolama nije riješeno. Ono je moralo biti zbog ukapanja na redove. Usp. D. Jelovina, n. dj., 75.

¹⁶⁸ Usp. bilj. 140.

¹⁶⁹ N. Miletić, n. dj., 123—165.

¹⁷⁰ D. Jelovina, n. dj., 70. — J. Belošević, n. dj., 76—77.

tirano u pravcu zapad-istok uz neznatna odstupanja. Rekli smo već da su na bazilici samo dva orijentirana u pravcu sjeverozapad-jugoistok kao što je slučaj s grobovima sjeveroistočno od bazilike na prostoru gdje su provedena zaštitna iskopavanja.¹⁷¹

U gore spomenutim grobovima pokojnik je polagan u grob na leđa i u ispruženom položaju s glavom na zatiljku i licem okrenutim prema istoku. U ovom su se položaju našli pokojnici u grobovima 3, 4 i 5.¹⁷² Ruke su im bile položene niz tijelo izuzev pokojnika u grobu br. 4 gdje je desna ruka položena niz tijelo, a lijeva presavijena u laktu i položena na trbuh gdje se nalazio balčak mača položenog po pokojniku. U jednom razorenom grobu na korijenu Kraljičina nasipa ruke pokojnika su položene u krilo.

Prema dosadašnjim rezultatima iskopavanja nekropola na Rešetarići obiluje grobovima s priložima. U vrijeme zaštitnog iskopavanja našlo se vrlo malo priloga u grobovima. To su »dve željezne igle i nekoliko bronzanih dugmeta«.¹⁷³ Međutim, u novijim iskopavanjima otkriveni su prilozima u grobovima br. 3 i 4 (Tab. XVII i XVIII), a u najnovijim 1989, također u nekim grobovima unutar bazilike. Jedan od priloga je i keramička posuda s pužićima (Tab. XXVI, 1), koja je naknadno nađena u grobu br. 8.

2. Analiza i vrednovanje grobnih priloga

Kad je riječ o nekropoli svakako su najznačajniji nalazi iz grobova na ostacima starokršćanske bazilike. Budući da su grobovi pronađeni *in situ*, kao zatvorene grobne cjeline i neoštećeni, imaju svoju punu arheološku vrijednost, kao i nalazi iz razruženih grobova nađenih na površini.

Na prvom mjestu tu je mač (Tab. XVII, 1, XVIIa) iz groba broj 4. Mač se po obliku ne razlikuje od tipova mačeva koji su bili općeniti u Evropi karolinškog vremena: dvosjekla oštrica s kratkom nakrsnicom na balčaku i spljoštenim vrhom pripada tipu »K« mačeva.¹⁷⁴ Po analogiji je najbliži, ako ne čak i istovjetan s onim iz Orlića kod Knina i s onim iz Mogorjela.¹⁷⁵ Rendgenski snimak mača (Tab. XVIIa) pokazuje da na njemu nema nikakvih oznaka. Moglo bi se stoga prihvatiti mišljenje da je mač zajedno s drugim priložima iz istog groba rađen po

¹⁷¹ N. Miletić, n. dj., 127. Ti su grobovi sigurno iz kasnijeg vremena.

¹⁷² O položaju tijela, glave i ruku vidi kod D. Jelovine, n. dj., 74; Beloševića, n. dj., 77. — Usp. Š. Bešlagić, n. dj., 64. — N. Miletić, n. dj., 128.

¹⁷³ N. Miletić, n. dj., 128.

¹⁷⁴ Z. Vinski, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, SHP, III. ser., sv. 11, Split 1981 (dalje: Nalazi karolinških mačeva), 20, Tab. VIII, 2 i 3. — Isti, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, VAMZ, 3. s., vol. X—XI, Zagreb 1977—78 (dalje: Novi nalazi), 174. — D. Jelovina, Mačevi i ostruge karolinškog obilježja, MHAS, Split 1986 (dalje: Mačevi i ostruge), 36, Tab. XVIII, 208, XXV, 208. — Isti, Starohrvatske nekropole, 116—117. — N. Miletić, Nakit i oružje IX — XII veka u nekropolama BiH, GZM (A), NS XVIII, Sarajevo 1963, 157. — Isti, Srednjovjekovni nalazi iz Rudića, GZM (A), NS XXX—XXXI, Sarajevo 1977, 251.

¹⁷⁵ D. Jelovina, Mačevi i ostruge, 36, Tab. XVIII, 208. Mač iz Orlića je nešto duži. Oružje kroz vjekove, Sarajevo 1988, 25, br. 105.

uzoru na karolinške mačeve u nekoj radionici na dalmatinskom tlu.¹⁷⁶ Bilo bi to koncem 8. ili u prvoj polovici 9. stoljeća.¹⁷⁷ Mač je svakako pripadao starohrvatskom ratniku ili dostojanstveniku.¹⁷⁸

Par masivnih ostruga iz istoga groba (grob br. 4; Tab. XVII, 2 i 3) pripada grupi masivnih ostruga karolinškog tipa srodnim sa drugim ostrugama izrađenim po karolinškom uzoru od 8. do 10. stoljeća, vjerojatno u nekoj radionici na dalmatinskom tlu kao već gore spomenuti mač.¹⁷⁹ Po analogiji su najbliže ostrugama iz Gornjih Koljana kod Vrlike, općina Sinj.¹⁸⁰ I druge ostruge sa svojim prilozima (Tab. XVIII, 1—3 i 5) iz groba broj 3 karolinškog su tipa. To su lagane i jednostavne ostruge; najbliže su ostrugama s Crkvine kod Knina.¹⁸¹

Britva (Tab. XVII, 4) kao prilog iz groba br. 4 pripada grupi britvi u starohrvatskim nekropolama na području Dalmatinske Hrvatske,¹⁸² s unatrag savijenim vrhom sječiva.¹⁸³ Isključivo je služila za dnevnu uporabu.¹⁸⁴ Njihova pojava je rezultat franačkog utjecaja i, prema J. Beloševiću, potječu iz druge polovice 8. do u početak 9. stoljeća.¹⁸⁵ Inače su slične noževima Moravske i Češke.¹⁸⁶

Noževi iz grobova, grob br. 3 (Tab. XVIII, 4),¹⁸⁷ grob br. 4 (Tab. XVII, 6)¹⁸⁸ i noževi kao površinski nalazi iz razrušenih grobova (Tab.

¹⁷⁶ Z. Vinski, Nalazi karolinških mačeva, 37. Vinski misli da je već u 9. stoljeću bilo lokalnih radionica u Dalmaciji pod karolinškim utjecajem. — D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, 118. — N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb 1971, 87, s bilješkom. — N. Miletić, Nakit i oružje, 157.

¹⁷⁷ D. Jelovina, n. dj., 117. i Z. Vinski (n. dj., 26) smatra da su mačevi rađeni do konca 8. stoljeća ili u prvoj polovici 9. a kasnije stavljeni u grob. Za mačeve iz Mogorjela i Orlića misli da pripadaju 9. stoljeću, eventualno nakon 825. godine (n. dj., 20).

¹⁷⁸ Z. Vinski, Ponovo o karolinškim mačevima u Jugoslaviji, VAMZ, 3. s., vol. XVI—XVII, 1985—84, Zagreb 1984, 188.

¹⁷⁹ D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, 123. — Z. Vinski, Novi nalazi, 160, bilj. 111.

¹⁸⁰ D. Jelovina, Mačevi i ostruge, 33, Tab. XV, 181. i 182, Tab. XXXII, 181. i 182. — Isti, Starohrvatske nekropole, 123, Tab. XXXI, 1—4. — J. Belošević, n. dj., 106—107, Tab. XXX, 1—2, LXI, 1—2, XXIX, 5, 1. i 2. i LXIX, 1. — N. Miletić, Nakit i oružje, 158, sl. 2a. — Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, Oružje kroz vjekove, Sarajevo 1988, 26, br. 123.

¹⁸¹ D. Jelovina, Mačevi i ostruge, 25, Tab. VIII i XXVII, 106. i 107; 4, Tab. VII, 93 i 94. — N. Miletić, Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora, GZM (A), NS XXI—XXII, Sarajevo 1966/67, sl. 1. i 138. — Z. Zravica, Rano-slovenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša, GZM (A), NS 40/41, Sarajevo 1986, 187—188, sl. 1 i 2. — ZM BiH Sarajevo, Oružje kroz vjekove, 26, sl. 121.

¹⁸² J. Belošević, n. dj., 118—119, Tab. XL, 23. i LXXVI, 7. Dosad je pronađeno britvi primjeraka 5 na Zdrijcu u Ninu, na Maklinovu brdu u selu Kašiću 1 primjerak i 3 primjerka u nekropoli na Razbojinama u Kašiću.

¹⁸³ Prema Beloševiću (isto mjesto kao u bilj. 182) zastupljena su dva tipa oštrice s ravnim hrptom i nezatno savijenim sječivom pri vrhu oštrice i s unatrag savijenim vrhom sječiva.

¹⁸⁴ D. Jelovina, Starohrvatska nekropola, 121.

¹⁸⁵ J. Belošević, n. dj., 119.

¹⁸⁶ D. Jelovina, n. dj., 121.

¹⁸⁷ Najbliži je onome što ga donosi J. Belošević, n. dj., Tab. XLI, 24.

¹⁸⁸ Usp. J. Belošević, n. dj.; Tab. XLI, 6 i 13.

XIX, 1,¹⁸⁹ 2¹⁹⁰ i 3) po tipološkoj srodnosti pripadaju skupini kratkih noževa s koricama, dakle vremenski u 8. i 9. stoljeće.¹⁹¹

Željezni jezičac od pojasne garniture (Tab. XVII, 7) iz groba broj 4 sličan je jezičcu iz Koljana.¹⁹² Naš je malo veći.¹⁹³

S nekropole na Rešetarici imamo i dva kresiva. Jedno (Tab. XVII, 5) iz groba br. 4; drugo (Tab. XIX, 12) iz razrušena groba. Oba su sa slomljenim krakovima. Jedno i drugo kresivo tipološki spadaju u grupu kresiva »sa zavrnutim izduženim krakovima prema unutra, a samo vršci krajeva savijeni su prema van... Sredina prednje strane izvučena im je prema unutra u obliku trokutastog jezičca«.¹⁹⁴ To su željezni predmeti iz dnevne uporabe 8. i 9. stoljeća¹⁹⁵ i kao takvi pridonose vrednovanju drugih predmeta s nekropole na Kraljičinu nasipu, jer su obična pojava u starohrvatskim i mnogim slavenskim nekropolama ranoga srednjeg vijeka.¹⁹⁶

Ovdje se zato mogu navesti i svi drugi željezni predmeti pokupljeni oko lokaliteta bazilike, jer potječu iz razrušenih grobova. Tu su na prvom mjestu razne vrste pređica (Tab. XIX, 18—20), željezna petlja (Tab. XIX, 17),¹⁹⁷ fragment zakovice petlje (Tab. XIX, 16)¹⁹⁸ i željezna kopča (Tab. XIX, 20)¹⁹⁹ kojoj je željezna pređica poluovalnog oblika s nekoliko plastičnih prstenova. Tome pripadaju i razne vrste željeznih šipki, kod kojih bi se moglo postaviti i pitanje, pripadaju li one starokršćanskoj bazilici, ili su prilozii iz razrušenih grobova. Naime, željezna šipka s elipsastom oštricom na jednom kraju (Tab. XIX, 5) i željezna šipka na jednom kraju s plosnatom oštricom (Tab. XIX, 10) vjerojatno su alatke, dok je željezna šipka valovitog oblika s plosnatim šiljkom elipsoidnog oblika (Tab. XIX, 4) vrsta igle (zapinjača) za pričvršćivanje odjeće.²⁰⁰ Ovdje valja ubrojiti i željezno šilo (Tab. XIX, 11) koje je bilo u službi

¹⁸⁹ Isti, n. dj.; Tab. XLI, 31.

¹⁹⁰ Približuje se izgledu noža iz groba br. 3, Tab. XVIII, 4, međutim najbliži je nožu iz groba 50 iz nekropole Ždrijac kod Nina. Usp. J. Belošević, n. dj., Tab. XXXII, 21. i XXXV, 7.

¹⁹¹ Usp. J. Belošević, n. dj., 117—118. — D. Jelovina, n. dj., 121—122.

¹⁹² D. Jelovina, Mačevi i ostruge, 33, Tab. XV, 183. i XXXII, 183. — Z. Vinski, Novi nalazi, 147—148.

¹⁹³ Usp. J. Belošević, n. dj., Tab. XXVII, 9. — J. Werner, Ranokarolinška pojasna garnitura iz Mogorjela kod Čapljine, GZM (A), NS XV—XVI, Sarajevo 1961, 237—238. — N. Miletić, Nakit i oružje, 237—238, sl. 1a i 2a.

¹⁹⁴ D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, 128.

¹⁹⁵ J. Belošević, n. dj., 119—120, XXIX, 17; XXX, 19. i 28; XL, 2—4, 13—27. — D. Jelovina, n. dj., 128. — N. Miletić, Nekropola u Koritima, 175, Tab. IV, 60; XXI, 60.

¹⁹⁶ J. Belošević, n. dj., 119. — D. Jelovina, Mačevi i ostruge, 128.

¹⁹⁷ D. Jelovina, n. dj., 33, Tab. XV, 185; XVI, 193—195; XVII, 199. i 201, i XXXIII, 193. i 195.

¹⁹⁸ U neposrednoj bilizini nalaza bilo je i ljudskih kostiju, vjerojatno u blizini razrušenog groba. Tu je pronađeno i par potpetica (Tab. XIX, 14 i 15).

¹⁹⁹ D. Jelovina, n. dj., 29, Tab. XL, 145. — N. Miletić, Nekropola u Koritima, 168—169. — Ista, Srednjovjekovna nekropola u Rakovčanima, GZM (A) NS XXV, Sarajevo 1970, 44—45, Tab. XV, 3. i 6; Tab. VI, 57.

²⁰⁰ N. Miletić, Nekropola u Koritima, Tab. II i XXI, 31.

svakodnevne uporabe. Prisutno je u mnogim nekropolama.²⁰¹ Ovo je najbliže šilu iz Žitomislića.²⁰²

Među ove predmete valja uvrstiti i bipiramidalne šipke (Tab. XIX, 6—9) pokupljene po pijesku između porušenih grobova i uz zidove bazilike, ali samo s istočne i jugoistočne strane. O njima se ne zna ni što su ni koja im je namjena, iako se susreću u raznim predjelima i nalazištima.²⁰³ Pa ipak bi po obliku najprije mogle biti primitivne strelice.

Među grobne priloge na tlu bazilike ubrajamo i a) keramičku posudu s pužićima u njoj (Tab. XXVI, 1).²⁰⁴ U grob je kao prilog, vjerojatno, došla prije nego što je starohrvatska zajednica na Rešetarici primila kršćanstvo, znači u razdoblju 8. i počecima 9. stoljeća.²⁰⁵ Tu su i fragmentarni dijelovi posude s poda lađe. (Tab. XXVII, 1).²⁰⁶ Naime, poslije otkopavanja groba kojega ovdje ne donosimo na podu lađe uz sjeverni zid 1989. g. može se s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da je i ta posuda bila prilog u grobu.

Na koncu ovog opisa nekropole i vrednovanja nalaza može se tvrditi da grobovi 3 i 4 na položaju bazilike, a donekle i drugi predmeti pronađeni izvan grobnih cjelina na užem prostoru crkve, po svom sadržaju upućuju na kulturnu i vremensku pripadnost starohrvatskim nekropolama sjeverne i srednje Dalmacije iz 8. i ranog 9. stoljeća.

C. REŠETARICA NASELJE

Rešetarica je područje u Buškom blatu od nekoliko hektara površine na kojemu su se, prema sadašnjem poimanju, nalazile crkvice Sv. Ilije, Čurića košara i Bulića kuća s njihovim njiinama, te jedan uži predio oko toga. Inače je to od davnina pusto područje²⁰⁷ i napušteno selište.²⁰⁸ A danas je sigurno da je ona bila naseljena više od jednog milenija, i da se na njoj nalazilo naselje nama nepoznatog imena.

Pred nama ulomci kremenih, kamenih i koštanih predmeta svagdanje uporabe (Tab. I, 1—9), brončani mač (Tab. XXIII, 1), ilirska gradina u Kamešnici,²⁰⁹ jugoistočno od Rešetarice, ali takoreći u neposrednoj bli-

²⁰¹ T. Anđelić, *Bazilika u Cimu*, 205, Tab. IV. — J. Belošević, n. dj., 121—122, Tab. XL, 5—12. — N. Miletić, n. dj., Tab. II i XXI, 30. — Ista, *Srednjovjekovna nekropola u Rakovčanima*, 125—126, Tab. V, 51. i XV, 12.

²⁰² T. Anđelić, *Bazilika u Žitomislićima*, 307, Tab. XVI, 12.

²⁰³ Identična željezna šipka izložena je u Arheološkom muzeju u Splitu. — Usp. Z. Marić, *Depo pronađen u ilirskom gradu Daorsa, GZM, NS XXXIII/1978, Sarajevo 1979*, 36, Tab. XLII, 223—224. — 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Koprivnica 1986, 59, sl. 30, br. 145. i 146.

²⁰⁴ Usp. gore, str. 167—168, br. 6 s bilj. 64—69.

²⁰⁵ J. Belošević, n. dj., 79—80.

²⁰⁶ Usp. gore str. 167, br. 5 s bilj. 62—63.

²⁰⁷ Župni arhiv, Podhum, fasc. 1927—1928.

²⁰⁸ Vidi gore, bilj. 1.

²⁰⁹ A. Benac ne spominje gradinu u Rešetarici, usp. *Utvrđena Ilirska naselja (I)*, ANUBiH, knj. LX, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 4, Sarajevo 1985. Ne spominje je ni B. Govedarica. Usp. *Iz najstarije prošlosti livanjskog polja*, Zbornik, I, Arheološka problematika zapadne Bosne, Sarajevo 1983, 57.

zini na Zabrdju pojedinačni tumuli i istočno od kamenoloma zajednički²¹⁰ očiti su znakovi ljudskog prebivanja u prapovijesno vrijeme u ovom kraju.

U rimsko, a pogotovu kasnoantičko vrijeme Livanjsko polje je dobro naseljeno, a naselja povezana cestama.²¹¹ Kroz Rešetaricu prolazi rimska cesta. Do danas očuvani ostaci rimskih građevina (br. 8 i 10—14), *villa rustica*²¹² (br. 16) i starokršćanska bazilika, zatim rimski novčić iz Buška blata,²¹³ dva s lokaliteta same bazilike,²¹⁴ ulomci keramičkog posuđa (Tab. XXIV, 5—7 i XXVIII, 1, 5 i 6) vode nas u rimsko naselje u kojem se odvijao intenzivan život. Kakvo je naselje i kojeg tipa sa sigurnošću se još ništa ne može reći. Ali, činjenica da je ono uz magistralnu cestu, da je na važnom planinskom prijevoju, da je poprilično udaljeno od poznatih mjesta Telurija, Baridua i Delminija, daje mogućnost zaključka da može biti *mansio*, kao Pelvae ili što slično.²¹⁵ Međutim, ne treba isključiti ni mogućnost malo većeg naselja ili imanja kao što je to u Strupnici,²¹⁶ Podgradini, Lištanima²¹⁷ i Vržeralima. Ovdje je samo jedno sigurno, da je koncem 6. stoljeća, dolaskom Avara i Slavena naselje doživjelo razaranje i da je opustjelo.

Novo povijesno razdoblje Rešetarice započinje dolaskom Hrvata i njihovim naseljavanjem u blizini njezinih ruševina.²¹⁸ Istina, Hrvati jednim dijelom, što potvrđuju ostaci keramike (Tab. XXV i XXVI, 2) nastanjuju razrušene rimske zgrade. Sa sigurnošću se može tvrditi da su se koristili dijelom zgrade br. 16 koju smo označili s *villa rustica*, a vjerojatno i zgrade pod brojevima 8, 11 i 14. Međutim, od samog početka Hrvati grade svoje kuće i formiraju svoje naselje na terasastim obroncima²¹⁹ Kamešnice, što je iznad nekadašnjeg rimskog naselja. Naselje se tijekom vremena dužinski protezalo od Drinjaka do početka nekropole na Kraljičinom nasipu. Penjalo se uz Kamešnicu do katastarske ubilježbe Rešetarice, možda i do Pavlovića doca.²²⁰ Zahvaćalo je i

²¹⁰ Tu je zajednička grobnica od desetak grobova. Oštećena, pojedini grobovi otvarani. Stručno neistražena.

²¹¹ I. Bojanovski, Livanjsko polje u kasnoantičko doba, Zbornik, I, Arheološka problematika zapadne Bosne, Sarajevo 1983, 186.

²¹² Ima na sebi dosta elemenata rimske vile iz Strupnića. Usp. I. Bojanovski, n. dj., 186, sl. 4.

²¹³ G. Kraljević, Antički novci s livanjskog područja, Zbornik, I, Arheološka problematika Zapadne Bosne, Sarajevo 1983, 150.

²¹⁴ Jedan novčić je nađen na podu bazilike, a drugi na pijesku izvan bazilike. Oba su iz 4. stoljeća.

²¹⁵ Usp. I. Bojanovski, Dolabelin sistem cesta, 29—30.

²¹⁶ I. Bojanovski, Livanjsko polje u kasnoantičko doba, Sarajevo 1983, 186.

²¹⁷ Tu je *mansio Pelvae*. Usp. I. Bojanovski, Dolabelin sistem cesta, 64—65.

²¹⁸ J. Belošević, n. dj., 82.

²¹⁹ D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, 82—85. — J. Belošević, n. dj., 82—83. Citira J. Korošca, bilj. 77, koji smatra da su Slaveni gradili svoja naselja na takvim obroncima i da su im služila kao utvrde. Po njegovu mišljenju Hrvati u Dalmaciji nisu imali takvih naselja. Možda istraživanja upravo pokažu da je Rešetarica bila takvo naselje, jer ostaci postojećih zidova na dnu padina mogli bi biti upravo dio tih utvrda.

rubni dio polja.²²¹ Centar je bio na Fratroyvoj glavici. Tu su i danas ostaci kamenog zdanja u čijem je, vjerojatno, sastavu bila i srednjovjekovna crkva, na čijim je temeljima sazidana današnja crkva Sv. Ilije.²²²

Na isplakanim terasastim obroncima pojavili su se između stijena kvadratični prostori na kojima su vjerojatno bile nastambe, jer na njima je bilo najviše lijepa i ugljevlja. Nastambe ili kuće bile su malene i drvene sa zidovima od šiblja ili trstike oblijepljene glinom.²²³ U kućama su bila ognjišta.²²⁴

Za bolje poznavanje povijesti Rešetarice: njezina razvoja, života, zanimanja, kulture i bogatstva njezinih stanovnika jednim dijelom pridonose bogati arheološki nalazi. Tu su ulomci srednjovjekovnih staklenih posuda (Tab. XXX i XXXI), ulomci starohrvatske (Tab. XXV) i srednjovjekovne (Tab. XXIX) keramike, razni željezni predmeti izvanrednog oblikovanja (Tab. XX i XXI), ulomci žrvanja, brusova i troske razbacane po svemu lokalitetu. Ali posljednju riječ dat će stručna i sustavna iskopavanja, koja će svojim nalazima upotpuniti naše znanje o našoj slabo istraženoj prošlosti.

ZAGLAVAK

Bezimena prapovijesna nastamba, rimski *mansio*, a kasnije hrvatsko srednjovjekovno naselje na Rešetarici živi blizu dva tisućljeća. U rimskom razdoblju ono je zbog svog smještaja i važno i bogato. U prvoj polovici 4. stoljeća pod jakim je utjecajem kršćanskoga misionarskog duha iz Salone i Narone. U njemu je, vjerojatno, već polovicom 4. stoljeća kršćanska zajednica, koja ima svoju crkvu, baziliku svakako prije pustošenja Zapadnih Gota. U 5. i 6. stoljeću bazilika je sa svim elementima sakralnoga kršćanskog objekta Zapada toga vremena. Dakle, ona ima prateće prostore i opremljena je odgovarajućim crkvenim namještajem. U njoj se posebno ističe oltarska pregrada s izvanrednom izradom i oblikovanjem pojedinih elemenata. Raznolikost ornamenta, bogatstvo i ljepota kamene plastike upućuju na veličinu i bogatstvo duhovne i materijalne kulture. Oko godine 600. naselje završava u plamenu i ostaje samo ruševina.

U blizini razorenog rimskog naselja Hrvati osnivaju svoje naselje, koje će u kontinuitetu trajati do dolaska Turaka u Hercegovinu. Na ruševinama rimskih zgrada otvaraju svoje groblje. Centralni dio groblja

²²⁰ Usp. kopiju katastarskog plana sl. 1.

²²¹ Svakako uvalu kod Čurića košare, te dio oko zgrade na Panorami obilježene br. 12.

²²² Usp. bilješku br. 3. i 8.

²²³ Usp. bilj. 219.

²²⁴ Dva smo ognjišta našli na Bulića njivi; u blizini su bila mjesta drvenih stupova. Jedno ognjište je u blizini zapadnog zida objekta na Panorami br. 16. Tu je mala prostorija. U kutu je ognjište. Sve je to bilo u jesen 1987. Poslije je voda raznijela ognjišta na Bulića njivi.

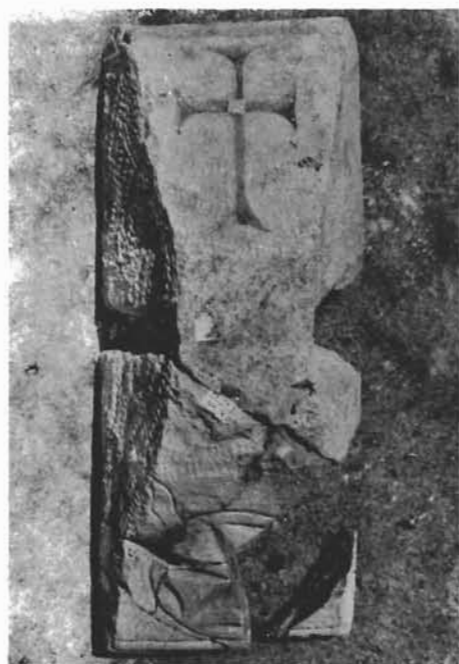
Crteži: Tiho Lijović, dipl. inž. arh. i Jasenko Beus, Sarajevo, fotografije: Ćiril Rajić, Mostar.

Sl. 2. Pogled na arheološki lokalitet Rešetarice kod Livna. — *View of the archaeological site of Rešetarice by Livno*

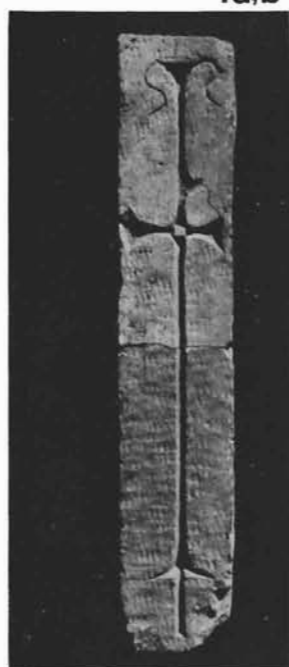
Sl. 3. Rešetarice-Livno. Otkriveni dio starokršćanske bazilike na Kraljičinu nasipu. — *Rešetarice-Livno. Revealed part of the early Christian basilica on Kraljičin nasip*

1a,b

2

3

4

Dijelovi starokršćanskog crkvenog namještaja. 1, a, b, 2 starokršćanski imposti,
3, 4 starokršćanski pilastri. — *Fragments of early Christian church furniture.*
1, a, b, 2 early Christian imposts, 3, 4 early Christian pilasters

1

2

3

4

Ulomci starokršćanskih stupića. — *Fragments of early Christian columns*

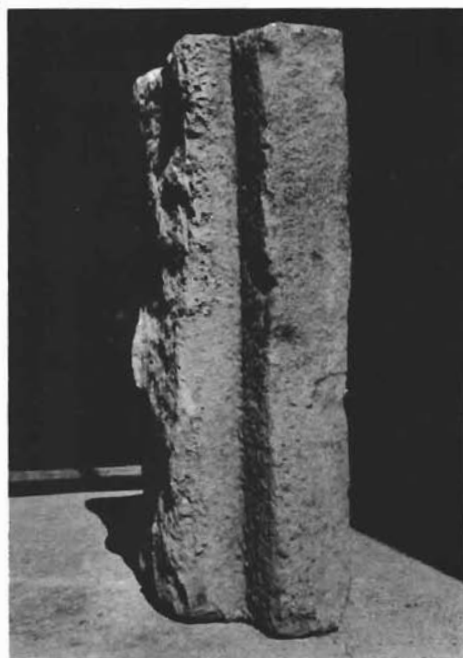
1

2

3

4

Ulomci starokršćanskog namještaja i konstruktivnih dijelova bazilike. — *Fragments of early Christian furniture and parts of the basilica construction*

1

2

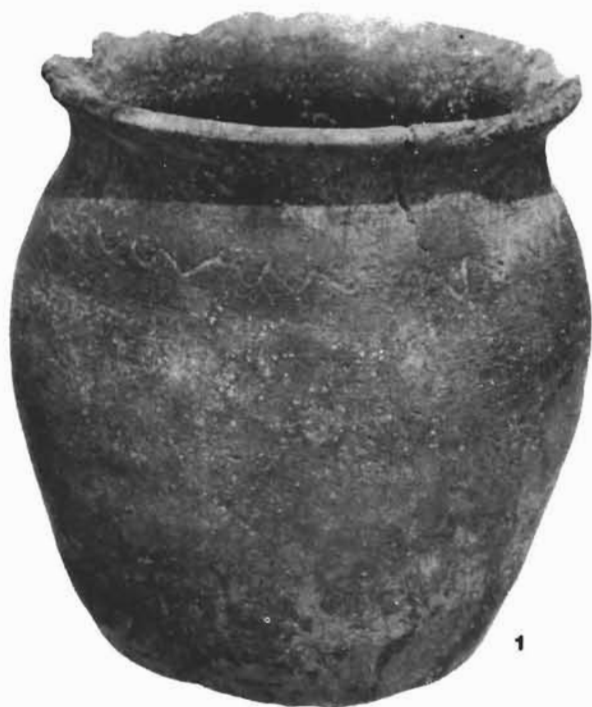

3

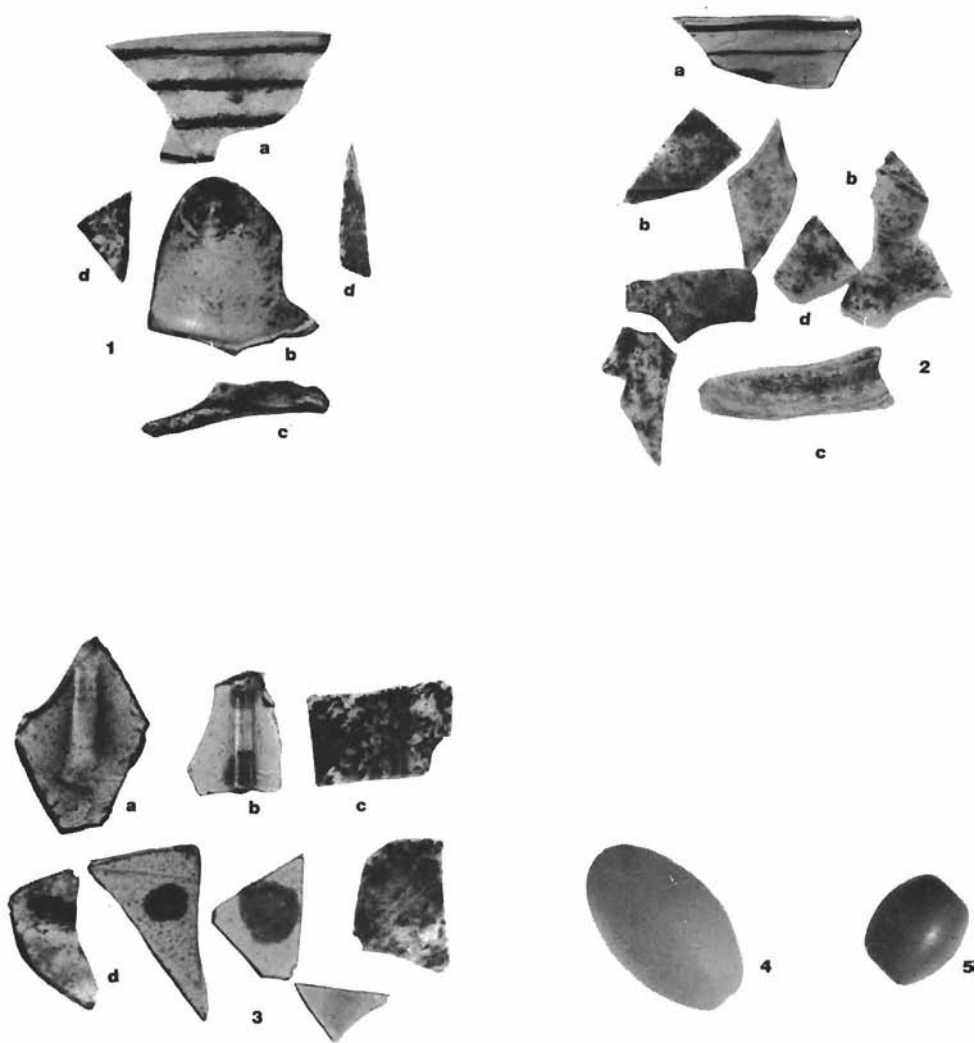

4

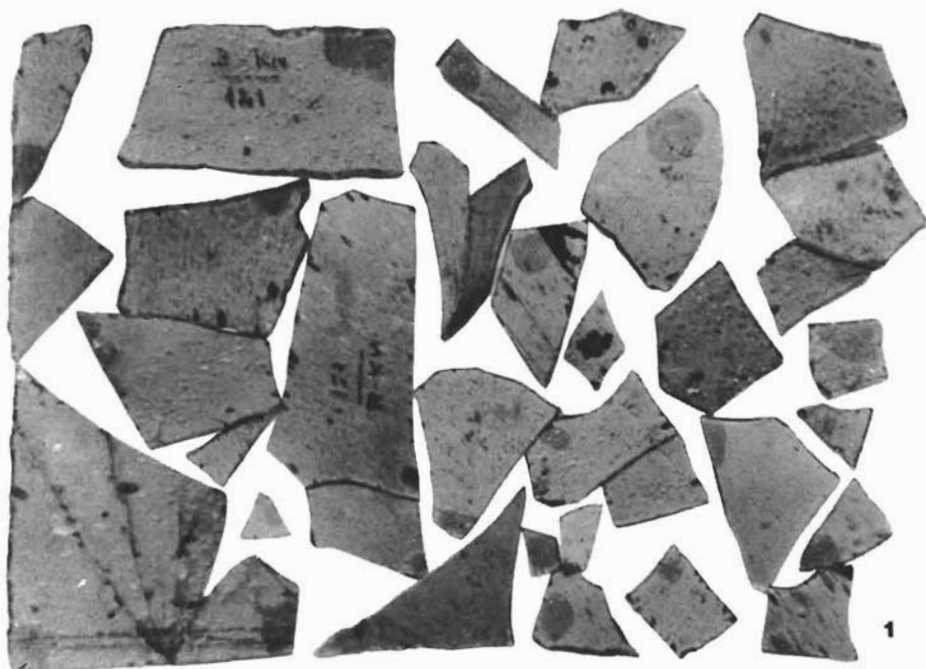
Ulomci starokršćanskog namještaja. — *Fragments of early Christian furniture*

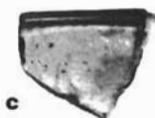
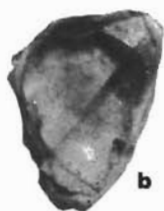
Rešetarice-Livno. 1 keramička posuda iz starohrvatskog groba br. 8 u centralnom dijelu starokršćanske bazilike; 2 ulomak keramičke posude s položaja antičke villae rusticae. — *Rešetarice-Livno. 1 Ceramic vessel from grave no. 8 in the central part of the early Christian basilica; 2 Pottery sherd from site of the Roman villa rustica*

Ulomci srednjovjekovnog stakla s lokaliteta Rešetarice. — *Fragments of medieval glass from the site of Rešetarice*

3

d

zahvatio je starokršćansku baziliku. U nekropoli su zastupljeni svi oblici grobova: od grobova obične rake do grobova sa stećcima. U središnjem dijelu nekropole su grobovi i s priložima. Najčešći prilozi su predmeti svakodnevne uporabe (noževi), ali ima ih što su bili vezani uz osobu pokojnika, njegov položaj ili službu (karolinški mač, karolinške ostruge), ali i za vjerski život (keramičke posude s priložima). Ukopavanja se mogu pratiti na nekropoli od 8. do druge polovice 15. stoljeća. Jasno se vidi da nekropola na Rešetarici ima sva obilježja ranosrednjovjekovne nekropole dalmatinsko-hrvatskog kulturnog kruga. Srednjovjekovno naselje na Rešetarici je sastavni dio hrvatske države do godine 1326, poslije toga dolazi u sastav bosanske države. Padom Hercegovine (1482) Rešetarica ulazi u sastav Otomanskog carstva, ali samo kao napušteno selište i pusto područje, da bi konačno u najnovije vrijeme došla pod vode Buškoga jezera.

Summary

THE EARLY CHRISTIAN BASILICA AND EARLY MEDIAEVAL CEMETERY ON REŠETARICA BY LIVNO

On the site of Rešetarica by Livno in Buško blato stand the nave, apse and narthex of the late Roman basilica and its later longitudinal additions. The basilica was built of limestone. Its ceiling construction was of timber and it probably had a timber roof whereas the walls were plastered and whitewashed. The windows were of glass. For its period it had the usual appointments: all furniture was made of lime stone except for the altar mensa which was of marble. The altar screen was in the shape of a pergola and it consisted of ornamental pilasters and plutei, small columns and architraves. The pilasters and plutei bear geometrical motifs and Christian symbols; on the pilasters dominate six-leaved rosettes, vines and acanthus leaves, and on the plutei rosettes, vine leaves and grapes. Small columns with entasis are subdivided with horizontal lines. Rectangular pilasters and imposts on the windows of the front side of the building are ornamented by crosses with spread arms.

The central part of the basilica was most probably built in the second half of the fourth century, certainly before the invasion of the Western Goths, whereas the accompanying spaces were added in the first half of the fifth century. The basilica was destroyed in a great fire probably ca 600 at the time of the invasion and destruction by the Avars and Slavs.

On Rešetarica are also mediaeval graves. All types are present from simple burials to those with standing tombstones. The burials are aligned and had the usual west-east orientation. In the earliest periods, larger stones taken from the basilica served as grave markers, at a later date standing tombstones came from the quarry which is situated nearby.

Several graves in the area of the basilica and around it contained exceptional finds. Thus grave number 4 contained a Carolingian sword and massive spurs, a razor, knife, tinder box and parts of belt fittings. Grave number 3 contained light Carolingian spurs and their side fittings, a knife and an iron object probably a part of a bag. Grave number 8 contained a necklace and two knives as well as a ceramic vessel with some fifty snail shells. Iron objects and pottery sherds were found in sand on the east and south-east sides of the basilica and probably derive from destroyed graves of the same period.

The cemetery and especially the graves on the territory of the basilica and its environs, where burial took place from the early to the late mediaeval periods, had the same features as the cemeteries of Grborezi, Korita, Glavica in Podgradina, Rapovine: all of them are situated in Livanjsko polje and have the same features as the cemeteries in Dalmatian Croatia of mediaeval date.

In Roman times the settlement was on Kraljičin nasip in Buško blato, whereas in the mediaeval period it was on the hillside of Kamešnica. The former had a basilica, the latter a small church. Both were wealthy and related to larger centres but both suffered the same fate. The first was destroyed ca 600 by the Avars, the second ca 1482 by the Turks. Both remained nameless and unknown to historical sources.

BAZILIKA NA REŠETARICI KOD LIVNA M = 1:50

